

Onderwijs
'Geen uitstel,
ga leren', zegt
deze mbo-docent
IN HET NIEUWS 10-11

Datacenters
Amsterdam
krijgt tóch een
hyperscale
IN HET NIEUWS 3

Stikstof
Rammelend
rapport werd
erdoor geduwd
IN HET NIEUWS 6-8

Succesmusical
Soldaat van
Oranje stopt: wat
is het geheim?
IN HET NIEUWS 9

Energie
De Europese
windsector
is in crisis
IN HET NIEUWS 14-15

NEERSLAAN PROTESTEN

Bronnen Iran: veel meer doden

Het Amerikaanse magazine *Time* citeert twee hoge Iraniërs, volgens wie dertigduizend doden vielen bij het neerslaan van de protesten in Iran. Politiek filosoof Shahin Nasiri roept op tot voorzichtigheid. „Dodentallen worden als wapen ingezet.”

Derk Walters
AMSTERDAM

Het aantal mensen dat is gedood tijdens de protesten in Iran ligt mogelijk nog veel hoger dan tot nu toe werd gedacht. Twee hoge ambtenaren van het Iraanse ministerie van Gezondheid zeggen tegen het Amerikaanse opinieblad *Time* dat de Iraanse veiligheidsdiensten alleen al op 8 en 9 januari mogelijk dertigduizend mensen gedood hebben. Door de internetblokkade is het nog steeds moeilijk om de omvang van de slachtpartij te bepalen. Wel is er veel bewijs van lichamen die op straat liggen, doodgeschoten, vaak met een kogel in het gezicht. De mortuaria konden de stortvloed aan doden niet meer aan. Lijkzakken raakten op, en er waren niet ge-

noeg ambulances om de lichamen te vervoeren. Uiteindelijk schakelde het regime grote opleggers in om de doden te bergen. Ook de Iraans-Nederlandse politiek filosoof Shahin Nasiri van de Universiteit van Amsterdam heeft, via vrienden, gehoord dat er op grote schaal direct op demonstranten is geschoten, onder meer door scherpschutters, speciale eenheden en paramilitairen. Desondanks vindt hij dat er „heel voorzichtig” met het dodental omgesprongen moet worden, zegt hij telefonisch. Er wordt „bombastisch gespeeld met statistieken”, zegt Nasiri. „Daar maak ik me zorgen over. Om wetenschappelijk iets zinnig over het dodental te kunnen zeggen, heb je een degelijke methodologie nodig. Ronde getallen zijn sowieso verdacht. Als het om dertigduizend

doden gaat, genoemd door anonieme bronnen, zou er een belletje moeten gaan rinkelen.” Volgens Nasiri worden dodentallen „als wapen ingezet”, zowel door het regime als door de tegenstanders van de machthebbers in Iran. Het officiële aantal dat de autoriteiten in omloop gebracht hebben is 3.117 doden, van wie 2.427 burgers en politiepersoneel. De rest zouden ‘terroristen’ en ‘relschoppers’ zijn, de termen die zij gebruiken voor demonstranten. Nasiri: „Je weet dat het regime niet de waarheid spreekt. Toch is het veelzeggend dat ze zo’n hoog getal noemen. Dat duidt er op dat er veel meer aan de hand is dan bij vorige protesten. Maar let op: het regime probeert het narratief te claimen dat degenen die de orde trachten te bewaken, politie en de veilig-

heidstroepen, de slachtoffers waren van ‘terroristen’. Dié begrafeningen laat de staatstelevisie zien.” Maar ook tegenstanders van het regime, zegt de politiek filosoof, kunnen er belang bij hebben het dodental te framen. „Vooral toen de demonstraties in volle gang waren, hoorde je aantallen tot tachtigduizend slachtoffers voorbijkomen. Soms had een Israëlisch medium anonieme bronnen opgevoerd. Een zo hoog mogelijk aantal slachtoffers noemen kan als doel hebben om president Trump tot ingrijpen te bewegen.” **Veel schattingen in omloop** Er zijn veel verschillende schattingen van het dodental in omloop. Mensenrechtengroeperingen die namen van slachtoffers verifiëren, tellen er tussen de 3.400 en 5.900,

met de opmerking dat er nog veel gevallen onderzocht worden. De schatting van dertigduizend komt overeen met een heimelijke telling door artsen en eerstehulpverleners van het aantal sterfgevallen dat door ziekenhuizen geregistreerd is. De Duits-Iraanse oogchirurg Amir Parasta verzamelt die gegevens en bereidt er een rapport over voor. Zelfs het aantal van dertigduizend is „vrijwel zeker een onderschatting”, zegt Les Roberts tegen *Time*. Roberts is hoogleraar aan de Columbia-universiteit in New York die zich specialiseert in de epidemiologie van gewelddadige sterfgevallen; eerder was hij betrokken bij onderzoek naar dodentallen in Irak en Congo. De onderschatting kan

Lees verder op pagina 2 »

IN HET LAND
DEN HAAG

PETRA DE KONING

Pechtold en Wilders houden elkaars hand lang vast

PVV-leider Geert Wilders vond Alexander Pechtold van D66 „een zielig, miezerig en hypocriet mannetje”. Dat zei hij in september 2013, in de grote debatsaal van de Tweede Kamer. Later was Pechtold volgens Wilders „een ordinaire graaier”. D66'ers vond hij „dombo's en het was tegen Pechtold, ook in de grote zaal, dat Wilders de Tweede Kamer een „nepparlement” had genoemd. Vorige week donderdag is Wilders in Delft voor zijn ‘azc-tour’ en Pechtold, burgemeester van Delft, staat op de Markt om hem op te wachten. Ze houden elkaars hand lang vast. Zoals ze ook hadden gedaan bij het afscheid van Pechtold van de Tweede Kamer, in oktober 2018. De Telegraaf had de beelden ervan online gezet met als kop: ‘Zo lief zag je Wilders en Pechtold nog nooit’. Pechtold zegt op de Markt tegen mij dat hij had teruggedacht aan de felle debatten met Wilders, ja. Maar dat hij het nu „kinderspel” vond, als je bedacht hoe de wereld eraan toe is door Trump. Meteen nadat Frans Timmermans had gezegd dat hij wegging, op de verkiezingsavond in oktober, had Wilders „niks onaredigs” meer over hem willen zeggen. Dat vond hij „moddergooten”. Hij was de enige fractievoorzitter die naar Mark Rutte was toegestaan om hem een hand te geven, net nadat die in de zomer van 2023 in de Tweede Kamer had gezegd dat hij de Haagse politiek zou verlaten.

In de week van de azc-tour is Rutte op het World Economic Forum in Davos een deal aan het regelen over Groenland. Pechtold gaat na het handen schudden terug naar het stadhuis. Alleen voor Wilders lijkt er in al die jaren niets te zijn veranderd. Hij is net weer Kamerleden kwijtgeraakt die hem te autoritair en de partij ondemocratisch vinden, al zijn het er nu meer dan ooit: zeven. In Delft doet hij als vanouds chagrijnig tegen journalisten: hij wil niets zeggen, kijkt ons nauwelijks aan. Er zijn weer vooral groepjes jongens

gekomen om hem te zien, ze dringen zich naar voren voor een selfie.

Op hun middelbare school in Den Haag, in de jaren zeventig, speelden Rutte en zijn vriend Lodewijk Dekker dat de een premier was, de ander een kritische tv-journalist - écht kinderspel. Ze waren later ook Joseph Luns gaan nadoen, die van 1971 tot 1984 secretaris-generaal was van de NAVO, en daar hoorde altijd de zin bij: „Het was mijn bróér.” De leugens van Luns, toen eind jaren zeventig bleek dat hij als student lid was geweest van de NSB: zijn broer zou hem daarvoor hebben aangemeld.

Het is alsof Rutte tegen Trump zegt: als jij in elkaar geslagen wordt, komen we je allemaal helpen

Op de persconferentie van Rutte en Trump in Davos, vorige week, geeft Rutte de Amerikaanse president zoals altijd veel complimentjes. En hij buigt zich naar hem toe: dacht Trump dat de andere NAVO-landen de VS niet kwamen helpen bij een aanval? „Dat doen de bondgenoten wél”, zegt Rutte en het is bijna alsof hij het tegen een leerling heeft op de Johan de Witt Scholengroep in Den Haag, waar hij nog steeds elke week lesgeeft. Als jij in elkaar geslagen wordt, jongen, we komen je allemaal helpen. „Ik wil dit echt tegen jou zeggen”, zegt Rutte ook tegen Trump. Omdat het „belangrijk” is. „Het doet me pijn als je denkt dat dat niet zo is.” Onder Trumps leiderschap, Rutte doet er een schepje bovenop, is de NAVO „sterker dan ooit”. Trump knikt. „Heel erg bedankt.”

Petra de Koning doet elke dinsdag verslag over de Haagse politiek (p.dekoning@nrc.nl)

» Vervolg van voorpagina

‘Te vroeg voor harde cijfers’

ontstaan doordat de inventarisatie van de artsen niet elk ziekenhuis in Iran bereikt. Ook zijn doden soms naar legerziekenhuizen gebracht of direct naar het mortuarium.

Het aantal van dertigduizend kan waar zijn, zegt Nasiri. „Maar het is te vroeg voor harde cijfers. Ik vind het ook kwalijk om ongeverifieerd grote getallen te publiceren: dat maakt mensen ongevoelig. Dan maakt het niet meer uit of er dertig- of driehonderdduizend doden waren. Ik pleit voor onafhankelijk onderzoek, bijvoorbeeld door de VN.”

Zelf was Nasiri betrokken bij een project om het aantal doden te tellen dat het Iraanse regime in de jaren tachtig op zijn geweten had. Vrijwilligers gingen naar begraafplaatsen en checkten foto's en namen. Doel: een controleerbare lijst namen van slachtoffers.

Destijds ging het vooral om politieke gevangenen die buiten het oog van elke camera waren geëxecuteerd. Nu er zo veel doden op straat vielen, zou het verifiëren van

het aantal doden makkelijker moeten zijn, zegt Nasiri. „Over de jaren tachtig lopen de schattingen van het aantal doden nog steeds uiteen. Er wordt uitgegaan van enkele tienduizenden, maar ook het aantal van honderdtwintigduizend wordt genoemd.”

Stel dat het aantal van dertigduizend klopt, waar is het bloedbad dan mee te vergelijken? Een vergelijking die meteen getrokken werd is die met het bloedbad van Babyn Jar, een ravijn in Kyiv waar de nazi's op 29 en 30 september 1941 bijna 34.000 Joden met machinegeweren doodschoten.

Ugur Ümit Üngör, hoogleraar Holocaust- en genocidestudies aan de Universiteit van Amsterdam en het NIOD, dacht ook aan Babyn Jar. Een groot verschil is dat de slachtoffers daar op één plek zijn vermoord, waar het in Iran om demonstraties ging op duizenden plekken in het land. Net als Nasiri maakt ook hij een groot voorbehoud: als het dodental klopt. „Zonder verificatie hebben we niets.”

FILIPPIJNEN

Veerboot zinkt: doden en tientallen vermisten

Arjan Meesterburrie

AMSTERDAM

Bij het zinken van een veerboot voor de kust van de zuidelijke Filippijnen zijn zeker vijftien mensen om het leven gekomen, melden internationale persbureaus. De kustwacht heeft 316 opvarenden gered, maar er worden nog tientallen anderen vermist. Het ongeval gebeurde kort na middernacht, rond 01.50 uur lokale tijd, toen de veerboot MV Trisha Kerstin 3 onderweg was van havenstad Zamboanga naar het eiland Jolo. Volgens de kustwacht waren er 332 passagiers en 27 bemanningsleden aan boord. De veerboot zonk op ongeveer twee kilometer van de kust in relatief kalme weersomstandigheden. De reddingsoperatie verloopt voorspoedig, omdat de zee rustig is. Er wer-

den schepen van de kustwacht en de marine, een legerhelikopter en een verkenningsvliegtuig ingezet bij de zoekactie.

Regelmatig ongelukken

De gouverneur van de provincie Basilan, Mujiv Hataman, zei dat de meeste geredde passagiers er goed aan toe zijn, maar dat met name oudere opvarenden medische zorg nodig hebben. Over de oorzaak van het ongeval was maandag nog niets bekend, maar volgens de kustwacht was het schip niet overbeladen en werd het maximaal toegestane aantal passagiers niet overschreden. Er komen regelmatig veerbootongelukken voor in de Filippijnen, een archipel van meer dan zeveduizend eilanden. Door slecht onderhoud, gebrekkige handhaving van veiligheidsregels en overvolle schepen vallen jaarlijks tientallen doden.

DATACENTERS

In Amsterdam komt hyperscale voor Microsoft, ondanks verbod daarop

Bij het Westelijk Havengebied komen drie hoge datatoren. De kritiek zwelt aan.

Carola Houtekamer en Merijn Rengers

AMSTERDAM

Microsoft wordt de enige huurder van een nieuw te bouwen 'hyperscale' datacenter in Amsterdam. Dat bevestigt het Amerikaanse techbedrijf aan NRC. Met de bouw van het grootste datacenter van de hoofdstad wordt het landelijke verbod op nieuwe hyperscales, dat in 2022 van kracht werd, omzeild. Het kabinet besliste toen dat alleen in de Eemshaven en in de Wieringermeerpolder nog plek was voor deze centrers, die veel oppervlakte en stroom in beslag nemen en gebruikt worden door één partij.

De nieuwe hyperscale in het Westelijk Havengebied wordt gebouwd door de Britse datacenterontwikkelaar Pure DC en bestaat uit drie torens van 85 meter. Het datacenter gaat ongeveer net zoveel stroom gebruiken als alle huishoudens in de stad Haarlem samen.

Microsoft laat via de mail weten dat het „normaal gesproken niets zegt over commerciële contracten”. Dat het techbedrijf toch reageert op vragen is omdat het „de publieke belangstelling erkent”. De bouw van nieuwe, enorme datacenters, die exclusief door Amerikaanse techbedrijven worden gebruikt is onderwerp van een scherp politiek debat in heel Europa, óók in de Tweede Kamer. Dat debat gaat onder meer over het grote beslag op het stroomnet, dat in veel gebieden in Nederland overbelast is, en over de onwenselijkheid van de wereldwijde Amerikaanse dominantie in het beheer van data.

Microsoft mailt aan NRC dat het zich zal inzetten „voor een zorgvuldige inpassing van datacenters in de omgeving, met hoge standaarden op het gebied van energie-efficiëntie en een open en transparante dialoog met lokale stakeholders”. Statenleden willen opheldering. Zij vragen zich af hoe de provincie in 2025 de omgevingsvergunning af heeft kunnen geven, terwijl het hyperscaleverbod al in 2022 van kracht werd. Ook zijn zij verbaasd dat Microsoft nu bekendmaakt dat het de enige gebruiker van het datacenter wordt, terwijl de provincie eerder liet weten dat het gebouw gebruikt zou worden door een bedrijf dat er „servers van een groot aantal (inter)nationale klanten” zou plaatsen.

Handigheidje in aanvraag

De hyperscale mag toch gebouwd worden dankzij een handigheidje in de vergunningsaanvraag bij de provincie Noord-Holland. Het bouwproject, dat via één aansluiting op het elektriciteitsnet zal wor-

Datacenter Unica, in Amsterdam Nieuw-West. De drie nieuwe datatoren komen in het Westelijk Havengebied. FOTO ZARA NOR

„We hebben afgesproken dat we geen hyperscales meer willen. De een noemt het een geitenpaadje, de ander zegt 'het is zoals het is', maar je krijgt dus wel een hyperscale waar je niet in voorzien hebt.”

Later stuurde de provincie een bericht naar de Statenleden, waarin staat dat het project „wel in samenhang als één datacenter beschouwd kan worden”. Het zou echter „nog steeds geen hypers-

Door krapte op stroomnet in Amsterdam kunnen 50 scholen en crèches niet worden gebouwd

cale” zijn omdat de servers in hoge torens worden geplaatst en niet - zoals bij Microsofts hyperscales in Middenmeer - in lage datahallen die een groot grondoppervlak beslaan. Los daarvan werden de eerste plannen voor de torens in 2016 gemaakt en toen „waren de genoemde voorwaarden voor hyperscales nog niet van kracht”, aldus de provincie in een naschrift.

De kritiek komt ook van ngo's: Leitmotiv, Advocates for the Future, Bits of Freedom, critical infrastructure lab en DeGoedeZaak stuurden eind 2025 een brief over de „speculatieve ontwikkeling” in het Westelijk Havengebied naar de omgevingsdienst, verantwoordelijk voor de vergunningen. Ze vinden „het moeilijk uit te leggen” dat juist nu „ruimte wordt geboden aan een hyperscale ontwikkeling”, ondanks de verboden, het verstopte stroomnet en de klimaatcrisis. „De stad kan het elektriciteitsnet productiever gebruiken.”

‘Nauwelijks plek lokale centers’

Rick Pijpers, oud-directeur van datacenterbedrijf Equinix en initiatiefnemer van de Nederlandse Soevereine Datacenter Cooperatie zegt dat de grip van Microsoft op de Nederlandse markt nog groter is dan de meeste mensen zich realiseren. De Amerikanen bouwen in de Wieringermeerpolder zes nieuwe datahallen, bovenop de tien die er al staan. Pijpers: „Microsoft huurt ook nog een groot deel van de capaciteit van allerlei datacenters in de Haarlemmermeer. Er is nauwelijks meer

plek of stroom voor lokale datacenters, terwijl die juist belangrijk zijn voor Nederlandse bedrijven.”

Ook de gemeenteraad is kritisch. In december bleek uit een brief van het college aan de raad dat 591 Amsterdamse klanten van netbeheerder Liander op de wachtlijst staan voor een nieuwe of zwaardere aansluiting. De capaciteit op het net schiet nog zeker tien jaar tekort, waardoor de bouw van 30.000 huizen dreigt te worden vertraagd, 50 scholen en crèches kunnen niet worden gebouwd, nog eens 50 niet opgeknapt, zwembaden worden niet verbouwd, het gemeentelijk wagenpark kan niet op stroom over.

Wethouder Steven van Weyenberg (Ruimtelijke Ordening. D66) verdedigde deze zomer in de raad de komst van nog eens zes datacenters - waaronder de nieuwe hyperscale - waarover al langer gesprekken liepen of vergunningsaanvragen waren gedaan. Dat hoort bij „behoorlijk bestuur”. De komst van die zes betekent een verduubeling van stroomverbruik van huidige centers in de stad, maar een halvering van de initiële plannen. Hij vindt dat „een goede balans”.

LANDBOUW

BBB-staatssecretaris duwde rammelend stikstofrapport er persoonlijk door

Maandenlang hield staatssecretaris Jean Rummenie (Landbouw, BBB) vast aan een rammelend wetenschappelijk rapport dat hij had besteld. Het onderzoek moest het stikstofbeleid omgooien, maar bleek onvoldoende onderbouwd en stierf een stille dood. Maar in de samenleving vond het wél weerslag.

Door **Wouter van Loon** en **Rik Wassens**

Staatssecretaris Jean Rummenie (Landbouw, BBB) zit „als BBB'er” in *Op z'n Kop!*, een podcast van PowNed – dat zegt hij er voor de zekerheid maar even bij. Want wat hij op deze 29 oktober – nota bene de dag van de Tweede Kamerverkiezingen – gaat zeggen in de podcast, ligt politiek uiterst gevoelig: „Ik ben erg

blij met deze studie. Het toont aan dat je zo geen beleid kunt bouwen.”

Het rapport waar Rummenie aan refereert, heeft hij zelf een jaar geleden besteld. Het bevat verregaande aanbevelingen over het stikstofbeleid. Ronald Meester, hoogleraar waarschijnlijkheidsrekening aan de VU in Amsterdam, concludeert

in *De illusie van een betrouwbare stikstof-modelwerkelijkheid* (2025) dat het hele beleid op de schop moet. De overheid zou niet langer rekenmodellen moeten gebruiken om stikstofbeleid te maken.

De Telegraaf kopt als het rapport halfoktober wordt gepubliceerd dat onder het stikstofbeleid „een bom”

is gelegd. Rummenie drukt zich als staatssecretaris in die krant voorzichtiger uit. Het rapport bevat „interessante aanknopingspunten die zeker de moeite waard zijn om verder te verkennen”. Onder ambtenaren en in het kabinet bestaan dan al lange tijd grote twijfels over de wetenschappelijke onderbouwing,

blijkt uit documenten die *NRC* verkreeg via een beroep op de Wet open overheid. Ambtenaren waarschuwden Rummenie al sinds juli dat belangrijke conclusies zijn gebaseerd op „aantoonbaar foutieve informatie en inhoudelijke misvattingen”. Experts die *NRC* sprak, hebben ook inhoudelijke kritiek.

Het duurt tot januari voor een kabinetsreactie volgt. Rummenie hield intussen maandenlang vast aan het rapport, dat zonder kabinetsoordeel een eigen leven ging leiden.

In november 2024 is Jean Rummenie een paar maanden staatssecretaris, wanneer hij zijn ambtena-

ren een afspraak laat maken met Ronald Meester. Rummenie vindt dat Nederland zich te veel richt op stikstof – voor meer dan de helft afkomstig van de landbouw – en dat voor andere factoren die de natuur onder druk zetten, te weinig oog is. Nederland wil van het stikstofslot en heeft nieuwe inzichten nodig, zegt Rummenie tegen *NRC* (zie kader). Ook onorthodox. Meester moet hem gaan helpen.

Waarschijnlijkheidsleer

Meester geldt onbetwist als deskundige in de waarschijnlijkheidsleer en statistiek. Hij mengde zich afgelopen jaren in allerlei maatschappelijke debatten, met wisselend succes. Zijn getuigenis als wiskundige in de zaak-Lucia de B. leidde tot herziening van haar veroordeling. Na de coronapandemie deed Meester onderzoek naar „de eventuele relatie” tussen vaccinaties en oversterfte. Het CBS concludeerde dat zijn berekeningen op „misvattingen” berustten.

Recenter richtte Meester zich op het stikstofdossier in een kritisch stuk over de „eco-statistiek van de stikstofdepositie”. Dat werd gepubliceerd op de site van Agrifacts, een door de landbouwbranche gefinancierde denktank. Het is deze wiskundige die Rummenie aan het werk zet. „Ik dacht op een gegeven moment: ik moet hard wetenschappelijk bewijs hebben waarom dit gewoon niet kan”, zegt Rummenie in de PowNed-podcast.

Rummenie wil ‘second opinion’

Meester moet onderzoek doen naar de Ecologische Autoriteit, vindt Rummenie. Dat onafhankelijke instituut werd in 2022 juist opgericht om te kijken naar alle problemen waar de natuur mee kampt, gebaseerd op veldwerk én modelberekeningen. Critici van het stikstofbeleid, zoals BBB, hoopten dat uit die onderzoeken zou blijken dat het meevalt met het stikstofprobleem.

Maar dat valt tegen: de Ecologische Autoriteit concludeerde dat in ruim 90 procent van de natuurgebieden stikstof een probleem vormt. Rummenie wil Meester naar de rapporten van de Ecologische Autoriteit laten kijken voor een „second opinion”, schrijven ambtenaren in december in een document ter voorbereiding op een vervolgesprek met Meester. Het is het begin van een lang conflict met zijn ambtenaren, blijkt uit de opge-

vraagde documenten. Ze waarschuwden dat het onderzoek van Meester „het gezag van de Ecologische Autoriteit kan ondermijnen”.

De opdracht komt er toch: ambtenaren stellen voor Meester een bijdrage te laten schrijven voor een nieuwe versie van de instructie voor de natuurbeheerders. Maar Rummenie wil Meester zoveel mogelijk ruimte geven: „Ik kan me niet vinden in de limitering van het onderzoek. Moet eruit”, schrijft hij in de kantlijn van een concepttekst voor de opdracht.

Gesprekken met deskundigen

Intussen is de hoogleraar zelf voortvarend te werk gegaan. Meester wil graag in gesprek met deskundigen. Nog voor hij de opdracht officieel heeft gekregen, stuurt hij uitnodigingen aan onder meer het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), stikstofprofessor Jan Willem Erisman, ecooloog Roland Bobbink en emissiedeskundige Gerard Velthof. Met een hoogleraar van de VU die werkt in opdracht van de staatssecretaris willen ze wel praten, maar in de uitnodiging staat óók dat Meester iemand meeneemt met wie de experts liever niet spreken: Geesje Rotgers.

Rotgers is onderzoeksjournalist in dienst bij stichting Agrifacts, een denktank die werd gesubsidieerd door grote bedrijven uit de landbouwindustrie, zoals de VanDrie Group (kalfsvlees), Royal A-ware (zuivel) en De Heus (veevoer). Rotgers schreef eind 2024 dat „de Ecologische Autoriteit op de politieke toer” was. Ze is kritisch op het Nederlandse stikstofbeleid en de rol die modellen daarin spelen. Ze werkte ook als communicatiemedewerker bij POV, de brancheorganisatie voor varkenshouderijen.

De deskundigen willen niet met Meester spreken als Rotgers erbij is. „Met haar had ik al zoveel slechte ervaringen, daar ging ik niet aan beginnen”, zegt ecooloog Bobbink. Meester heeft Rummenie verteld dat de rol van Rotgers „niet inhoudelijk maar ondersteunend” is, mailt hij later aan ambtenaren. Ze zou aantekeningen maken, schrijft Meester in antwoord op vragen van *NRC*. „Ik wilde graag iemand die het dossier kende, die bekend was met het jargon.”

De ambtenaren verzetten zich tegen de rol van Rotgers. Die zou „afbreuk doen aan de kwaliteit, bruikbaarheid en geloofwaardig-

heid” van het onderzoek, schrijven ze aan de staatssecretaris. Eind maart zet het ministerie afspraken met Meester op schrift. Rotgers zal niet worden betrokken. Meester gaat akkoord, maar mailt het ministerie dat hij niet bereid is om „verdere ‘rode vlaggen’ te accepteren”. De ambtelijke kritiek is exemplarisch voor het hele stikstofdossier, schrijft hij de ambtenaren. „Er is geen sprake van een open debat, laat staan van een gezond wetenschappelijke discours.” Meester kan aan de slag. De deskundigen die wel met Meester, maar niet met Rotgers wilden praten, werken mee. Rotgers wordt wél geïnterviewd als expert. Zij en Agrifacts reageren niet op vragen van *NRC*.

Aanklacht tegen rekenmodellen

Het rapport dat Meester in mei aan het ministerie presenteert, is een aanklacht tegen rekenmodellen. „We zijn blind modeluitkomsten aan het volgen”, staat in het rapport. Hij adviseert de modellen helemaal niet meer te gebruiken.

Ambtenaren zijn geschrokken. Het rapport van dhr. Meester lijkt op het eerste oog degelijk onderbouwd”, staat in een advies aan de staatssecretaris. „Een nadere lezing geeft echter een ander, zorgelijk beeld van het rapport.” Meester baseert conclusies op „fundamentele misvattingen” over de omgang met de modelberekeningen, stellen ambtenaren. Alsof zij „blind” op de modellen vertrouwen.

Zijn conclusies onderbouwt Meester met documenten van de Ecologische Autoriteit. Hij vraagt een taalmodel alle passages over onzekerheden in de modellering op te sommen. Op basis daarvan concludeert hij dat de Autoriteit „een simplistisch wereldbeeld” heeft „met weinig of geen realiteitswaarde”, waarin onzekerheidsmarges er niet toe doen.

‘Selectief gezocht’

Die conclusie kun je niet zomaar trekken, stellen de ambtenaren. „Er lijkt selectief gezocht naar tekstpassages die een vooraf opgestelde hypothese onderbouwen, zonder oog te hebben voor teksten die juist niet aansluiten bij de gestelde hypothese.”

Meester schrijft aan *NRC* dat er „ook veel gelezen is” in de documenten

Lees verder op pagina 8

»

Bergvennen bij **Denekamp**, een **Natura 2000** gebied. In zulke kwetsbare gebieden zijn beschermingsmaatregelen nodig. FOTO ERIC BRINKHORST

» Vervolg van pagina 7

van de Ecologische Autoriteit. Dat in die documenten niet alleen naar de uitkomsten van het rekenmodel wordt gekeken, negeert Meester. „Dat viel buiten mijn opdracht voor zover ik deze had begrepen.”

Meester concludeert in zijn onderzoek ook dat het ministerie „gretig” meegaat in het „simplistische wereldbeeld”. Als bewijs voert hij een citaat aan dat volgens hem afkomstig is uit een Kamerbrief, waarin staat dat het reduceren van de stikstofneerslag „heilig” zou zijn. Ambtenaren kunnen het citaat nergens terugvinden. Het blijkt een tekst uit een artikel van *RTL Nieuws*. Dat wordt in het uiteindelijke rapport gecorrigeerd.

De ambtenaren adviseren de minister het rapport niet te publiceren. Er ligt „reputatieschade” op de loer: voor de staatssecretaris, het ministerie én Meester zelf. Ook wordt Rummenie aangeraden „dit rapport geen rol te laten spelen in toekomstige besluitvorming of beleidsontwikkeling”.

Als Rummenie toch iets met het rapport wil, moet hij het laten beoordelen door andere wetenschappers, stellen ambtenaren. In september benaderen ze hoogleraar Arthur Petersen (University College London), die van Rummenie alleen commentaar mag leveren op de delen waar hij expertise over heeft: de omgang met onzekerheden van modellen. Passages over ecologie zijn expliciet uitgesloten, blijkt uit de opdracht. „Daar ligt immers niet de expertise van dhr. Petersen.”

De review is daarom „totaal onvolledig”, zegt Petersen tegen *NRC*. Het advies om geen rekenmodellen meer te gebruiken in het stikstof-dossier, wijst hij af. „De onzekerheden zijn groot, schrijft Meester, en daar ben ik het mee eens”, zegt Petersen. „Maar dat wil niet zeggen dat het model onbruikbaar is.”

Met zijn commentaar gebeurt te weinig, vindt Petersen. „In een reactieschrijft Meester dat ik hem helemaal verkeerd heb begrepen. Maar door zijn extra uitleg ben ik niet van gedachten veranderd.”

Dubbelrol voor Lidewij de Vos

Ook na de peerreview van Petersen adviseren ambtenaren Rummenie niets met het rapport te doen. Eind oktober wordt het al wel naar de Tweede Kamer gezonden, op ver-

Jean Rummenie, staatssecretaris Visserij, Voedselzekerheid en Natuur en Femke Wiersma, minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, tijdens een debat over stikstof. FOTO BART MAAT

”

Ik wilde graag iemand die het dossier kende, die bekend was met het jargon

Ronald Meester over Geesje Rotgers van Agrifacts

zoek van Lidewij de Vos, fractievoorzitter van FVD.

De Vos speelt daarmee een dubbelrol. Meester sprak haar voor het onderzoek: in een conceptversie wordt ze bedankt voor haar bijdrage. In de definitieve versie van het rapport is De Vos uit het dankwoord geschrapt. Meester deed dit op verzoek van de staatssecretaris, zegt hij tegen *NRC*. „Het is beter als politiek en wetenschap van elkaar gescheiden blijven”, verklaart de woordvoerder van Rummenie.

Het rapport maakt geen indruk op andere betrokkenen. Hoogleraar Jan Willem Erisman las het rapport slechts snel door. Emissiedeskundige Veltthof bekeek de passages die over zijn werk gingen: daar stond niets gek in. Ecoloog Bobbink las het op verzoek van *NRC*, maar kwam niet ver. „Ik dacht al vrij snel: ik heb er geen zin meer in.” Volgens Bobbink is het rapport onsamenhangend en heeft Meester

selectief uit de wetenschappelijke literatuur geciteerd.

Grote tekortkomingen

Ambtenaren willen per se in de kabinetsreactie opnemen dat het rapport rammelt. Vanaf half november beginnen ze aan te dringen bij Rummenie, maar die weigert dat op te nemen in de Kamerbrief. Ook als topambtenaren van andere ministeries hem erop wijzen dat het rapport grote tekortkomingen heeft.

Pas op 13 januari geeft staatssecretaris Rummenie toe. Dan wordt het rapport besproken in een onderraad van wie demissionair premier Dick Schoof en zeventien andere bewindspersonen lid zijn. Zij fluiten Rummenie terug. In de brief die naar de Tweede Kamer wordt gestuurd, staat dat de conclusies van Meester „niet allemaal berusten op voldoende wetenschappelijke onderbouwing”. Dat lijkt de politieke dood van het rapport: met

de aanbevelingen van Meester wordt nauwelijks iets gedaan.

Maar in de samenleving vindt het rapport wel weerslag. Het stuk wordt naar lokale overheden gestuurd door burgers en belangenorganisaties („Bijgaand stuur ik u een belangrijk wetenschappelijk rapport over stikstof”), wordt regelmatig aangehaald op discussies over stikstof op sociale media („staatswetenschapper Ronald Meester toont aan dat stikstof stikstofbedrog is”) en adviesbureaus voor landbouwers wijzen hun cliënten op het rapport („Meester waarschuwt voor blind vertrouwen in wiskundige modellen”). Provincies vragen het RIVM hoe ze moeten omgaan met de conclusies van het rapport.

Voor het RIVM en de Ecologische Autoriteit is het een dilemma: wanneer besluit je twijfelachtige rapporten publiekelijk te weerleggen? „Als je ergens op reageert, geef je

het ook een bepaalde legitimiteit”, zegt Thomas van Goethem, afdelingshoofd Stikstofonderzoek bij het RIVM. Desgevraagd noemt hij het rapport „eenzijdig” en „on-nauwkeurig”, maar het RIVM plaatste deze keer niet zelf een reactie op zijn site. Dat deed het eerder wel bij soortgelijke rapporten. „Dit rapport biedt geen nieuwe inzichten en we willen voorkomen dat we zelf de discussie aanwakkeren”, zegt Van Goethem. „Je zit anders voortdurend in het defensief.”

De Ecologische Autoriteit - het hoofdonderwerp van het rapport - sprak zich ook niet publiekelijk uit. „We blijven liever gericht op ons werk, in plaats van dat we betrokken worden in allerlei ingewikkelde discussies”, zegt voorzitter Hans Mommaas. Over de inhoud van het rapport wil hij alleen kwijt dat het „geen nieuwe of bruikbare informatie opleverde om onze werkwijze aan te passen”.

SPEKTAKELMUSICAL

Soldaat van Oranje stopt na zestien jaar en ruim 3.800 voorstellingen

Soldaat van Oranje groeide uit tot de succesvolste musical in Nederland. De voorstelling stopt op 12 juli. Wat verklaart het succes?

Arjen Ribbens

AMSTERDAM

Van lotje getikt waren ze, de mannen die in 2008 een musical wilden maken van *Soldaat van Oranje*, het boek van verzetsstrijder Erik Hazelhoff Roelfzema. En dan ook nog in een oude hangaar op een afgelegen vliegbasis, in een voor de gelegenheid te bouwen theater met een geheel nieuw concept. Zo’n peperdure oorlogsvoorstelling met zingende Engelandvaarders leek deskundigen een recept voor mislukking.

Inmiddels zijn we achttien jaar verder en is *Soldaat van Oranje* met afstand het grootste succes uit de Nederlandse theatergeschiedenis. Sinds de première op 30 oktober 2010 is de voorstelling ruim 3.800 keer gespeeld. De 3,8 miljoen bezoekers zorgden voor een omzet van 280 miljoen euro. Binnenkort eindigt de oorlog dan toch. Ondernemer Alex Mulder, de geldschiet-er van ‘Soldaat’, maakte maandag in een vraaggesprek met *Het Parool* bekend dat de voorstelling op 12 juli stopt.

Mulder, onbekend met de theaterwereld, stak enorm zijn nek uit. Op een gegeven moment waren de aanloopkosten voor de musical opgelopen tot 10 miljoen euro, vertelt hij in het vraaggesprek. Mulder leefde in de veronderstelling niets van zijn investering meer terug te zien. „Thuis noemen we dat ‘van je afrekenen’. Maar er zijn momenten in je leven dat je zegt: dit gaan we gewoon doen, omdat je vindt dat het moet gebeuren.”

Het oorlogsverhaal van Hazelhoff Roelfzema moest aan nieuwe generaties worden doorverteld, vond hij. „Daar zit een boodschap in die mij zeer aanspreekt, namelijk dat er een moment komt dat je een beslissing moet nemen. Dat je zegt: dit kan ik niet over mijn kant laten gaan.”

Spektakelmusical

Soldaat van Oranje is de eerste van wat inmiddels ‘spektakelmusicals’ worden genoemd: musicals op locatie met een bijzondere presentatievorm, die lijken op een tot leven gewekt Panorama Mesdag. Zoals *De Tocht*, een musical over de Elfstedentocht, op een heuse ijsvloer en ‘meteorologische special-effects’.

In het geval van *Soldaat* zit het spektakel in een verbluffende theatertechnische vernieuwing: een ronddraaiende tribune op een gemotoriseerde draaischijf. Ongemerkt bewegen de 1.103 toeschouwers tijdens de drie uur durende voorstelling van scène naar scène, van studentensociëteit Minerva

Het spektakel van de musical zit in een ronddraaiende tribune op een gemotoriseerde draaischijf. FOTO ANNEMIEKE VAN DER TOGT

naar Paleis Noordeinde, en van een hyperrealistisch ogend strand met een echt golvende zee naar een startbaan met een echt Dakota-vliegtuig dat aan komt taxiën.

Dat de toeschouwers steeds slechts een deel van het ronde, 120 meter lange toneel zien, komt door eveneens gemotoriseerde schermen tussen de tribune en het toneel. Daardoor is steeds slechts één deel van het decor zichtbaar: soms intiem, alleen een studentenkamer, dan panoramisch wijd, voor een strandscène. Extra attractie: op de schermen geprojecteerde filmbelden dragen bij aan de levensechtheid van de voorstelling.

Van meet af aan stond voor de makers vast dat een meeslepend oorlogsdrama realisme nodig heeft. Toen beginnend producent Fred Boot, die eerst jarenlang bij

Endemol werkte, een oude hangaar vliegveld Valkenburg, vroeg hij de ervaren theaterproducent Robin de Levita om hulp. Die kwam met het idee voor een enorm 360

”

Soldaat van Oranje is een sprookje dat ons goede gevoel bekrachtigt

Johan Fretz schrijver

graden-decor en een draaiende tribune, een plan dat de Oostenrijkse decorbouwer Bernard Hammer uitwerkte.

Een Duitse producent van beweegbare presentatieschijven voor autoshow leverde de benodigde techniek voor de draaiende de tri-

bune. Op andere plekken in de wereld zijn daarna vergelijkbare theaters gebouwd. De ontwikkeling van een draaimolentheater in Londen voor een Engelse *Soldier of Orange* strandde tijdens de corona-pandemie.

Zelfbeeld

Hoe kan het dat *Soldaat van Oranje* zo’n schot in de roos werd en straks ruim drie keer zo lang is gespeeld als de Tweede Wereldoorlog duurde? Een erkende theaterregisseur (Theu Boermans), een gelauwerde scenarist (Edwin de Vries), vermaarde Amerikaanse componisten en bekende actrices als Petra Laseur, Anne Wil Blankers en Olga Zuiderhoek in de rol van koningin Wilhelmina, ze hebben ongetwijfeld, net als het verrassende concept, bijgedragen aan het succes. Maar dat kan niet de echte ver-

klaring zijn waarom een aanzienlijk deel van de bevolking de voorstelling heeft bezocht, en vaak meer dan eens - het herhaalbezoek ligt op 30 procent.

Schrijver en mediamaker *Johan Fretz* probeerde twee jaar geleden in deze krant te duiden wat *Soldaat van Oranje* zegt over het Nederland van nu.

Volgens Fretz beantwoordt de voorstelling aan het Nederlandse verlangen naar heldenverhalen die het nationale zelfbeeld bevestigen. Door de musical kan iedereen zichzelf zien als onderdeel van het verzet, en de ander als de wedergeboorte van het kwaad. „Een sprookje dat ons goede gevoel bekrachtigt. *Soldaat van Oranje* voorziet ultiem in die behoefte, en zal dat blijven doen: kom maar, hier is het veilig. In de hangaar is de wereld overzichtelijk.”

MBO

Als het aan mevrouw Karaca ligt, gaat niemand zonder diploma weg

Veel mbo-studenten stoppen voortijdig met hun studie. Vaak gaat daar een periode van verzuim aan vooraf. Wat doet ROC Albada in Rotterdam om dit te voorkomen? „Geen uitstel, ga leren.”

Door **Claudia Kammer** Fotografie **Bart Maat**

Over deze serie

- 1 Oordopjes graag uit tijdens de les
- 2 Niemand gaat zonder diploma de deur uit
- 3 Een jaar op het Albada

Dit is het tweede deel van een serie over een studiejaar in een mbo-niveau 4 klas van de opleiding Finance & Control, op ROC Albada in Rotterdam.

Met de school is afgesproken dat omwille van de privacy alleen de voornamen van de studenten worden gepubliceerd.

ROTTERDAM

Gamze Karaca (47) was op vakantie aan de Middellandse Zee toen ze een telefoontje kreeg van een student die haar vanuit Turkije om hulp vroeg. Hij was op school „een echte deugniet”, zegt ze. Keer op keer kwam hij om uitstel van toetsen vragen. „Nee”, zei ze dan. „Geen uitstel, ga leren.” In de gangen van ROC Albada aan het Weena in Rotterdam kauwde hij op zonnebloempitjes. Als zij kwam aanlopen, zei hij: „Ojee, Müdür komt eraan.” Ze moest er om lachen dat hij haar, onderwijsleider van de mbo 4-opleiding Finance & Control, ‘directeur’ noemde. Maar tegenover andere studenten en docenten vond ze het niet netjes als hij iets zei wat zij niet verstonden. „Geen Turks praten”, berispte ze hem dan. Die keer in de zomervakantie van 2024 kwam ze hem te hulp. In Turkije

was hij aangehouden op verdenking van het ontdruken van de dienstplicht. Als hij kon aantonen dat hij studeerde, lieten de autoriteiten hem gaan. Zo’n bewijs had hij niet bij zich. Kon mevrouw Karaca hem alsjeblieft helpen? Vanaf haar vakantieadres regelde Karaca het. In haar werkkamer aan het Weena staat een mok die hij haar gaf toen hij zijn diploma haalde. Naast een foto van hen tweeën staan er kreten op als „Müdür”, „Geen uitstel” en „Ga leren”.

Ze wil zichzelf niet op de borst kloppen en ze wil ook niet te veel nadruk leggen op haar Turkse achtergrond. „Ik ben ook gewoon een Rotterdammer”, zegt ze. Maar de anekdote zegt iets over de manier waarop Karaca studenten benadert. Met duidelijke regels en grenzen, maar ook met inlevingsvermogen en betrokkenheid. Als er een botsing is geweest in een klas, brengt ze alle betrokkenen het liefst direct na de les bijeen voor een herstelgesprek. „Ik wil dat con-

flicten snel worden uitgepraat, zodat er niets in de lucht blijft hangen.”

NRC volgt dit studiejaar een mbo-klas van de studie Finance & Control op de locatie Weena van ROC Albada, en wil weten hoe de hulp en begeleiding voor studenten geregeld is. Want hoewel de uitval op het mbo is gedaald, stoppen nog steeds veel studenten voortijdig met hun studie. Vaak gaat daar een periode van verzuim aan vooraf. Wat doet Albada om dit te voorkomen?

Weten wat speelt

Onderwijsleider Gamze Karaca is een sleutelfiguur bij de begeleiding van de studenten van Finance & Control. Zij kent hen alle 250 persoonlijk en praat met warmte over hen, ook als het gaat om degenen die regelmatig botsen met docenten of weinig inzet tonen. Het is makkelijk om een student af te doen als lastig, zegt ze. Maar zij weet wat er speelt in hun levens, waar hun gedrag vandaan komt.

Sommige studenten mantelzorgen voor een zieke ouder. Anderen komen te laat omdat ze eerst een jonger broertje of zusje naar school moeten brengen. Er zijn studenten die in armoede leven, die onzeker zijn over hun verblijfsstatus, die geen familie hebben op wie ze kunnen steunen. Karaca wil aan hen meer meegeven dan alleen vakinhoudelijke kennis, ze wil hen ook voorbereiden op de maatschappij en de beroepspraktijk. „In sommige culturen groeit je geen mensen die je niet kent. In Nederland wel. Als je in de lift staat met iemand, zeg je gewoon even hallo.”

Als ze door de gangen van het groene gebouw aan het Weena loopt, maakt ze overal een praatje. Tegen een studente die haar nagels gelakt heeft, zegt ze: „Mooie kleur, die wil ik ook wel.” Tegen een student die moeite heeft de eindstreep van de studie te halen: „Kom op, even doorzetten nog, mijn dansschoenen staan klaar voor de diploma-uitreiking.”

Opleidingsleider Gamze Karaca van de mbo-studie Finance & Control op ROC Albada.
Foto rechtsboven: Karaca in gesprek met Safia el Bouchtoubi van het Ondersteuningsteam. Foto rechtsonder: Karaca in gesprek met een student.

Studenten zoeken haar ook zelf op. „Er is een groep die voor FC Barcelona is”, vertelt ze. „Ik ben voor Real Madrid. Als mijn club verliest, komen ze me plagen.”

Karaca wil de studenten geven wat ze zelf op school heeft gemist: interesse in haar leefwereld. In haar herinnering werd er door docenten vooral ‘gezonden’. Ze groeide op in een dorp in de Krimpenerwaard, als dochter van een alleenstaande moeder met Turkse wortels. „Wij waren anders”, zegt ze. „Ik besefte al jong dat ik hard moest werken om aan te haken.” Nu is ze voor studenten een rolmodel.

Ooit kreeg ze zelf les in het gebouw waar ze nu werkt, toen het nog een MEAO was. Daarna werkte ze bij een verzekeringsbedrijf, maar op

haar 32ste, met thuis drie kleine kinderen, begon ze aan de lerarenopleiding economie. Ze stond dertien jaar voor de klas op een andere mbo-school en zette daar de stap naar leidinggeven.

Toen ze twee jaar geleden bij ROC Albada onderwijsleider werd, viel het haar op dat bij de opleiding vooral werd gefocust op kennisoverdracht. Sindsdien stimuleert ze docenten om problemen bij studenten te signaleren en extra begeleiding te bieden.

Nauwgezet vorderingen bewaken

Op een woensdagochtend in januari bespreekt ze in haar werkkamer met docent Bilal Rabhi een groep studenten die niet binnen drie jaar is afgestudeerd. In juli hadden ze klaar

moeten zijn. Vroeger stapten zulke studenten vaak over naar de beroepsbegeleidende leerweg (BBL), waarbij je het vak vooral in de praktijk leert, of stroomden ze af naar niveau 3. „Of ze stopten met school”, zegt Karaca.

Voor deze groep hebben ze een speciale aanpak ontwikkeld, vertelt ze. „Deze studenten draaien niet meer mee in het gezamenlijke programma maar volgen individuele trajecten voor de examenonderdelen die ze nog missen. En als een student er klaar voor is, plannen we het examen in.”

Rabhi, acht jaar geleden zelf student bij de opleiding, is nu „een belangrijke schakel in het docententeam”, zegt Karaca. Om de twee à drie weken bespreken ze de ‘verlengers’. Karaca wil het liefst dat ze voor de voorjaarsvakantie allemaal klaar zijn. Rabhi bewaakt nauwgezet de vorderingen van de studenten en hun aanwezigheid bij de lessen die ze nog moeten volgen. Eén student heeft zijn loopbaandossier niet ingeleverd, een verplicht examenonderdeel. „Hem wil ik hier vanmiddag aan tafel hebben”, zegt Karaca tegen Rabhi. „Stuur jij hem straks?”

Van elke student bestaat een digitaal dossier. Karaca: „Als ik tegen een boom aanrijd, moet iemand anders het kunnen overnemen.” De dossieropbouw is bovendien belangrijk voor de bekostiging. „Als een student vaak verzuimt en we doen daar niks aan, moeten we hem of haar uitschrijven. Dan krijgen we geen geld meer voor die student.” De nieuwe maatwerk aanpak heeft effect, laat ze zien met een grafiek. Het percentage studenten dat het diploma haalt, steeg fors.

Hulp nodig

Sommige studenten hebben meer hulp nodig dan de opleiding zelf kan geven. Zij worden doorverwezen naar het Ondersteuningsteam, dat zich in hetzelfde gebouw bevindt. Er zitten trajectbegeleiders in, schoolmaatschappelijk werkers en begeleiders voor passend onderwijs. Die laatste helpen met aanpassingen voor studenten met een fysieke of mentale beperking. In de klas die NRC volgt zit bijvoorbeeld een slechthorende student die een gebarentolk mag meenemen in de klas.

Karaca loopt vaak naar de benedenverdieping om met het Ondersteuningsteam te overleggen. Trajectbegeleider Safia el Bouchtoubi legt uit wanneer haar hulp wordt ingeroepen. „Als de opleiding zegt: we zien dat deze student veel afwezig is maar we krijgen er niet de vinger op wat er aan de hand is, dan komen ze bij ons.” Ook studenten die in het eerste jaar een negatief bindend studietoelichting krijgen, worden aangemeld. El Bouchtoubi: „We stellen studenten altijd in de gelegenheid zichzelf te verbeteren. Het is oneerlijk als iemand om welke reden dan ook wegblijft en daarna opeens van de opleiding moet. Er moet eerst onderzocht worden wat de reden is van het verzuim is.”

Als voorbeeld noemt de trajectbegeleider passend onderwijs of het inzetten van externe hulp bij huisvestingsproblemen of geldzorgen. „Daarnaast hebben we studenten uit het Caraïbische deel van het Koninkrijk die hier geen netwerk hebben en eenzaam zijn”, vertelt ze. „We hebben een community opgezet om deze studenten met elkaar te verbinden.” In de klas die NRC volgt, zat een stu-

dent die al snel niet meer naar de lessen kwam. Zij was erachter gekomen dat Finance & Control niet bij haar pastte. „Soms zijn studenten begonnen met een compleet verkeerd beeld van het beroep waarvoor ze leren”, zegt de El Bouchtoubi. Dan gaat ze met de student in gesprek over andere mogelijkheden. „Overstappen binnen het gebouw kan snel geregeld worden. Dan verliest een student geen tijd.”

Corona en het verzuim

Er zitten aan het Weena meerdere mbo 4-studies van Albada. Karaca kent de andere opleidingsleiders goed. Ze organiseren samen studiedagen voor docenten en themadagen voor studenten, en wisselen ideeën uit om hun opleidingen te verbeteren. „Als een student bij een andere opleiding beter op z’n plek zit, is dat ook studiesucces”, zegt ze.

Sinds de coronaperiode is het verzuim onder jongeren toegenomen. „Sommige jongeren zijn nooit meer echt in het ritme gekomen”, zegt El Bouchtoubi. „Ze zeggen: ik kom mijn bed niet meer uit, het lukt me niet meer.” Als er ernstige problemen zijn in de persoonlijke situatie van de student schakelt ze schoolmaatschappelijk werk in.

Er zijn studenten die spijbelen vanwege geldproblemen. El Bouchtoubi: „Studenten die op zichzelf wonen, kiezen soms voor werken in plaats van naar school komen. Het leven is duur geworden.” Het Ondersteuningsteam probeert te voorkomen dat studenten om deze reden stoppen met de opleiding. „We hebben bij Albada een fonds voor studenten die geen laptop, schoolboeken of licenties kunnen betalen”, vertelt de trajectbegeleider.

Om verzuim en voortijdig schoolverlaten te voorkomen, werkt de school nauw samen met de afdeling Leerplicht van de gemeente. Wekelijks zijn twee leerplichtambtenaren op de locatie aanwezig. Karaca let scherp op de aanwezigheid van studenten, die docenten bij elke les moeten registreren. „Ik controleer elke avond of docenten dat hebben gedaan. Als iemand het niet heeft ingevuld, stuur ik een plagerig appje. Soms met een foto van mijn bloed-drukmeter. Zo van: help, mijn bloed-druk gaat hier omhoog van.”

Haar aanpak werkt. Toen Karaca in 2023 begon, stopte bijna een kwart van de studenten binnen een jaar met de studie. Een jaar later was dat nog maar 6 procent. Ook de aanwezigheidspercentages vertonen een stijging.

Woensdagmiddag, bijna aan het einde van haar werkdag, wordt er op de deur van Karaca’s werkkamer geklopt. Rabhi staat voor de deur met de student die zijn loopbaandossier nog niet heeft ingeleverd. De student zegt dat hij op hoog niveau voetbalt bij een amateurclub en er daarom geen tijd voor heeft gehad.

„Mijn geduld is op”, zegt Karaca. „Ik wil dat je het overmorgen inlevert.” De student protesteert, dat redt hij niet. „Wat is voor jou wel haalbaar?”, vraagt ze. Hij denkt even na. „Zondagavond om twaalf uur.” Karaca gaat akkoord. „Ik houd je persoonlijk in de gaten. Als ik maandag van meneer Rabhi hoor dat het niet is ingeleverd, dan heb je wel echt een probleem, en dat wil jij niet.” Als hij de deur uit is, zegt ze: „Soms moet je even streng zijn. Als het aan mij ligt, gaat hier niemand zonder diploma de deur uit.”

„**Ik wil dat conflicten snel worden uitgepraat, zodat er niets in de lucht blijft hangen**”

Gamze Karaca
onderwijsleider

Werken als zelfstandige? Kies voor zekerheid, voor jou én je opdrachtgever.

Met Verloning.nl werk je 100% DBA-proof, zonder gedoe met ingewikkelde contracten. Geen zorgen over schijnzelfstandigheid of naheffingen – wij bieden de zekerheid waar opdrachtgevers op kunnen vertrouwen. Zo maken we het hen makkelijk om jou in te huren, terwijl jij gewoon je vrijheid behoudt.

100%
WET DBA
PROOF

verloning.nl

Een F-35 van de Nederlandse luchtmacht landt op vliegbasis Gilze Rijen. FOTO JEFFREY GROENEWEG / ANP

Hans Steketee

BREDA

Reizigers op Schiphol zullen zich deze week in de ogen wrijven als ze tussen de Boeings en Airbusen F-35's zien taxiën. Die gevechtsvliegtuigen moeten aantonen dat de Koninklijke Luchtmacht in een crisis of zelfs een conflict ook kan opereren vanaf andere plaatsen dan vaste vliegbases als Volkel of Leeuwarden.

Lelystad Airport komt daar volgens de jongste regeringsplannen ook voor in aanmerking, maar dat beoogde vakantievliegveld moet eerst nog ingrijpend verbouwd worden. Daarom maken vier F-35's en een A330 transport- en tankvliegtuig dinsdag en woensdag een aantal landingen en starts op Schiphol.

Ze zullen over de rolbanen manoeuvreren naar een eigen platform, waar onder meer wordt geoefend met het laden van (nep)munitie. Daarna stijgen ze op en landen later die dag nog eens. En woensdag opnieuw, dan in aanwezigheid van de koning.

Het reguliere vliegverkeer wordt niet stilgelegd; de militaire operatie wordt ertussen gevouwen om te zien of en hoe „vitale processen blijven functioneren als de omstandigheden veranderen”. Het vereist een complexe samenwerking tussen luchthaven, verkeersleiders, luchtmacht, marechaussee, ministeries en lokale overheden, civiele en militaire toezichthouders. Het vroeg ook om een lange voorbereiding, zegt *lead planner* majoor Martijn Pijnenburg op het luchtmacht hoofdkwartier in Breda.

Pijnenburg begon ruim een jaar geleden. Al ging zijn aandacht eerst nog uit naar de NAVO-top in Den Haag, eind juni, waarvoor hij de luchtruimbeveiliging coördineerde. Vergelijken bij die operatie – met onder meer een AWACS-radarvliegtuig, gewapende Apache-helikopters, luchtdoelbatterijen, F-35's stand-by en een marineschip

F-35'S

Gevechtsvliegtuigen oefenen deze week op Schiphol

Op Schiphol oefenen de komende dagen militairen en burgers samen. Luchtmachtplanner majoor Martijn Pijnenburg begon een jaar geleden de logistieke puzzel te leggen. „Je moet op Champions Leagueniveau met alles en iedereen afstemmen.”

Majoor **Martijn Pijnenburg**, lead planner van de luchtmacht. FOTO DEFENSIE

Daarom hebben LVNL-mensen al met defensie op vliegbasis Leeuwarden ‘droog’ geoefend, zegt Pijnenburg.

Voor de militaire vliegers is het ook nuttig, maar voor hen is maatwerk volgens hem min of meer routine. „Ze komen vaker op vreemde vliegvelden, moeten rekening houden met andere verkeersstromen en proberen om onvoorziene omstandigheden juist zo veel mogelijk wél te voorzien.” De rest komt neer

op wat Pijnenburg „*the art of aviation*” noemt, een door ervaring ontwikkeld vliegeniers-fingerspitzengefühel.

Succes overigens niet verzekerd. Wat doe je bijvoorbeeld als de geplande landingsbaan opeens niet beschikbaar is door een technische hobbeld, of, ook niet denkbeeldig, door „menselijke verstoring”? Of je bent geland, denkt naar het aangegeven platform te taxiën, maar je neemt een verkeerde afslag? F-35's kunnen veel, maar niet achteruitrijden. „Dan heb je eh, vertraging”, zegt Pijnenburg. „En iets uit te leggen.”

Crisissituatie

De datum voor deze oefening werd een optimum tussen minimale verstoring van het gewone luchtverkeer – vakantiepieken vielen af – en een maximale uitdaging voor defensie. „Geen ander vliegveld haalt het in dit opzicht bij Schiphol”, zegt Pijnenburg. Het precieze tijdstip waarop de eerste F-35's dinsdag landen staat, anders dan in een crisissituatie, al lang vast, al willen luchtmacht en Schiphol het officieel niet noemen.

Op welke baan of banen ze zul-

len landen, is nog wel onzeker. Schiphol heeft er zes, die, anders dan bij veel andere grote Europese vliegvelden, in verschillende windrichtingen liggen en in twee richtingen bruikbaar zijn voor starten en landen. „Het helpt [militair] om niet voorspelbaar te zijn”, zegt Pijnenburg.

Gegeven de verwachte wind, kracht matig uit oost tot zuidoost, gegeven ook het daarbij horende baangebruik voor het reguliere verkeer plus het idee dat vliegtuigen liever niet met wind mee landen, kun je echter wel ongeveer bedenken uit welke richting je de F-35's kunt verwachten.

Voor de NAVO-top in Den Haag lagen talloze scenario's op tafel. Een daarvan was de „*slow mover*”; wat moet je doen met een sportvliegtuigje dat het World Forum nadert, waar de NAVO vergaderde. Misschien argeloos, misschien met kwade bedoelingen? En wat te doen met drones? Tijdens de top zijn 29 dronebestuurders bekeurd: voor zover bekend waren dat grotendeels naïeve amateurs, makers en bruidsreportagefotografen, geen kwaadwillenden.

Draaiboeken

Die laatste optie is nu wel degelijk opgenomen in het scenario en reëel, zegt Pijnenburg, zeker na de recente drone-incidenten bij F-35-basis Volkel en in België, die niet zomaar aan amateurs kunnen worden toegeschreven. Wat daartegen nu rond Schiphol in stelling is gebracht, wil hij niet zeggen.

Wanneer is deze oefening een succes? „Eigenlijk is het door de lange aanloop en het onderling afstemmen nu al geslaagd”, zegt Pijnenburg. Het belangrijkste is om te ontdekken hoe alle simulaties, *tabletop*-oefeningen, ‘doorleefsessies’ en draaiboeken – van minuut tot minuut – zich tot de praktijk blijken te verhouden. „Kunnen we dat in het echt reproduceren? En dat er misschien dingen iets anders lopen dan gepland, hoort erbij”, zegt hij. „Het gekke is: dit is een oefening, maar eigenlijk ook gewoon inzet.”

ENERGIE-AFHANKELIJKHEID

Europa ziet in windenergie een reddingsboei uit de geopolitieke crisis, maar de sector ligt stil

Robuuste infrastructuur voor windenergie is niet alleen van belang voor energievoorziening, maar ook voor defensie. Op een energietop in Hamburg spreken Noordzeelanden af meer samen te werken.

Rosa Uijtewaal

HAMBURG

Europa wil minder afhankelijk zijn van Amerikaanse en Russische energie, maar de belofte om dat zo snel mogelijk voor elkaar te krijgen loopt vast: windenergie.

De Europese windsector is in crisis en nieuwe windparken op de Noordzee komen moeizaam van de grond. Op een internationale top in Hamburg spraken negen landen aan de Noordzee, waaronder Nederland, maandag af dat ze windparken op zee meer samen willen uitrollen én betalen, om zo de Europese energie-infrastructuur robuuster te maken in geopolitiek gevaarlijke en onzekere tijden.

In de marmeren met goud versierde balzaal van het Hamburgse stadhuis zijn maandag naast regeringsleiders, onder wie demissionair premier Dick Schoof en de Duitse bondskanselier Friedrich Merz, ook energieministers en vertegenwoordigers van meer dan honderd energiebedrijven als Vattenfall en Tenet. Op deze top bediscussieren ze hoe die verdere samenwerking precies vorm moet krijgen. In het gebouw van de Duitse Kamer van Koophandel wemelt het van de vertegenwoordigers uit de sector die in wit-blauw verlichte zalen aan ronde statafels hun ambities presenteren. Zo willen netbeheerders gezamenlijk in 2030 meer dan 9,5 miljard euro in elektriciteitsnetten op zee hebben geïnvesteed.

Anders dan bij voorgaande edities (Esjberg in 2022 en Oostende in 2023) staat de fysieke veiligheid van de Noordzee nadrukkelijk op

de agenda. Voor het eerst schuift ook een NAVO-delegatie aan. Door aanhoudende Russische dreiging is het beveiligen van cruciale infrastructuur op zee een steeds groter thema in het internationale overleg over energie.

Door de energietransitie wordt de Noordzee een steeds gewilder doelwit voor sabotage, cyberaanvallen en andere vormen van hybride oorlogsvoering. Elektriciteit- en internetskabels zijn met name kwetsbaar. En die dreiging is niet fictief.

Zo trok een olietanker in de Baltische zee eind 2024 verschillende data- en stroomkabels tussen Estland en Finland kapot. Aanwijzingen leiden volgens Finse autoriteiten naar Rusland en China als aanstichter. Na het incident verhoogde de NAVO de militaire aanwezigheid in de Baltische zee. Uit onderzoek van NRC bleek dat dezelfde tanker, de Eagle S, in 2023 twee uur lang boven een belangrijke telecommunicatiekabel bij Terschelling voer.

We weten dat Rusland een hybride oorlog op onze energie-infrastructuur voert", zei minister-president Dick Schoof daarover. „We leven in een andere wereldorde. Europa moet haar eigen rol zoeken als economische grootmacht." Schoof hintte ernaar dat Europese landen een deel van de NAVO-miljarden kunnen gebruiken voor de beveiliging van infrastructuur.

De deelnemende landen (België, Denemarken, Frankrijk, Duitsland, Ierland, Luxemburg, Nederland, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk) spreken af in hun aanpak tegen vooral Russische sabotage of spionage op de Noordzee meer samenwerken. Nu verzame-

len Noordzeelanden vaak afzonderlijk van elkaar kennis over die verdachte activiteiten. De landen roepen energiebedrijven op om sterkere surveillancetechnologie te ontwikkelen, om toe te passen op windparken. Ook is in Hamburg besloten om gezamenlijk oefeningen te houden bij belangrijke kabelverbindingen en samen op te treden bij verdachte activiteiten van schepen. Ook vragen de landen aan energiebedrijven om sterkere surveillancetechnologie te ontwikkelen, die toegepast kan worden in windparken.

Dat soort gezamenlijke oefeningen moeten worden gedaan door de kustwacht, marine en de maritieme politie. Uit NRC-onderzoek bleek onlangs de Nederlandse kustwacht bij lange na niet genoeg middelen en mankracht heeft om spionage en sabotage rondom kritieke infrastructuur op de Noordzee in de gaten te houden.

Assertiever optreden

„Wind op zee is óók een veiligheidsvraagstuk. We leven formeel nog in vrede, maar in feite bevinden we ons in een schemergebied", zegt Frank Bekkers, veiligheidsexpert bij denktank The Hague Centre for Strategic Studies (HCSS) daarover. De grootste kwetsbaarheden, zegt hij, zitten niet zozeer in individuele windturbines, maar in de platformen op zee waar stroom verzameld wordt. „Er zijn maar een handvol grote aanlandingspunten voor stroomkabels naar het vaste land."

De veiligheid van de Noordzee-infrastructuur opkrikken is een complexe puzzel van vele kleine stapjes, zegt Bekkers. „Zodra een

„Wind op zee is óók een veiligheidsvraagstuk. We leven formeel nog in vrede, maar in feite bevinden we ons in een schemergebied"

Frank Bekkers
veiligheidsexpert denktank HCSS

schip buiten territoriale wateren vaart, heb je als land in vredetijd weinig mogelijkheden om in te grijpen. De Finnen en Zweden zijn inmiddels wel pro-actiever gaan optreden." Zo bracht de Finse kustwacht de van sabotage verdachte olietanker Eagle S in 2024 naar Finse wateren, waarna de autoriteiten bemanningsleden arresteerden. Bekkers: „Er wordt gezocht naar manieren om de regels van het internationaal recht wat op te rekken. Europa is daarin assertiever geworden."

Door satelliet- en radarbeelden, sensoren in kabels of windparken, en rondvarende schepen is best veel bekend over verdachte activiteiten in de Noordzee - een gebied zo groot als Frankrijk. Die kennis is alleen versnipperd, zegt Bekkers. „Met een gezamenlijk beeld van patronen van scheepvaart en wanneer die afwijken, kunnen landen beter preventief ingrijpen."

„Het lijkt misschien alsof het langzaam gaat, maar er worden wel substantiële stappen gezet", zegt Bekkers. „Landen aan de Oostzee zijn wakker, zij delen al data. Er worden steeds meer sensoren op zee geïnstalleerd en Defensie heeft extra drones en patrouilleschepen aangeschaft. Er is een gevoel van urgentie."

Uit de achtbaan

In de Kamer van Koophandel in Hamburg spreken negen landen maandag ook uit dat zij de Noordzee de „grootste groene energiehub ter wereld" willen maken. Daarvoor moet de infrastructuur voor de opwekking van windenergie met een vermogen van 300 gigawatt in 2050 worden aangelegd: genoeg om 300

Een windpark op de **Duitse Noordzee**.
FOTO ENBRIDGE VIA REUTERS

miljoen huishoudens van elektriciteit te voorzien. Dat doel was al tijdens de vorige top in 2023 vastgelegd, maar sindsdien stapelen de tegenvallers in de windsector zich op. Aanbestedingen in verschillende landen mislukten omdat investeerders vreesden hun elektriciteit niet te kunnen verkopen.

De regeringsleiders houden vast aan die ambitie op een moment dat energie enorm politiek beladen is. Vorige week nog bekritiseerde de Amerikaanse president Donald Trump windenergie en windmolens, die volgens Trump „[voor] losers" zijn. Hij wil dat Europa meer olie en gas van de VS koopt.

De negen Noordzeelanden omarmen wind juist. „Ik ben het niet eens met meneer Trump. Windenergie zal ons uit de achtbaan van fossiele energie halen", zegt de Britse energieminister Ed Miliband.

Ook Nederland is kwetsbaar

„Het besef dat energie nodig is voor onze veiligheid is de afgelopen maanden gigantisch gegroeid", zegt demissionair minister Sophie Hermans (Klimaat en Groene Groei, VVD) over de toegenomen urgentie voor de Noordzeeplannen. „We zien, bijvoorbeeld in Oekraïne, hoe energie in conflicten wordt ingezet als pion. Het legt de hele samenleving plat." Ook Nederland is kwetsbaar: onderzeese sabotage van telecom- of stroomkabels zou grote storingen kunnen veroorzaken.

De Noordzeelanden willen - op vrijwillige basis - gezamenlijk windparken en kritieke infrastructuur zoals stroomkabels aanleggen. Ook willen ze samen financiering zoeken. Op die manier moet 100 gigawatt aan wind worden aangelegd, een derde van [de 300 watt]. Het idee is ook dat windparken internationaal beter verbonden worden en dat handel in stroom tussen landen gemakkelijker wordt.

Het Verenigd Koninkrijk en Nederland zijn daar al mee bezig. In het LionLink-project, dat in 2031 moet zijn voltooid, kunnen de landen stroom exporteren naar het buurland als ze te maken hebben met een overschot.

Ook over de hoge kosten voor windenergie maken de Noordzee-landen voor het eerst afspraken. In Hamburg spreken de Noordzeelanden voor het eerst af dat landen in sommige gevallen kosten voor het stroomnet op zee gezamenlijk moeten delen. In de verklaring wordt in het midden gelaten hoe die precieze verdeling eruit moet zijn, daar onderhandelen landen afzonderlijk over.

Sommige landen kunnen in hun territoriale wateren meer windparken kwijt dan andere. „Landen als Duitsland en België hebben meer stroomvraag dan ruimte, terwijl Denemarken en Noorwegen in potentie een overschot hebben", zegt Pier Stapersma van de denktank Centre of International Energy Policy. „Als de kosten niet goed verdeeld worden, gaan landen met veel potentieel niet zomaar een groot, duur net ontwikkelen." Dat soort kosten vertalen zich vaak in hogere nettarieven voor burgers en bedrijven.

Minister Hermans noemt het feit dat andere landen akkoord zijn met het principe van het delen van kosten en baten voor het stroomnet op zee „erkenning" waarvoor ze zich in Europa hard heeft gemaakt. „We hebben een gezamenlijk belang en willen elkaar niet de markt uit concurreren."

Verdere samenwerking moet de windmarkt zekerheid geven dat zij hun windparken kunnen blijven uitrollen. Door langetermijncontracten af te sluiten moeten exploitanten hun investeringen gegarandeerd kunnen terugverdienen.

Dat soort contracten voorkomen te veel vertraging, legt expert Stapersma uit. Windparkexploitanten hoeven productie niet afwachten met productie tot er voldoende vraag is. „Je wil wind op zee niet stil laten vallen, want het is dan de vraag of het weer goed op gang komt", zegt Stapersma. „Wind is een van de weinige opties die we als Europa tot 2040 hebben op energieproductie op te schalen."

nrcwebwinkel

Onze rijke scheepvaartgeschiedenis in beeld

- › Rijke visuele geschiedenis van de scheepvaart
- › Ontdek meer dan 400 unieke scheepvaartaffiches
- › 304 pagina's | 2,5 kilogram | afmetingen 25 x 35 cm

150 jaar Nederlandse Scheepvaartaffiches bevat alle belangrijke, mooie, interessante en bijzondere scheepvaartaffiches die ooit in Nederland zijn verschenen. Ze zijn gemaakt door 120 verschillende ontwerpers. Het boek is ingedeeld naar rederijen, bestemmingen en thema's (waaronder binnenvaart, waterrecreatie en marine).

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/scheepvaart

ICE

De harde beelden van de ‘executie’ van Alex Pretti tonen de onwaarheden van het Witte Huis

Godzijdank zijn er videobeelden, verzuchtte gouverneur Tim Walz nadat afgelopen weekend de 37-jarige Alex Pretti in Minneapolis werd doodgeschoten, en het Witte Huis met valse verklaringen kwam. NRC selecteerde vijf momenten waaruit blijkt wat er die dag gebeurde.

Federale agent in een traangaswolk, bij de plek in Minneapolis waar Alex Pretti werd doodgeschoten. FOTO TIM EVANS/REUTERS

Toef Jaeger en Arno Vanhollebeke
AMSTERDAM

„Thank God, thank God we have video”, zei Tim Walz, gouverneur van de deelstaat Minnesota, nadat de 37-jarige Alex Pretti in Minneapolis was doodgeschoten. Pretti wilde een vrouw beschermen die door een federale agent werd geduwd.

De reden voor Walz’ dankbaarheid was dat met die beelden het *victim blaming* van Pretti door zowel minister van Binnenlandse Veiligheid Kristie Noem als Trump-adviseur Stephen Miller ongedaan kon worden gemaakt. Terwijl beelden steeds vaker gecontroleerd moeten worden op echtheid, worden ze nu gebruikt om betwistbare beweringen vanuit het Witte Huis te weerspreken.

„Wat zou er gebeurd zijn als de enige getuigenissen afkomstig waren van Kristi Noem en Stephen Miller die Pretti afschilderden als een ‘binnenlandse terrorist’?”, vroeg mediaverslaggever Brian Stelter zich af bij CNN. Hij sloot zich aan bij de woorden van Walz over het geluk dat er video’s van het incident zijn.

Walz had zijn burgers eerder deze maand al opgeroepen video’s te maken van wat de vreemdelingenpolitie ICE in de straten uitvoert. „Als je ICE in je buurt ziet, pak dan je telefoon en begin met opnemen”, had hij gevraagd.

De schrijver W.F. Hermans schreef ooit: „De zekerheid die een foto biedt als weergave van de werkelijkheid, kan een literator nooit bereiken.” Na dit weekend kan dit geparafraseerd worden tot: „De zekerheid die een video biedt als weergave van de werkelijkheid, kan het Witte Huis nooit bereiken.”

Inmiddels is er heel veel videomateriaal waarop te zien is wat er gebeurde, en waaruit blijkt dat dat de regering-Trump onwaarheden verkondigt. President Trump kondigde in een interview in *The Wall Street Journal* weliswaar aan dat hij de gebeurtenissen zal laten onderzoeken, hij gaf niet aan wanneer en door wie.

Met de beweringen na zowel het doodschieten van Renee Good - die op 7 januari in haar auto door een ICE-agent werd doodgeschoten, waarbij de regering-Trump claimde dat de agent handelde uit noodweer terwijl video’s toonden dat ze juist probeerde weg te rijden - als Alex Pretti is het zaak de beelden van dat laatste incident goed in ogenschouw te houden.

Vijf cruciale momenten
NRC selecteerde tussen de vele beelden die er inmiddels zijn vijf momenten waarop goed te zien is hoe de situatie binnen een minuut volledig escaleert.

Het moment dat **Alex Pretti werd doodgeschoten** is met verschillende mobiele telefoons en vanuit verschillende hoeken vastgelegd. STILLS UIT VIDEO'S VAN REDDIT EN REUTERS

De dood van Alex Pretti moet een wake-upcall voor elke Amerikaan zijn

Barack Obama oud-president

1 Op het eerste beeld is goed te zien hoe Pretti door een vrij rustige straat wandelt, zijn telefoon pakt om te filmen hoe een vrouw wordt aangepakt door federale agenten. In een eerste verklaring over het geweld stelde Kristie Noem dat Pretti op de agenten zou zijn afgelopen met een getrokken vuurwapen om een bloedbad aan te richten. Uit de video blijkt dat hij een telefoon in zijn handen heeft en hij ook niet afloopt op een grote groep om een bloedbad aan te richten, maar op de vrouw die wordt aangevallen.

2 Hij komt dichterbij het handgemeen met de vrouw die een oranje rugzak om heeft. Voor een tweede keer binnen twintig seconden duwt een agent de vrouw omver vlakbij een witte terreinwagen. Pretti staat tussen de agent en de vrouw die op de grond wordt geduwd terwijl hij blijft filmen.

3 Het handgemeen escaleert. Pretti houdt zijn mobiel vast en houdt een andere hand omhoog omdat een agent pepperspray in zijn gezicht spuit. Op de video buigt Pretti zich voorover om de vrouw op de grond overeind te helpen.

4 Als de commandant van de grenspolitie CBP, Greg Bovino, wordt gevraagd waarom Pretti werd neergeschoten nadat hij was ontwapend, antwoordt hij: „Dat gaan we hier op tv niet beoordelen aan de hand van één stilstaand beeld”. Maar het ging dus niet om een foto, maar om vele video’s. Op deze video is duidelijk te zien hoe Pretti door meerdere agenten op de grond wordt geduwd en wordt ontwapend door een man in de grijze jas. Deze loopt met het wapen weg. Uit de beelden blijkt dat dit wapen overeenkomt met het wapen dat Pretti legaal in zijn bezit had. Pretti

ligt ondertussen op de grond terwijl hij is overmeesterd door meerdere agenten.

5 Terwijl Pretti probeert op te staan klinken er eerst drie schoten, waarna hij op de grond zakt. Bij elkaar zijn er ten minste tien schoten op Pretti gelost, ook in zijn rug. Volgens de federale autoriteiten zijn deze gelost door een grenswacht van de grenspolitie CBP, die ICE ondersteunt bij haar omvangrijke operatie in Minneapolis. De agent die het wapen van Pretti had afgepakt is inmiddels al aan de overkant van de straat. Volgens *The New York Times* is de man die als eerste schoot ook de agent die Pretti pepperspray in het gezicht spoot.

Inmiddels heeft de National Association for Gun Rights zich uitgesproken tegen de uitspraken van Noem: „De aanwezigheid van een wapen is geen bewijs voor criminele intenties. Iedereen die pro-wapen is zou nooit iets anders moeten beweren.”

Zelfs de machtige wapenlobbyclub NRA (National Rifle Association), die Trump fors financieel steunde tijdens verkiezingscampagnes, weersprak de suggestie dat Pretti terecht werd doodgeschoten omdat hij met een wapen op zak de agenten naderden. De NRA noemt die uitspraak „gevaarlijk en verkeerd”.

Oud-president Barack Obama plaatste op social media een brief waarin hij de dood van Pretti een „hartverscheurende tragedie” noemt en stelt dat diens dood een „wake-upcall voor elke Amerikaan” moet zijn, omdat de Amerikaanse kernwaarden „steeds meer onder vuur liggen”. De Democraten eisen dat ICE-agenten de staat Minnesota verlaten en hebben aangegeven in de Senaat niet te zullen instemmen met een begrotingsvoorstel voor het ministerie van Binnenlandse Veiligheid, dat toezicht houdt op ICE.

In **Brisbane** verbrandde een tegenstander van de viering een Australische vlag. FOTO DARREN ENGLAND/ANP/EPA

AUSTRALIA DAY

Onrust tijdens nationale feestdag

Tienduizenden mensen hebben de nationale feestdag van Australië aangegrepen voor demonstraties. De aanslag op Bondi Beach ligt nog vers in het geheugen.

Meike Wijers

SYDNEY

Een nationale feestdag moet een land verenigen, maar Australia Day zorgt juist al jaren voor verdeeldheid. Meer nog dan voorgaande jaren was de spanning deze maandag om te snijden. In heel Australië gingen tienduizenden mensen de straat op om te demonstreren tegen de viering. Tegelijkertijd grepen duizenden mensen de gelegenheid aan voor ‘March for Australia’-demonstraties, die vooral gericht zijn tegen immigratie. Het legt een diepe verdeeldheid over

ras, immigratie en identiteit bloot.

Het kwam tot verschillende incidenten. Een ‘Invasion Day’-demonstratie in Perth, waaraan zo’n driehonderd mensen deelnamen, werd gestaakt nadat een 31-jarige man een zelfgemaakt vermoedelijk explosief in de menigte gooidde. Het voorwerp – dat volgens de Australische omroep ABC schroeven en metalen kogeltjes bevatte – is niet geëxplodeerd, en de verdachte werd opgepakt.

De viering op 26 januari is al omstreten sinds het in 1994 een nationale vrije dag werd. Op deze dag in 1788 kwam de eerste vloot met Britse gevangenen aan, het begin van de kolonisatie van het land. In Sydney gingen zo’n tienduizend mensen de straat op om te demonstreren tegen de viering of de dag die zij ‘Invasion Day’ noemen; de dag van de invasie. Voor de inheemse Aboriginal- en Straat Torres-bevolking staat deze datum symbool voor het begin van de genocide tegen de oorspronkelijke bewoners van het land.

Dat is een geschiedenis die pijnlijk actueel is. Veel demonstranten in Sydney hielden borden omhoog met teksten als ‘Stop doden in de gevangenis’. „Vorig jaar verloren 33 inheemse mensen hun leven in de gevangenis. Niet op straat, maar in de gevangenis. Hoe kunnen we daar niets aan doen”, vraagt de tachtigjarige John Kelly zich af. Uit een recent rapport bleek dat 33 van de 113 mensen die in 2025 in de gevangenis overleden zijn van inheemse afkomst zijn, het hoogste aantal sinds in 1979 werd begonnen met het bijhouden van die informatie. Aboriginal- en Straat Torres-eilanders maken slechts 3,8 procent uit van de gehele bevolking, maar vormen ruim een derde van de gevangenispopulatie.

Kelly draagt zowel een Aboriginal-als een Palestijnse vlag. Hij ziet veel overeenkomsten tussen de onderdrukking van Palestijnen en Aboriginals. „Ik groeide op in Redfern, een Aboriginal buurt in Sydney. Ik had inheemse vriendjes. Ik zag hoe verrot hun leven was. En

dat is nog steeds zo”, zegt Kelly. Hij wordt er emotioneel van.

Neonazi's

Iets verderop in de havenstad kwamen zo’n tweeduizend mensen samen voor een ‘Mars voor Australië’. De demonstranten waren gehuld in Australische vlaggen en scandeerden leuzen als ‘stuur ze terug’, en ‘stop massa-immigratie’. Een 31-jarige man werd gearresteerd nadat hij zich antisemitisch had uitgelaten tijdens een toespraak. Hij sprak onder meer zijn steun uit voor de beruchte neonazi’s Thomas Sewell en Joel Davis.

In Melbourne waren zo’n zeventienduizend mensen bij de Invasion Day-demonstratie en ruim tweeduizend bij de March for Australia. Hier waren enkele incidenten, zo waren er mannen die openlijk nazi-symbolen droegen en een nazigroet gaven. Ook in Canberra en Sydney waren er opstootjes tussen de verschillende groepen. De politie greep snel in.

De grote opkomst is opvallend,

gezien de recente invoering van strenge demonstratiewetten in de deelstaat New South Wales na de terreuraanslag op een Joods feest op Bondi Beach. Door de nieuwe wetten liepen alle demonstranten risico om opgepakt te worden. Maar een paar dagen geleden zwakte de lokale regering de wetten af, zodat de demonstraties toch door konden gaan.

John Kelly zegt dat hij hoe dan ook was gekomen. „Chris Minns, onze deelstaatspremier, wil dat we stoppen met demonstreren”, zegt hij. Hij houdt een bord omhoog met de tekst ‘Chris Minns: gezocht voor de misdaad van het vernietigen van de democratie’. „Hij wil ons het zwijgen opleggen, ons monddood maken en ons opsluiten.”

Dat sentiment wordt breed gedeeld. „We moeten blijven demonstreren. Het is ons democratisch recht”, zegt Dennis Golding. Hij heeft even getwijfeld of hij wel zou komen vandaag. „Ik maak me wel zorgen over die nieuwe wetgeving”, geeft hij toe. „Maar met zulke aantallen, zijn we denk ik best veilig.”

AUTORITEIT CONSUMENT EN MARKT

‘Marktmacht sommige bedrijven te groot, met gevolgen voor burgers’

Er is te weinig concurrentie in sectoren als kraamzorg, maant marktwaakhond ACM, wat onder meer private equitybedrijven daar te veel macht geeft.

Frederiek Weeda

AMSTERDAM

De marktmacht van sommige bedrijven wordt in Nederland te groot. Zij bezitten in één sector, en soms ook in één regio, zoveel ondernemingen dat de consument nog weinig te kiezen heeft. Daardoor gaan prijzen omhoog en is er geen prikkel voor de ondernemer om de kwaliteit van zijn product te verbeteren. Hiervoor waarschuwt de Autoriteit Consument en Markt (ACM) in het eerste rapport onder de naam *Staat van de Markt*, dat maandag is gepubliceerd en voortaan jaarlijks zal verschijnen. De ACM heeft de taak fusies en overnames te beoordelen op machtsconcentratie om de consument te beschermen.

In een bijkomend bericht over dit eerste verslag schrijft de ACM: „Afname van concurrentie is zorgwekkend, omdat concurrentie niet alleen bijdraagt aan lagere prijzen en hogere kwaliteit van producten en diensten, maar ook aan andere belangrijke publieke belangen. Zo bevordert concurrentie de innovatie die nodig is om onze brede welvaart op peil te houden en draagt deze ook bij aan de weerbaarheid van de samenleving tegen externe schokken. Wanneer er meerdere aanbieders zijn, is de schok kleiner wanneer er één wegvalt.”

Consumenten en bedrijven zijn ook steeds afhankelijker van cloud-diensten van „enkele bijzonder grote, niet-Europese aanbieders”, onderstreept de ACM. Zo is op kantoren het gebruik van diensten van het Amerikaanse Microsoft alom aanwezig en onvermijdbaar.

Een gebrek aan verschillende aanbieders van eenzelfde product of dienst leidt tot marktmacht van een enkel bedrijf – met de nodige gevolgen. Die marktmacht heeft

De **kinderopvang** is een van de sectoren waarover de ACM zich zorgen maakt wegens een te grote marktmacht van enkele partijen. FOTO WOUTER VAN VOOREN

”in toenemende mate” politieke consequenties, bijvoorbeeld via beïnvloeding van beleid. Of er ontstaan „geopolitieke en strategische risico’s” vanwege de afhankelijkheid van enkele bedrijven, schrijft de ACM. De Nederlandse overheid en de EU moeten zich hier actief mee bezighouden met meer mededingingstoezicht, adviseert zij. De drempels voor kleine nieuwe aanbieders van clouddiensten om tot de markt toe te treden moeten worden verlaagd.

Kralenrijgen

Ook de marktmacht van private equity-ondernemers neemt in bepaalde sectoren in Nederland toe. Zij „rijgen kralen”, zoals ACM-bestuursvoorzitter Martijn Snoep het noemt. Zij kopen bijvoorbeeld een reeks kleine bedrijven in één sector op en hebben daardoor veel macht in een regio. Dat gebeurt bij onder meer dierenartsenpraktijken,

kraambureaus en kinderopvangcentra. De prijzen worden hoger, onnodige ingrepen worden bepleit bij honden- of poezenbezitters en soms worden ‘onrendabele’ patiënten of zelfs wijken gemeden. Soms kopen private investeerders in een „killer acquisition” veelbelovende

Veel overnames en fusies die in sectoren leiden tot te grote marktmacht blijven uit het zicht van een markttoezichthouder

farma- of andere innovatieve startups op, waardoor die concurrenten uit de markt verdwijnen.

Uit onderzoek van de consultant Ernst and Young in opdracht van de Rijksoverheid bleek vorig jaar dat zeker een vijfde van de kraamorga-

nisaties inmiddels in handen is van private-equitypartijen. Het advieskantoor concludeert dat de zorg die zij verlenen niet minder goed is dan zorg van kraamorganisaties van wie eigenaren niet op winst zijn gericht. Wat wel een probleem is: het ziet ernaar uit dat deze organisaties doen aan *cherry picking*, wat inhoudt dat zij ervoor kiezen alleen patiënten te behandelen die weinig tijd en dus geld kosten. Juist patiënten met zwaardere problematiek en dus een urgenter zorgvraag blijven achter.

Alleen als bij fusies of overnames de gezamenlijke jaaromzet van de partners in Nederland boven de 60 miljoen euro uitkomt, of als wereldwijd een omzet van 150 miljoen euro wordt behaald, zijn de deelnemende bedrijven wettelijk verplicht die vooraf te melden bij de ACM. Bij kleine fusies en overnames hoeft dat niet. Veel van de overnames die in de genoemde sec-

toren tot te grote marktmacht leiden, vallen daar niet onder en blijven nu uit het zicht van een markttoezichthouder.

Om ook kleinere overnames soms vooraf te kunnen beoordelen, zou de ACM graag een extra ‘inroep’-bevoegdheid krijgen. Als concurrenten, klanten of anderen zich zorgen maken over een aanstaande overname, zouden ze de ACM daar op moeten kunnen wijzen, waarop de ACM kan eisen ook zo’n overname te beoordelen vooraf te plaatsvindt. Daarvoor ligt een wetsvoorstel om de Mededingingswet aan te passen in de Tweede Kamer, van Groenlinks-PvdA-Kamerlid Julian Bushof.

„Private equity draagt bij aan investeringen en productiviteit”, schrijft de ACM, maar te sterke winstprikkelers voor die bedrijven kunnen publieke belangen schaden. „Dit vraagt om proportionele, sectorspecifieke maatregelen.”

EUROPESE COMMISSIE

Onderzoek naar chatbot Grok vanwege stortvloed aan AI-porno

AMSTERDAM

De Europese Commissie heeft een officieel onderzoek geopend naar chatbot Grok van Elon Musks bedrijf xAI, heeft ze maandag bekendgemaakt. De in X geïntegreerde chatbot overspoelde het internet recentelijk met AI-porno en geseksualiseerde beelden van vrouwen en kinderen. Onder de Digital Services Act (DSA) zijn gro-

te internetplatformen juist verplicht om de verspreiding van illegale content tegen te gaan. De Duitse krant *Handelsblatt* schrijft dat de Commissie wil dat de functie in de EU wordt uitgezet, zodat het niet meer mogelijk is om met Grok mensen uit te kleden. Seksuele deepfakes circuleren al jaren op het internet, maar door Grok was het creëren en verspreiden ervan nog nooit zo makkelijk. Mensen konden een foto van een

Elon Musk. FOTO JULIA DEMAREE NIKHINSON/AP

vrouw uploaden en aan Grok vragen om haar uit te kleden. Zo gereerde Grok in januari in een tijdspanne van elf dagen maar liefst drie miljoen geseksualiseerde AI-afbeeldingen – waaronder 23.000 plaatjes van kinderen, blijkt uit onderzoek van Center for Countering Digital Hate.

„Het creëren van seksuele deepfakes van vrouwen en kinderen zonder hun toestemming is een gewelddadige en onaanvaard-

bare vorm van vernedering”, schrijft de Finse Eurocommissaris Henna Virkkunen (Technologische Soevereiniteit) op X. X heeft dagelijks 125 miljoen mobiele gebruikers, aldus TechCrunch, voor wie het lastig is om de AI-porno van Grok te ontwijken. Hoofd productmanagement van X deedde begin deze maand trots mee dat X record na record verbrak wat betreft het aantal uren dat gebruikers op het platform doorbrachten.

ISRAËL

Lichaam van Ran Gvili, laatste Israëlische gijzelaar in Gaza, terecht

AMSTERDAM

Het lichaam van de laatste Israëlische gijzelaar in Gaza is teruggevonden, heeft het Israëlische leger maandag gemeld. „Na voltooiing van het identificatieproces [...] hebben vertegenwoordigers van de IDF de familie van de ontvoerde, Ran Gvili, geïnformeerd dat hun geliefde is geïdentificeerd”, aldus een legerwoord-

voerder tegen de Israëlische krant *Haaretz*. De 24-jarige Gvili was een politieagent die tijdens de terreuraanval van Hamas op 7 oktober 2023 werd gedood tijdens een vuurgevecht bij kibboets Alumim. Hij was op dat moment op ziekteverlof, maar besloot zijn collega’s te hulp te schieten. Hamas nam zijn lichaam mee naar de Gazastrook. Het Israëlische leger begon zondag met een massale zoekactie naar Gvili’s lichaam in

Borden met gezicht van **Gvili** erop. FOTO ILIA YEFIMOVICH/APP

een begraafplaats in Noord-Gaza, meldden Israëlische media.

De eerste fase van het staakt-het-vuren in Gaza van afgelopen oktober riep naast de vrijlating van de nog twintig levende Israëlische gijzelaars door Hamas ook op tot de overdracht van de resterende lichamen van gedode gijzelaars. Aanvankelijk wist Hamas slechts 4 van de 28 lichamen over te dragen. De terreurgroep stelde dat de massale vernietiging van Gaza de

zoektocht naar de lichamen bemoeilijkte – een claim die in Israël werd gewantrouwd. Een traag proces volgde waarin om de zoveel tijd een nieuw lichaam werd gevonden en overgedragen.

De terugkeer van het lichaam van Gvili markeert het einde van een meer dan twee jaar durende campagne van familieleden en vrienden van gijzelaars om iedereen terug naar Israël („*Bring them home*”) te krijgen. (NRC)

De Britse premier **Keir Starmer** (links) en burgemeester **Andy Burnham** van Manchester, in 2024 in Stretford. FOTO ADAM VAUGHAN ANP/EPA

Annemarie Kas

LONDEN

Er bestond geen goede keuze voor de Britse premier Keir Starmer. Moest hij één van zijn mogelijke opvolgers toelaten tot de Labour-fractie in het Lagerhuis, en diegene zo de gelegenheid geven om Star-mers positie te verzwakken? Of kon hij die kandidatuur beter tegenhouden en vervolgens zijn positie zien verslechteren door alle kritiek op dat besluit?

Starmer koos voor het laatste en moet dat nu bezuren.

Afgelopen weekend stelde zijn partijgenoot Andy Burnham, de huidige burgemeester van Manchester, zich kandidaat voor een plotseling vrijgekomen plek in het Lagerhuis. Al maanden speculeerden politici, journalisten en ambtenaren in hun politieke ‘bubbel’ in Londen over de vraag of Burnham zo’n terugkeer overwoog en of hij het leiderschap van premier Starmer zou willen overnemen. Vorige week vertrok een Labour-fractielid, om gezondheidsredenen, en wilde Burnham inderdaad zijn kans grijpen.

Maar partijleider Starmer heeft de interne regels van Labour zó ingericht dat het partijbestuur – waar hij zelf ook lid van is – een besluit moest nemen over die kandidatuur. Zondagmorgen besloot een klein groepje van dat bestuur dat Burnham niet mag meedoen. Hun officiële verklaring was dat een campagne voor de verkiezing van een nieuwe burgemeester van Manchester te duur zou worden, omdat er begin mei ook al lokale

ANALYSE **LABOUR**

Britse premier zet mogelijke opvolger een hak – en moet dat nu bezuren

Premier Keir Starmer heeft voor één van zijn concurrenten de weg naar het Lagerhuis geblokkeerd. De partij is totaal verdeeld over zijn besluit. „Dit zal zijn ondergang bespoedigen.”

verkiezingen zijn die geld kosten. Labour staat er slecht voor in de opiniepeilingen, dus de partij moet in die campagne hard aan het werk om Reform UK voor te blijven, de partij van Nigel Farage die het juist goed doet.

Officieus is maar al te duidelijk dat Starmer en zijn medestanders Andy Burnham niet in hun fractie willen, omdat ze bang zijn dat hij Star-mers leiderschap van binnen uit zou ondermijnen. Hem wel toelaten zou „maanden van psychodrama hebben betekend”, zei één van Star-mers ministers, Douglas Alexander, maandagochtend tegen journalisten „en volop gepraat over wie populair is in Westminster en wie niet. Dat is het soort conversa-

tie waar de bevolking een grote hekel aan heeft”.

Het is „helder dat Andy de ambitie heeft om in de toekomst de Labour-partij te leiden en dat is mooi”, zei Alexander ook. Maar „de

Toelaten Burnham zou maanden psychodrama hebben betekend

Douglas Alexander Labour-minister

timing voor een terugkeer naar Westminster is niet goed”. Burnham zat eerder jarenlang in het Lagerhuis voor Labour, van 2001 tot

hielden ze niet lang vol. Vooral de linkerflank van de partij was van begin af aan sceptisch over regerings-besluiten en ongeduldig over het uitblijven van verbeteringen in de leefomstandigheden van Britten.

Premier Starmer en de partijt-op reageerden inconsequent op die kritiek. In de eerste maanden was Starmer meedogenloos en werden fractieleden geschorst als ze tegen de partijlijn ingingen. Later werden besluiten toch deels teruggedraaid als ministers onder druk kwamen te staan. Kranten en nieuwswen-ders publiceren lijstjes met alle U-bochten die Labour in anderhalf jaar tijd heeft gemaakt: van een erf-belasting voor boeren tot het in-voeren van verplichte digitale identificatie en het terugdraaien van een bezuiniging op sociale voorzieningen.

Verdeelde partij

In de Britse media barstte de partij maandag zowat uit elkaar van verdeeldheid over de gang van zaken. „Boodschap aan Keir: als je denkt dat dit je sterker maakt, zeg ik je dat dit je ondergang alleen maar zal bespoedigen”, zei Lagerhuislid van de linkerflank John McDonnell op X. „Dit laat zwakheid en een gebrek aan zelfvertrouwen zien”, volgens een ander, Jon Trickett. Er zou een brief binnen de fractie rondgaan met een verzoek aan het partijbe-stuur om hun besluit te heroverwe-gen. Maar vanuit het Starmer-kamp tekenden journalisten op dat de premier persoonlijk achter de beslissing om Andy Burnham te stoppen had gezeten – en dat de kans op een U-bocht dit keer klein is.

Sinds Labour in juli 2024 de verkiezingen won, heeft het leiderschap van Keir Starmer maar kort buiten twijfel gestaan. Met een rela-tief klein aandeel van de stemmen (34 procent) haalde Labour toen een grote meerderheid in het Lager-huis. In aanloop naar die verkiezin-gen waren de fractieleden gedisci-plineerd en kwam er amper kritiek over Starmer naar buiten, maar dat

CHINA

Chinese legerleiding gezuiverd na ongekende corruptiebeschuldiging

De zuivering volgt op beschuldigingen van corruptie en gebrek aan politieke loyaliteit tegen twee hoge militairen.

Wieland van Dijk

AMSTERDAM

Het Chinese Volksbevrijdingsleger viert volgend jaar zijn honderdste verjaardag, maar erg feestelijk verlopen de voorbereidingen niet. Zaterdag is bekendgemaakt dat twee hoge generaals, Zhang Youxia en Liu Zhenli, worden verdacht van „ernstige schendingen van de discipline en de wet” – wat doorgaans duidt op corruptie.

„Dater op dezeschaalgezuiverd wordt onder zo’n belangrijke groep als de legerleiding is sinds Mao niet meer voorgekomen”, zegt Casper Wits, docent Oost-Azië-studies aan de Universiteit Leiden.

Met name de val van Zhang (75) is opmerkelijk. Hij was, als vice-voorzitter van de machtige Centrale Militaire Commissie (CMC), China’s hoogste militair en een vertrouweling van president Xi Jinping – zelf voorzitter van de CMC.

„Zhang was waarschijnlijk een van de weinigen die af en toe dingen kon zeggen die Xi niet wilde horen”, denkt Wits. „Zo’n status had hij, omdat hij net als Xi uit een revolutionaire familie komt. Dat ook hij voor de bijl gaat, laat zien dat totale onderwerping aan Xi Jinping nodig is om te overleven.”

Net als Xi is Zhang een ‘rood prinsje’, nakomeling van een revolutionaire leider. Zijn vader Zhang Zongxun was generaal in de Chinese burgeroorlog, en afkomstig uit dezelfde regio als Xi Zhongxun, de vader van Xi Jinping. Beide zonen kennen elkaar al decennia.

Zelf vocht Zhang Youxia mee in

gewapende confrontaties tussen China en Vietnam in de jaren zeventig en tachtig. Ook Liu (61) vocht tegen Vietnam en is daarvoor onderscheiden. Daarna maakte hij gestaag carrière in het leger. In 2022 werd hij lid van de CMC. Daar was hij onder meer verantwoordelijk voor de informatievergaring van het Volksbevrijdingsleger, cruciaal in moderne oorlogen.

De val van Zhang en Liu is een aderlating voor de legertop. Van de zeven leden van de CMC die op het partijcongres in 2022 werden aangewezen, zijn er nog maar twee over, Xi zelf en Zhang Shengmin, de enige militair.

Xi Jinping voert al sinds zijn aantreden in 2012 een felle anti-corruptiecampagne en ontziet de krijgsmacht niet. Drie andere CMC-leden, onder wie voormalig defensie-minister Li Shangfu, zijn eerder gezuiverd. In 2024 is een aantal militairen vervolgd omdat ze geld zouden hebben verduisterd dat was bedoeld om raket-brandstof te kopen.

‘Geld in ruil voor promoties’

Waarvan Zhang en Liu worden beschuldigd, is niet bekendgemaakt. Volgens Chinese en buitenlandse media zou Zhang onder meer geld hebben aangenomen in ruil voor promoties. Zhang gaf bovendien eerder leiding aan het corruptiegevoelige legeronderdeel dat verantwoordelijk is voor de ontwikkeling en inkoop van materieel. De *Wall Street Journal* schreef van bronnen te hebben gehoord dat Zhang geheime over China’s kernwapen-programma aan de VS zou hebben gelekt, een brisant verwijt dat niet te controleren valt.

Maar Zhang en Liu wordt vooral iets aangewreven dat nog erger is dan zelfverrijking. Een commentaar uit de officiële legerkrant, overgenomen door het *Volksdagblad*, verwijt hen „ondermijning”

van het systeem waarin de voorzitter van de CMC – Xi Jinping – het laatste woord heeft, en het veroorzaken van „ernstige schade aan in-spanningen om de politieke loyaliteit van het leger te versterken”.

Wits denkt dat de ingreep is ingegeven door Xi’s streven naar totale controle. „Als alleenheersers lang genoeg aan de macht zijn, worden ze paranoïde, van Tiberius tot Vladimir Poetin – om over Mao nog te zwijgen.” Vroeger kon een partijleider maximaal twee termijnen aanblijven, maar die beperking hief Xi in 2018 op. „Het kan zomaar dat deze zuivering te maken heeft met Xi’s volgende termijn, die in 2027 moet beginnen: dat er toch elementen zijn die daar niet enthousiast over zijn.”

De zuiveringen komen op een gevoelig moment. Het Volksbevrijdingsleger viert volgend jaar zijn eeuwfeest en volgens een Amerikaans defensierapport zou Xi het leger hebben opgedragen dan klaar te zijn voor een eventuele oorlog om Taiwan, het democratisch bestuurde eiland dat China ziet als afvallige provincie.

„In alles wat te maken had met de opbouw van de marine en eventuele voorbereiding voor een oorlog tegen Taiwan, zal Zhang een centrale rol vervuld hebben, dus al die plannen lopen vertragingen op”, denkt Wits. Bovendien zullen na Zhang en Liu vermoedelijk honderden lagere functionarissen uit hun patronagenetwerken gezuiverd worden.

Maar, waarschuwt hij: de kans dat er een oorlog tegen Taiwan wordt begonnen, is misschien groter geworden. „Er komt nu een nieuwe generatie militairen, jaknikkers die weten wat hun voor-gangers overkwam. Dat kan een situatie scheppen die een militair avontuur waarschijnlijker maakt.”

Met medewerking van Tabitha Speelman

Generaals **Zhang Youxia** (vooraan) en **Liu Zhenli** (tweede van links op de rij erachter) in 2023. FOTO GREG BAKER/REUTERS

nrcwebwinkel

Adviesprijs

van 299,-

239,-

CORTAZU

Ultieme ski-jas

Warm, waterdicht & duurzaam

- Ervaar ultieme bescherming in elk weer: 25.000 mm waterdicht
- Lichtgewicht warmte met 80g Sorona® isolatie
- Meer dan 17 handige features

De geïsoleerde ski-jas is gemaakt van een hoogwaardige 3-laags stof en biedt ultieme bescherming op de piste. Met een waterdichtheid van 25.000 mm, volledige winddichtheid en een ademend ontwerp blijf je droog en comfortabel onder alle omstandigheden. De jas is uitgerust met Recco®-technologie, een afneembare sneeuwvangervijf praktische zakken, een helm-compatibele verstelbare capuchon en ventilatie-ritsen onder de armen. De 80g Sorona® featherless isolatie, bestaande uit 37% plantaardig en hernieuwbaar materiaal, zorgt voor lichte maar effectieve warmte. Zo kun jij de hele dag warm, droog en gefocust blijven op elke afdaling.

In de kleuren en kleurcombinaties:

Bestel nu ➤ nrcwebwinkel.nl/cortazu

Weekdeals

GELDIG T/M 1 FEBRUARI 2026

Bekijk
alles

DE WITTE LIETEAER

Luxe badtextiel vol
kleur

- Gemaakt van hoge kwaliteit katoen
- Heerlijk zacht, vochtabsorberend en slijtvast
- Keuze uit o.a. handdoeken, washandjes en badmatten
- Bekijk meer badtextiel van De Witte Lietaer online

ADVIESPRIJS
~~29,95~~
14,95ADVIESPRIJS VANAF
~~24,95~~
12,95ADVIESPRIJS VANAF
~~14,95~~
6,95

BEKIJK ALLES VAN DE WITTE LIETAER ONLINE

Tot
58%
korting

HYUNDAI

Stoomstrijkijzer

60%
kortingADVIESPRIJS
~~49,95~~
19,95

MET EEN KERAMISCHE ZOOLPLAAT

- 2200W vermogen voor een snelle opwarming
- Aanpasbare stoom en spray voor hardnekkige kreukels
- Bekijk meer Hyundai producten online

TEN CATE

Donzen dekbed

Tot
61%
kortingADVIESPRIJS
~~439,95~~
169,99

GEVULD MET EENDEN- OF GANZENDONS

- Vierseizoenendekbed met luchtige katoenen tik
- Goede warmte-isolatie en vochtregulatie
- Bekijk meer Ten Cate producten online

SANGEAN

Muzieksysteem

53%
kortingADVIESPRIJS
~~529,00~~
249,00

MET DAB+ EN FM-RADIO

- Afspelen via Bluetooth, USB en CD-speler
- Prachtig geluid dankzij de krachtige speakers
- Elegante combinatie van klassiek hout met zwart

TRAVELIN'

Herenschoenen

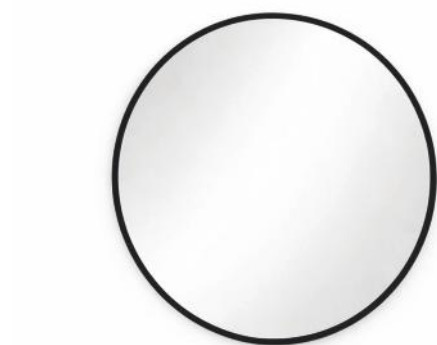
68%
kortingADVIESPRIJS
~~249,95~~
79,95

VOLLEDIG GEVOERD MET WOL

- Gemaakt van leer met een waterdichte impregnatie
- Robuuste rubberen profielzool voor grip
- Bekijk meer van Travelin' online

SPIEGELS

Ronde spiegel

53%
kortingADVIESPRIJS
~~149,95~~
69,95

GEMAAKT VAN GEPOLIJST GLAS

- Laten ruimtes groter en lichter aanvoelen
- Diameter van 80 cm met een zwart aluminium frame
- Bekijk alle soorten spiegels online

VITAPUR

Droogrek

53%
kortingADVIESPRIJS
~~149,95~~
69,95

INKLAPBAAR MODEL

- Met 2 niveaus en 4 uitklapbare vleugels
- Met wielvergrendeling voor extra stabiliteit
- Bekijk meer Vitapur producten online

nrc

DINSDAG 27 JANUARI 2026

REPORTAGE KLEDING

Japanner onderscheidt zich met
vintage: 'Niemand rond mij droeg zoiets'

De markt in tweedehands mode is in Japan een miljardenbusiness. Vooral jongeren kopen het. „Elke winkel is hier uniek.”

Anoma van der Veere

TOKIO

In Tokio kan je dragen wat je wilt, niemand kijkt je vreemd aan”, vertelt de geblondeerde Haruka Inomata terwijl ze door haar kleine kledingwinkel Lemon Vintage in Koenji loopt, een wijk in het westen van de stad. Aan de muren hangen linnen jurken en langs de houten toonbank staat een rij mokken in de vorm van vrouwenborsten. „Ik houd van kledingstukken die iets tegenstrijdigs hebben”, zegt ze wijzend naar de kledingrekken. „Luxe materialen met een schattig motief, zoals schildpadjes, of een klassieke snit met een psychedelische print.”

De Japanse vintagemarkt groeit snel. In de nauwe achterstraten van wijken als Koenji en Shimokitazawa staan klanten geregeld schouder aan schouder in de vele kleine winkels waar kledingstukken een tweede leven krijgen. Volgens het Yano Research Institute komt de Japanse markt voor tweedehands mode in 2026 naar verwachting uit op ongeveer 1.500 miljard yen (8,8 miljard euro), een stijging van maar liefst zestien procent ten opzichte van 2024.

Verborgene schatten

Fel zonlicht valt door de etalages. Door de kleine spiegels, houten kattenbeeldjes en rieten manden voelt de zaak als een woonkamer.

Voordat de deuren open zijn, kijken mensen nieuwsgierig door de ramen. Een buitenlands koppel waagt zich naar binnen, maar Inomata houdt ze vriendelijk tegen: „Sorry, we gaan over een half uur openen.” Rustig praten lukt haar nauwelijks wanneer de eerste klanten binnen zijn. Al vroeg in de ochtend lopen ze rond op zoek naar verborgen schatten van katoen, wol en polyester. „Afgelopen jaren hebben we een enorme boom doorgemaakt”, zegt Inomata (50) trots.

Dat haar buurt zo'n centrum werd voor vintage, komt doordat de huren er jarenlang laag waren, waardoor jonge ondernemers goedkoop konden starten. „Sommigen zitten hier al tientallen jaren, en ondanks de komst van grotere ketens blijft het eigenzinnig.” Nog altijd kiezen de meeste Japanners liever nieuwe kleding. In 2024 importeerde het land voor 26 miljard euro ervan, circa 211 euro per inwoner. Vooral fast fashion. Toch heeft tweedehands kleding er een lange geschiedenis. Textiel was eeuwenlang kostbaar, dus werd het gerepareerd en herge-

Haruka Inomata.

bruikt. Uit oude archieven blijkt dat alleen al in Edo, het oude Tokio, eind achttiende eeuw bijna vierduizend mensen actief waren in de tweedehandssector.

In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw leefde de markt opnieuw op. Modebladen en tv-persoonlijkheden maakten westerse vintagekleding zichtbaar voor een breed publiek. Modebewuste jongeren gingen daardoor experimenteren met verweerde jeans, retroprints en hippie-esthetiek.

Het was de wereld waarin Inomata werd grootgebracht. „Als

kind hield ik al van de kleuren en losse vormen van de jaren zeventig”, zegt ze. „Ik luisterde naar Bob Dylan, The Beatles, en Audrey Hepburn is een icoon voor mij.” Op het platteland waar ze opgroeide, viel ze op. „Niemand om me heen droeg zoiets, maar ik vond het mooi. Mijn moeder zei soms dat ik beter niet in de buurt kon wandelen in zulke outfits, maar vrienden vonden het juist stijlvol, en dat was aanmoedigend.” Na negen jaar ervaring in tweedehandszaken begon ze haar eigen winkel. „Je moet eerst leren kwaliteit te herkennen

en een collectie samenstellen met een eigen karakter.”

Onderzoekers uit het VK beschrijven hoe vintagewinkeliers zich eerder als curator dan als verkoper zien: geen losse producten, maar een volledig wereldbeeld waarin inrichting en verhalen net zo belangrijk zijn als de kleding. Die aanpak is ook in Japan duidelijk zichtbaar. „Wij zijn een winkel gerund door vrouwen, voor vrouwen”, zegt Inomata. „Voor Japan is dat uniek, klanten waarderen het.”

Taiji Shimbo, de 37-jarige eigenaar van meerdere vintagezaken in Koenji, ziet daarin wat Japan onderscheidt. Volgens hem weer spiegelen Japanse winkels sterker de persoonlijkheid van de eigenaar dan in het Westen. „Veel winkels hier zijn bijna artistieke ruimtes”, zegt hij. „Eigenaars selecteren op gevoel en creëren een sfeer die je nergens anders ziet. Soms is het avant-gardistisch. Dat maakt elke winkel uniek.”

Verlangen naar onderscheid

Jongeren vormen inmiddels de belangrijkste kopers. Niet alleen omdat tweedehands kleding goedkoper is, maar door het verlangen naar onderscheid. Uit consumentenonderzoek blijkt dat stijl bij meer dan tachtig procent van de kopers zwaarder weegt dan, bijvoorbeeld, duurzaamheid. Toch heeft tweedehands een duur-

Taiji Shimbo. FOTO'S ANOMA VAN DER VEERE EN MHAIRIE CLAIRE ALVAREZ MILLER

zaam effect. Uit een analyse onder 23.000 gebruikers van Mercari, grootste tweedehandsplatform van Japan, blijkt dat kopers van vintagekleding die veel intensiever gebruiken dan gewone consumenten. Een doorverkocht kledingstuk gaat ruim 8,4 jaar mee, twee keer zo lang als bij enkel gebruik, en vervangt in bijna negen op tien gevallen aankoop van een nieuw kledingstuk. Desondanks blijven er twijfelaars, waarbij hygiëne en onbekende herkomst bar-

Veel winkels hier zijn bijna artistieke ruimtes

Taiji Shimbo eigenaar vintagezaken

rières vormen. Maar een experiment op de Kobe Shoin Vrouwenuniversiteit liet zien dat deze weerstand afneemt wanneer kleding is voorzien van persoonlijke boodschappen van de vorige eigenaar. Door die context werd het kledingstuk minder anoniem en juist aantrekkelijker. „Dat is voor mij de kracht van Koenji en van de Japanse vintagecultuur”, zegt Shimbo. „De interessantste winkels blijven kleine universums, opgebouwd vanuit liefde voor detail en een sterk gevoel voor identiteit.”

Mark Duursma

WARSCHAU

Half januari oogt Warschau wit op de grond en grijs in de lucht. De werkplek van Hans Leijtens, hoog in een van de glazen kantoor-torens van Warsaw Spire aan het Europese Plein, biedt op deze sombere dag nauwelijks zicht op de stad in de diepte.

Bijna drie jaar is Leijtens de hoogste baas van Frontex, het agentschap van de Europese Unie dat samen met de lidstaten de buitengrenzen van de EU bewaakt. Zijn benoeming volgde op een lange carrière bij de Koninklijke Marechaussee, waar hij met een uitstapje naar de Belastingdienst sinds 2012 commandant was. Frontex controleert grenzen, ondersteunt landen bij de terugkeer van migranten, bestrijdt grensoverschrijdende criminaliteit en verzamelt informatie over migratie. Elders in de kantoor-toren volgen werknemers live schepen op grote schermen. De organisatie is bezig met een groeispurt, van circa vierduizend werknemers nu naar tienduizend in 2027 en dertigduizend op nog onbekende termijn.

Onlangs maakte Frontex de cijfers over 2025 bekend: het aantal „irreguliere grensoverschrijdingen” (mensen die zonder geldige papieren de EU-grens oversteken) is vorig jaar met 26 procent gedaald, naar 178.000, het laagste niveau sinds 2021. Van de zeven migratieroutes aan de randen van Europa was er maar één stijger, de route aan de westkant van het Middellandse Zeegebied. De grootste daler is de Westelijk Afrika-route via de Canarische Eilanden, met een afname van 63 procent ten opzichte van 2024. Ook de routes aan de oost- en zuidgrenzen daalden fors: bij Polen en de Baltische staten -37 procent, bij de westelijke Balkan -42 procent, bij de oostkant van de Middellandse Zee -27 procent.

Onder Leijtens' voorganger Fabrice Leggeri kreeg Frontex een slechte naam. Media en ngo's beschuldigden het agentschap van het meewerken aan *pushbacks*, het illegaal en gewelddadig terugsturen van migranten aan de grens zonder dat ze een beroep op asiel kunnen doen. De EU-fraudebestrijdingsdienst OLAF deed onderzoek naar pushbacks, maar ook naar wangedrag en fraude binnen Frontex. Leggeri moest opstappen en is inmiddels Euro-parlementariër voor de Franse radicaal-rechtse partij Rassemblement National.

Hoe heeft u geprobeerd om de reputatie van Frontex binnen de EU en de rust binnen de organisatie te herstellen?

„Toen ik aantrad merkte ik dat er onder mijn voorganger een gesloten cultuur was ontstaan. Dat zie je vaker bij uniformberoepen. Je ziet het ook bij politie, brandweer, marechaussee. Wij tegen de rest van de wereld, een sfeer van dingen binnen de eigen organisatie houden. Er was bij Frontex ook sprake van nepotisme bij benoemingen, dat zorgde voor onvrede. Ik heb de boel open gegooid. We hebben *townhall meetings*, twee keer per jaar een leiderschapsseminar. Ik investeer veel in interne communicatie; mijn agenda staat op intranet, ik schrijf een blog. Ik heb veel taken gedelegeerd, ik vind dat je mensen verantwoordelijk moet maken voor waar ze voor staan. We moesten het onderlinge vertrouwen herstellen en dat kan door transparantie.”

Kunt u garanderen dat Frontex niet

Hans Leijtens, directeur van Frontex, in zijn kantoor in Warschau. FOTO PIOTR MALECKI/PANOS PICTURES

INTERVIEW HANS LEIJTENS DIRECTEUR FRONTEx

‘De Europese buitengrenzen kun je nooit volledig afsluiten’

Het EU-agentschap voor de bewaking van de Europese buitengrenzen heeft een Nederlandse baas. De opmars van radicaal-rechts in Europa heeft geen invloed op zijn werk, zegt Hans Leijtens. „Het heersende politieke klimaat is voor mij geen trigger om dingen te doen of te laten.”

meer meewerkt aan pushbacks, bijvoorbeeld in Griekenland, Bulgarije of Kroatië?

„Het klinkt een beetje als een jii-bak, maar kan de hoofdredactie van NRC garanderen dat er nooit iets mis gaat? We hebben bijna vierduizend mensen rondlopen in Europa, die met de beste voorbereiding worden geacht om op de juiste wijze op te treden. Er is altijd een kans dat mensen verkeerde dingen doen, dat kan ik niet uitsluiten. Waar het mij om gaat, en dat kan ik wel uitsluiten, is dat verkeerde dingen onder het tapijt verdwijnen. Ik denk dat we daar de laatste drie jaar echt stappen hebben gezet.”

Frontex beschikt over 45 fundamentele right monitors om de rechten van migranten te bewaken. Kunnen zij wel onafhankelijk rapporteren over misstanden?

„Ja. Ik ben hun baas, maar ik stuur ze niet aan. Dat doet de *Fundamental Rights Officer*, en hij rapporteert niet aan mij maar aan het bestuur. Met die constructie is onafhankelijk toezicht gegarandeerd. Zij doen onderzoek naar meldingen of klachten van misstanden. Overigens ging dat de laatste jaren niet over mishandeling van migranten, maar over met een borrel op in de auto

stappen, dat soort zaken. Bedenk wel dat wij alleen verantwoordelijk zijn voor onze eigen werknemers, niet voor de grenswacht van het gastland waar we mee samenwerken.”

In een zaak van een Syrisch gezin dat door Griekenland werd uitgezet oordeelde het Europees Hof van Justitie in december dat Frontex daar ook verantwoordelijk voor was, niet alleen Griekenland.

„Ten eerste, in de publiciteit rond die uitspraak van het Hof zie je hoe makkelijk de term pushback wordt gebruikt. Overal, ook in NRC, stond dat wij verantwoordelijk zijn voor pushbacks, maar dit ging om een terugkeeroperatie, dat is iets anders. Wat onze rol betreft: wat wij doen is altijd onder aansturing van het gastland, de *host nation*. Bij laakbaar gedrag door werknemers van het gastland kan ik alleen hopen dat zij onze meldingen serieus nemen en er zelf een vervolg aan geven. Als er sprake is van structurele misdragingen van lidstaten kan ik de samenwerking opschorten. Dat is tot nu alleen gebeurd met Hongarije in 2021, omdat ze migranten toegang tot de asielprocedure weigeren.”

Vinden landen het lastig om steun

van Frontex te vragen? Ze geven daarmee aan dat ze hun eigen grensbewaking niet op orde hebben.

„Zeker niet. Het land moet de noodzaak zien om onze hulp te vragen. Dat kan een operationele noodzaak zijn, maar ook een politieke noodzaak. Soms willen ze graag de Europese vlag erbij hebben, mensen in een herkenbaar Europees uniform. Laat ik een voorbeeld geven. Toen Rusland migranten de Finse grens over stuurde, sommigen op de fiets, sprongen bij wij. De Finnen hebben Champions League grensbewaking, echt *top of the bill*, maar Finland wilde op dat moment laten zien dat het ook om een buitengrens van de EU gaat.”

In diverse lidstaten en in het Europees Parlement is sprake van een opmars van radicaal-rechtse partijen, sterk gekant tegen migratie naar de EU. In hoeverre beïnvloedt dat uw werk?

„Het heersende politieke klimaat is voor mij geen trigger om dingen te doen of te laten. Ik maak de debatten en de besluitvorming in Brussel van nabij mee, maar dat heeft geen gevolgen voor hoe ik mijn werk inricht. Wat voor mij zwaarder weegt is onze *business intelligence*: waar zijn de problemen, hoe kunnen we onze mensen het

Aantal „irreguliere grensoverschrijdingen” is in 2025 gedaald

Aantal mensen dat zonder geldige papieren de EU-grens overstak, naar route, '25		
Route	Ontwikkeling t.o.v. 2024	Aantal personen
Westelijke Middellandse Zee-route	14	19.403
Centrale Middellandse Zee-route	-1	66.328
Via het Verenigd Koninkrijk	-3	65.861
Oostelijke Middellandse Zee-route	-27	51.399
Oostgrens (Polen/Baltische staten)	-37	10.846
Westelijke Balkan-route	-42	12.528
West Afrika-route	-63	17.280

NRC 270126 / YD / Bron: Frontex

beste inzetten? Dat is op basis van feiten, niet op basis van gevoel. Er zijn wel ontwikkelingen die door de politiek worden bepaald: terugkeeroperaties worden bijvoorbeeld steeds belangrijker. In de Europese Raad bestaat consensus: als je de terugkeer niet beter aanpakt zet je de geloofwaardigheid van het hele migratiebeleid op het spel. Als je mensen die hier niet mogen blijven niet terugbrengt, ondergraaf je wat je aan de voorkant doet.”

De EU probeert migratie aan de voorkant te voorkomen door deals te sluiten met andere landen. Na Turkije kregen Tunesië en Libië geld om migratie af te remmen. Bent u voorstander van zulke deals?

„Je moet met andere landen samenwerken. Tegelijk moet je niet bereid zijn om je principes te verkwanzelen, want dat vind ik echt wel een belangrijke *baseline*. Ik vind dat je ook als je zaken doet met de wereld buiten Europa de Europese normen hoog moet houden.”

Dat is juist de kritiek, als je samenwerkt met Tunesië en Libië. Mensenrechten zijn ondergeschikt.

„Dat snap ik. Tegelijk zijn er veel agentschappen van de VN aan het werk in Libië. Als je een goede relatie hebt met een ander land kun je afspreken wat de regels zijn. En je ziet dat het effect heeft. Ik ben altijd voorzichtig met effecten claimen, omdat migratie een complex fenomeen is met veel push- en pull-factoren. Maar neem Tunesië. Daar zag je twee varianten: smokkel met grote en kleine boten, die laatste werden letterlijk op het strand in elkaar gezet. Tunesië ging handhaven en de kleine bootjes zijn weg, dat middel is niet meer beschikbaar voor de smokkelaars. Die bootjes van Tunesië naar Lampedusa leidden tot veel slachtoffers. Het is heel belangrijk dat we het verdienmodel van de mensensmokkelaars verstoren.”

Beschouwt u deze deals als een noodzakelijk kwaad?

„Ik zou niet kiezen voor die term, dat klinkt alsof je toch je principes verkwanzelt. Dat doet ook geen recht aan de gelijkwaardigheid in de relatie die je moet nastreven. Dat land wil ook positieve effecten van zo'n samenwerking. Ga niet pas praten als je ze nodig hebt, maar als je denkt: kunnen wij jou helpen? Zo zagen we dat Kaapverdië op zoek is naar nieuwe partners voor surveillance richting de Canarische Eilan-

Ik vind dat je ook als je zaken doet met de wereld buiten Europa de Europese normen hoog moet houden

den. Wij willen helpen, en dan ook surveilleren in het gebied naar de Afrikaanse kust. De overeenkomst met Kaapverdië wordt nu afgerond door de Europese Commissie. Dat is win-win.”

Het EU-migratiepact dat in juni van start gaat voorziet in nieuwe maatregelen aan de voorkant, bijvoorbeeld snelle screening aan de buitengrenzen. Waarom zou dat nu wel gaan lukken terwijl het eerder niet kon?

„Ik ben optimistisch. Om te beginnen omdat we nu een pact hebben. Dat geeft ons de kans om dingen te synchroniseren op Europees niveau. Ik denk dat het pact veel gaat doen aan het proces nadat mensen zijn gearriveerd, nadat ze zijn gescreend en de procedure in zijn gegaan. Daar zit denk ik de winst van het pact. Dat is niet de fase waar wij bij betrokken zijn. Wij zijn actief aan de voorkant en achterkant, de binnenkomst en het vertrek als de procedure is afgerond en er een besluit ligt over terugkeer. Het zou voor iedereen goed zijn als dat middestuk veel korter duurt. Mensen moeten in een rechtvaardig proces de kans krijgen om de bescherming te verwerven die ze nodig hebben. Maar als mensen die bescherming niet nodig hebben moet je als EU ook snel kunnen zeggen: dan houdt het hier op.”

Het aantal hekken in en rondom Europa neemt toe. Wat vindt u daarvan?

„Dat snap ik wel. Als er geen natuurlijk obstakel is, is het moeilijk om een grens te beheersen. Als je geen rivier als grens hebt maar een korenveld, dan snap ik dat je daar iets neerzet, al dan niet met camera's, waardoor je de tijd krijgt om te reageren. Oversteken wordt dan moeilijker. Niet onmogelijk want het is nooit onmogelijk. Het is een illusie om te denken dat je de Europese buitengrenzen volledig kunt afsluiten.”

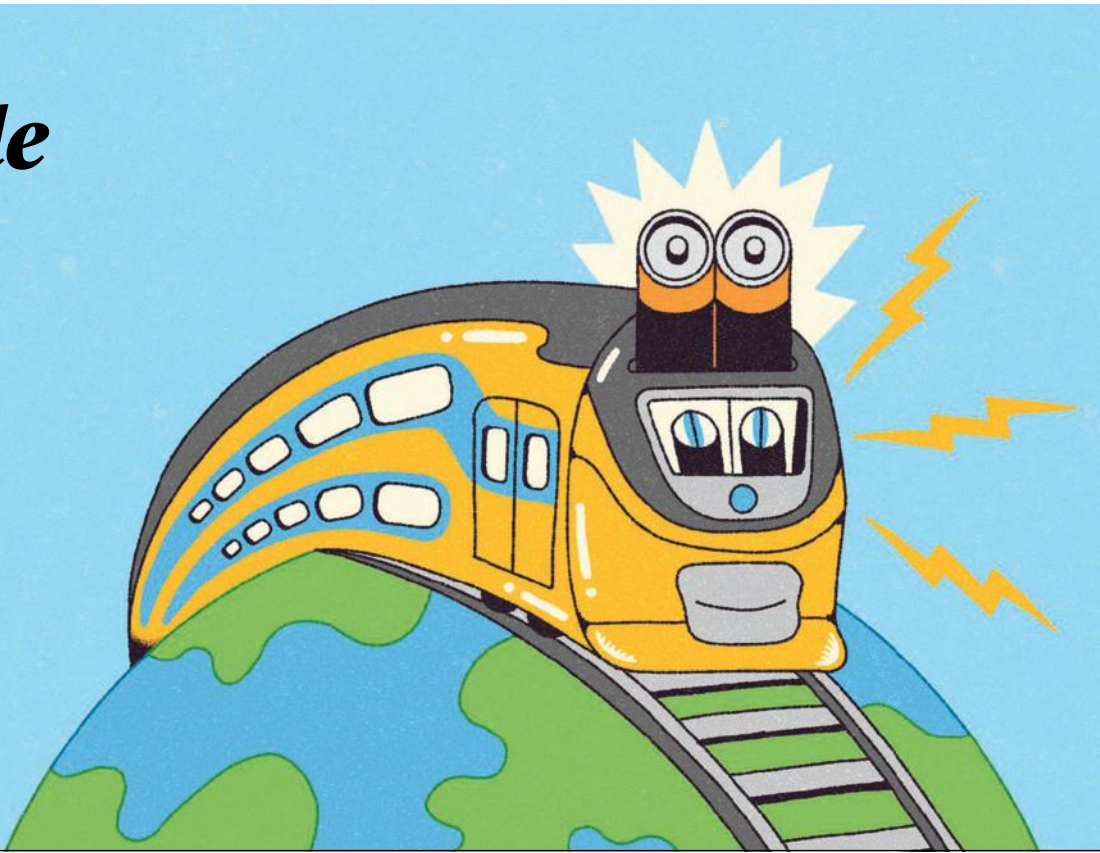
Als het over Frontex gaat, is de term 'Fort Europa' nooit ver weg. Wat vindt u van die term?

„Ik vind het niet zo'n charmant beeld en ik gebruik het zelf nooit omdat het een negatieve connotatie heeft. Maar het beeld heeft ook voordelen. Elk fort heeft toegangspoorten. Wij controleren die poorten en dat is prima. Grensmanagement is interactie tussen mensen: iemand meldt zich bij jou en die wil iets van jou, bescherming of een betere toekomst. Als je het zo ziet is een fort niet alleen een fysieke barrière.”

ALS HET MAAR VERANDERT

Waar blijven de treinen die op accu's rijden?

Als treinen op accu's rijden, zijn ze minder gevoelig voor storingen in bovenleidingen en zijn er minder vertragingen. Ook zouden ze het stroomnet ontlasten. Hoe realistisch zijn batterijtreinen?

ILLUSTRATIE MART VELDHUIS

Eens in de maand schrijft **Laura Bergshoeff** hier over de energietransitie.

Er zijn fietsen en fatbikes op batterijen, auto's en bussen op batterijen, kleine vliegtuigen die op batterijstroom vliegen. Maar wanneer gaan de treinen op batterijen rijden? Zou dat niet leuk zijn: zijn we eindelijk af van al die vertragingen door problemen met de bovenleidingen.

En, ook mooi: accutreinen kunnen in theorie hun batterijen opladen op momenten waarop elektriciteit volop beschikbaar is, in de nacht bijvoorbeeld. De energie kan op een later moment, tijdens de spits, worden gebruikt om op te trekken. Zo hoeven treinen geen elektriciteit uit de bovenleidingen te halen tijdens de spits zelf: het moment waarop het overvolle stroomnet al zwaar belast is. Bijvoorbeeld wanneer de rest van Nederland thuiskomt, de elektrische auto op laadt en de wasmachine aanzet.

Hoe haalbaar is de batterijtrein? Op verschillende plekken op de wereld werd er al mee geëxperimenteerd, waaronder op het traject Arnhem-Doetinchem. Wat zijn de resultaten? Wordt de batterijtrein de duurzame trein van de toekomst?

Op dit moment halen veruit de meeste treinen in Nederland tijdens het rijden energie - wat tegenwoordig 100 procent windenergie is - uit de 4.500 kilometer aan koperen kabels die boven het spoor hangen, de bovenleidingen. Via de pantograaf, de knikarm aan de bovenkant van de trein, neemt de trein elektriciteit af. De bovenleidingen krijgen op hun beurt elektriciteit van onderstations die langs het spoor staan.

„Zodra de trein rijdt, kan hij op weinig stroom doorrijden”, zegt hoogleraar infrastructuur en mobiliteit aan de TU Delft Wijnand Veeneman. „Een rijdende trein heeft weinig weerstand.” Pas na het remmen heeft de trein weer flink veel stroom nodig om opnieuw op te trekken.

Veel vertraging door bovenleidingen

Treinreizigers weten dat de bovenleidingen tot een hoop ellende kunnen leiden. IJzel of rijp kan zich hechten aan de bovenleidingen. Voorwerpen kunnen erop belanden, een vrachtwagen kan de draden per ongeluk raken. De trein kan dan niet meer optrekken. „Van het totaal aantal minuten vertraging dat veroorzaakt wordt door infrastructuur, komt tien procent door storingen

aan de bovenleiding”, schreef ProRail in 2021.

Nu zijn er plekken in Nederland waar het spoor (nog) geen bovenleidingen heeft. Ruim 500 kilometer spoor voor het personenvervoer is nog niet geëlektrificeerd. Op die plekken gebruiken treinen vaak diesel als brandstof. In Nederland zeulen nog zo'n acht treinen vervuulende diesel met zich mee, schat de hoogleraar.

Dat voelt ouderwets. „In Nederland stoppen we veel geld in het openbaar vervoer, omdat het duurzamer is dan een auto”, zegt hij. „Er rijden steeds meer elektrische auto's. Het openbaar vervoer moet dat voorblijven.”

Waar nog geen bovenleiding is, worden daarom bovenleidingen bijgebouwd om het vervoer te elektrificeren. Dat kost miljoenen en duurt lang. Ingenieurs experimenteren daarom ook met duurzame alternatieven voor diesel, om die extra kosten te besparen. Bovenleidingen zijn niet nodig als de trein zijn eigen brandstof meeneemt.

Het meezeulen van zo'n batterijbak in een wagon zou nu nog te veel energie kosten

„Acht jaar geleden was er veel interesse in waterstof als alternatief voor diesel als treinbrandstof”, zegt Veeneman. Waterstof heeft een hogere energiedichtheid dan batterijen, en voor zwaar transport als treinen en schepen hoeven niet veel waterstofdepotpunten bijgebouwd te worden. Voor auto's en bussen is dat een probleem, die moeten op veel plekken kunnen laden.

Tussen Groningen en Leeuwarden reed in 2020 een trein met waterstofcel rond als test op plekken zonder bovenleiding, met 140 kilometer per uur. Dat gebeurde alleen 's nachts en alleen met testbemanning aan boord. Het was de tweede plek op de wereld waar een waterstoftrein op het spoor reed, aldus ProRail.

Groene waterstofprojecten komen in Europa echter maar moeilijk van de grond, vooral door de kosten. Batterijen daarentegen „innoveren al heel snel door”, zegt de hoogleraar. Zo komen we dus uit bij die accutrein.

In 2021 voerden vervoerder Arriva en ProRail al de eerste test uit in Nederland met een omgebouwde dieseltrein op batterijstroom, op de noordelijke lijnen. Die accu was niet bedoeld om ermee door heel het land te rijden, maar alleen om stukjes van enkele kilometers zonder bovenleiding te overbruggen. De batterij slaat remenergie op die anders verloren zou gaan. Waar wel een bovenleiding is, kan de batterij weer opladen.

De resultaten van de test waren veelbelovend. Toch gebruikt die omgebouwde trein de accu nu

alleen om systemen als deuren, verwarming, airco en verlichting draaiende te houden wanneer de trein op het station staat en de motor uit is, mailt een Arriva-woordvoerder. Het optrekken doet de trein nog op biobrandstof gemaakt van voedingsafval zoals frituurvet.

Dat brengt ons terug naar de vraag: kunnen we het gebruik van batterijen in treinen opschalen? Dat er een extra wagon meerijs met een grote lithiumbatterij, zoals vroeger een wagon met kolen meereed met de stoomtrein? De vervoerders zouden de lege batterijwagons onderweg zelfs kunnen wisselen met een volle. Volgens Veeneman zou het meezeulen van zo'n zware batterijbak met de huidige batterijtechnologie nog te veel energie zou kosten. „Een pantograaf weegt, in vergelijking met de batterijen die je nodig zou hebben, zo goed als niets.” Volgens hem zou het gewicht van de trein met velen tonnen toenemen.

„Al dat extra gewicht veroorzaakt ook slijtage aan de remmen”, vervolgt hij. „Bovendien: voor een bovenleiding heb je vooral beton en koper nodig. Geen zeldzame aardmetalen zoals voor batterijen nodig zijn.” Metalen waarvoor Europa afhankelijk is van landen als China.

Hybride treinen

Wel ziet Veeneman een toekomst voor treinen die voortdurend kunnen schakelen tussen een relatief kleine accu en de bovenleiding. Net als tijdens de testen uit 2021, maar dan door heel het land.

„Op momenten waarop de bovenleiding stuk is, zou zo'n trein een stukje verder kunnen rijden met zijn accu. En op sommige plekken, zoals tussen Zwolle en Kampen, zijn bovenleidingen helemaal niet handig gebleken en wil je liever met accu rijden. Daar zakt veengrond in, waardoor de bovenleidingen golven zodra een trein voorbij rijdt.”

Zo'n batterij-bovenleiding-systeem zou het stroomnet ook kunnen ontlasten, zegt Veeneman. „Je kunt je voorstellen dat, als op Amsterdam Centraal vijf treinen tegelijk optrekken tijdens de spits, dat enorm veel energie vraagt.”

In andere landen zijn ze enthousiast over zulke hybridentreinen. Een trein in het Verenigd Koninkrijk legde vorig jaar een recordafstand af van 322 kilometer op één acculading. In Duitsland en Japan rijden ze al.

Hoewel er op dit moment nog geen batterijtrein is die de dienstregeling volledig zonder bovenleiding kan rijden - in Groningen en Friesland rijden treinen op één dag soms achthonderd tot duizend kilometer - ontwikkelt de batterijtechnologie zich snel, vooral voor de vliegtuigindustrie. „Als batterijen straks veel lichter en kleiner zijn, kunnen mijn bezwaren zo weer de prullenbak in”, zegt Veeneman. Tot die tijd blijven de bovenleidingen, met de vertragingen die erbij horen, een belangrijk rol spelen voor elke treinreis.

De **rookworsten** zijn weer net zo knapperig en sappig als vroeger, claimt HEMA. FOTO ANP

VOEDINGSMIDDELEN

HEMA brengt het oude rookworstrecept terug

Ruim een jaar geleden stapte HEMA over naar een andere leverancier, maar na veel kritiek is de vertrouwde rookworst weer terug in de winkels.

Timo Nijssen

AMSTERDAM

Na felle kritiek van klanten brengt HEMA het oude recept van de rookworst weer terug. Ruim een jaar geleden stapte de winkelketen over op een andere leverancier en een ander recept. Vanaf maandag is de vertrouwde rookworst weer in alle HEMA-winkels te vinden

De overstap naar een nieuwe leverancier werd destijds gedaan omdat de worst daar gevuld kon worden met vlees dat een Beter Leven-keurmerk heeft. „Het bleek echter een uitdaging om de herkenbare smaak volledig te behouden”, zegt de winkelketen nu. Daarom is het warenhuis weer teruggedaan naar de eerdere leverancier in Oss, die inmiddels ook aan de eisen van het dierenwelzijnskeurmerk voldoet. „Net zo rokerig, knapperig en sappig als vroeger.”

Familie Van Eerd

Meer HEMA-nieuws: het bedrijf mag volledig in handen van de familie Van Eerd komen, zo heeft toezichthouder ACM besloten. De

ondernemersfamilie, die ook Jumbo bezit, had al de helft van het warenhuis in handen en kondigde in december aan ook de andere helft van investeringsmaatschappij Parcom over te willen nemen.

„Doordat Jumbo en HEMA grotere delen verschillende producten aanbieden, blijft er ook na de overname voldoende keuze over voor consumenten”, zegt de ACM. De ketens verkopen weliswaar allebei voedingsmiddelen, maar volgens de toezichthouder „is het marktaandeel beperkt en blijven er nog voldoende andere spelers over”. Er moet nog wel een goedkeuring komen van de Belgische markttoezichthouder en van de ondernemingsraad.

WINKELKETEN

Wibra groeide het afgelopen jaar het snelst

Timo Nijssen

AMSTERDAM

Huishoudzaak Wibra breidde het afgelopen jaar flink uit: de discountwinkelketen opende 44 nieuwe zaken, onder meer op plekken waar eerder een Blokker zat. Daarmee is Wibra de snelste stijger in de top-50 van winkelformules die jaarlijks door databureau Locatus wordt samengesteld. Met 283 locaties staat Wibra nu op de 27ste plek in de ranglijst.

De grootste daler was de Rejiobank, dat vijf plaatsen zakte en ruim 60 locaties sloot. Er zijn nu nog 317 bankkantoren, inmiddels onder de naam ASN Bank. Dat zijn er nog altijd veel meer dan bij de concurrenten:

Timo Nijssen

AMSTERDAM

Rabobank heeft 117 filialen, ING 36 en ABN Amro wil helemaal niet meer dat klanten fysiek langskomen.

Albert Heijn

Bovenaan de ranglijst is er vrij weinig verandering te zien. Albert Heijn is voor de derde keer op rij de keten met de meeste winkels, met 1.017 locaties. Daarna komen Kruidvat, met 985 vestigingen, en de 674 supermarkten van Jumbo. Supermarktketen Plus staat voor het eerst in de top-10.

Wie probeert winkelketens te mijden, heeft het nog net wat moeilijker gekregen. Bij elkaar opgeteld hebben de vijftig grootste ketens nu 26 winkels meer in handen dan vorig jaar.

RUSSISCH GAS

Meerderheid EU akkoord met ban

AMSTERDAM

De Europese Unie heeft maandag definitief ingestemd met een verbod op de import van Russisch gas tegen eind 2027. Het akkoord maakt de belofte wettelijk bindend om de banden met de voorheen belangrijkste gasleverancier te verbreken - bijna vier jaar na de grootschalige invasie van Oekraïne door Moskou. Een meerderheid van de EU-landen keurde de wet goed tijdens een vergadering in Brussel op maandag; alleen Slowakije en Hongarije stemden tegen, Bulgarije onthield zich. Hongarije heeft aangekondigd het besluit aan te vechten bij het Europees Hof van Justitie. (NRC)

nrcwebwinkel

Adviesprijs
vanaf 109,95
93,50

YUMEKO

Kom tot rust met het fijnste katoensatijn

- 100% biologisch, Fairtrade en GOTS gecertificeerd katoen
- (H)eerlijk zacht met een subtiele glans
- Combineer met bijpassende hoeslakens en kussenslopen

Stel je een dekbedovertrek voor dat niet alleen zacht is voor jou, maar ook voor de wereld. Deze overtrekset is geweven van het fijnste katoensatijn: 100% biologisch, Fairtrade en vrij van schadelijke chemicaliën. De zachte glans en het soepele gevoel zorgen voor een premium slaapervaring. De overtrekset is voorzien van een lange instopstrook en wordt geleverd met een of twee kussenslopen. Combineer met de bijpassende hoeslakens en extra kussenslopen, nu tijdelijk ook met 15% korting, en maak van je slaapkamer een plek waar je echt tot rust komt.

In de kleuren:

Bestel nu ➤ nrcwebwinkel.nl/yumeko

Overleden

In liefde losgelaten

Anton Leendert German
Emeritus hoogleraar TU/e

* Alphen aan den Rijn,
1 februari 1939

† Eindhoven,
20 januari 2026

echtgenoot van Ria German - Stoffels †

partner van Gerda van Luyt

Peter en Mirjam
Hannah en Bob
Kars

Karien en Peter
Bloeme en Christiaan
Sophie

Wij hebben in besloten kring afscheid
genomen van Ton.

Correspondentieadres:
Eclips Uitvaarten o.v.v. Ton German
Slikdijk 16 B, 5513 NL Wintelre

door jou
heb ik de wereld genomen
heb ik de avond niet getrouwd
door jou
heb ik geslapen en geleefd
door jou
ken ik de liefde

Hans Lodeizen

Mijn liefste, onze Geertje/Greetje/Oma is niet meer

Geertje Teitler-Morshuis

Amsterdam, 23 januari 1931 Hilversum, 24 januari 2026

Hans Teitler, kinderen en kleinkinderen

De crematie zal in besloten kring plaatsvinden.

Correspondentie: Loosdrechtse Bos 36, 1213 ZA Hilversum
hansteitler@yahoo.de

Lieve pap, het is goed.

met veel verdriet delen we jullie mee dat
onze vader, broer, zwager, oom en goede
vriend Frank van Ree is overleden.

Frank is in besloten kring begraven.

Chris Kuijpers †
Sarah van Ree & Jef Nollet
Marieke van Ree

Warm en dierbaar blijft zijn
vriendschap voor ons

Frank van Ree

Wessel, Nel, Liza, Myrte en Thomas

Wie één mens leert,
leert de wereld

Onze allerliefste mam, oma en zus

Matty Levina van Eldik

7 januari 1944 20 januari 2026
11 Tevet 5704 2 Sjevat 5786

Intens betrokken, innig geliefd
Je zit in alles, voor altijd

Yaël de Liver en Maickel Wand
Boaz

Noomi de Liver
Aram en Rhea*

Berend en Hanneke van Eldik

Judy en Rens* Swaneveld – van Eldik

en verdere familie

Correspondentieadres: Reuweg 39, 7371BX Loenen
ml.vaneldik@outlook.com

VIJF VRAGEN OVER ROKKVERSLAVING

Hoe help je zwangere vrouwen om te stoppen met roken? Met bonnen

Pilots in Nederland tonen aan dat cadeaubonnen zwangere vrouwen kunnen stimuleren om te stoppen met roken.

Or Goldenberg

AMSTERDAM

Belonen werkt effectief om zwangere vrouwen te helpen te stoppen met roken, bleek eerder uit internationaal onderzoek. Nieuwe Nederlandse resultaten laten zien dat het geven van cadeaubonnen aan vrouwen die gestopt zijn met roken ook hier kan werken. Onderzoekers van het Erasmus MC en het Trimbos-instituut proberen nu om deze methode grootschaliger naar Nederland te halen. Vandaag brachten ze een beleidsbrief uit, waarin de nieuwe Nederlandse onderzoeksresultaten staan. Dit onderzoek richt zich op de toepasbaarheid van deze methode in Nederland.

1 | Op welk onderzoek is dit gebaseerd?

In een omvangrijke overzichtsstudie van *Cochrane Database of Systematic Reviews*, vorig jaar gepubliceerd, keken wetenschappers naar 48 studies van over de hele wereld, met in totaal 21.924 deelnemers. Het waren allemaal studies over in hoeverre financiële prikkels (geld, vouchers of eigen inleg) kunnen worden gebruikt om stoppen met roken positief te stimuleren. Daarbij namen de wetenschappers ook studies onder de loep waar bijna vierduizend zwangere vrouwen aan meededen.

Uit de resultaten bleek dat van elke honderd zwangere vrouwen die financiële prikkels ontvingen, er dertien na zes maanden of langer succesvol waren gestopt met roken. Ter vergelijking: van de vrouwen die geen financiële beloningen ontvingen, stopten er zes op de honderd.

Zo'n stimulans kan geld zijn, maar belonen kan ook met vouchers, cadeaus of eigen ingelegd spaargeld. Wel gaat dit altijd gepaard met een intensief begeleidingstraject. De stimulans kan worden ingezet om deelname te belonen, naleving te stimuleren en om stoppen in vooraf bepaalde stadia te belonen.

2 | Wat voor pilots kende Nederland?

In Nederland zijn inmiddels verschillende kleine pilots geweest waarbij gebruik werd gemaakt van cadeaubonnen als stimulans om mensen te helpen om te stoppen met roken.

Zo was er een initiatief van Onderzoeksinstituut IVO, Universiteit Maastricht en aangesloten partners, 'Samen Sterker Stoppen'. Werkgevers ondersteunden hun werknemers bij het stoppen met roken door middel van groepstrainingen en financiële beloningen tot 350 euro. 41 procent van de deelnemers was na één jaar rookvrij.

In augustus 2025 is er in Neder-

Een zwangere vrouw die rookt. Vrouwen die tijdens de zwangerschap roken, willen vaak stoppen. FOTO ANP

land een grotere pilot gestart, waaraan tweehonderd ouders en toekomstige ouders deelnemen. Dit zijn zowel zwangere vrouwen als hun partners. De pilot heet Rookvrije Ouders en is opgezet vanuit het Trimbos-instituut. De ouders worden telefonisch begeleid, krijgen een buddy en ondersteuning van het sociale netwerk, extra lange nazorg en kunnen tot maximaal 400 euro aan cadeaubonnen van bol.com ontvangen.

Door middel van CO-metingen, waarbij de concentratie koolmonoxide in de adem wordt gemeten, wordt gekeken of de deelnemers rookvrij zijn. Pas dan krijgen ze een cadeaubon. Linda van der Spek, onderzoeker bij het Trimbos-instituut en in het Sophia Kinderziekenhuis van het Erasmus MC, zegt dat de CO-metingen op zichzelf al effectief werken. „Het werkt motiverend omdat deelnemers echt kunnen zien dat ze rookvrij zijn, wat positief is voor hun gezondheid.”

Terwijl de pilot nog loopt, zien deelnemers de cadeaubonnen, volgens Van der Spek, als een extra steuntje in de rug om bij een vol-

gende meting weer rookvrij te zijn. De beloning voor de gezondheid is vaak abstract en werkt op de lange termijn, terwijl de beloning van een cadeaubon direct en concreet werkt.

„Juist in een periode van veel ontwenningen, terwijl de hersenen snakken naar een beloning van nicotine, dan zijn die cadeaubonnen een fijn hulpmiddel”, zegt Van der Spek. In de wetenschap wordt dit *delay discounting* genoemd. Mensen zijn veel gevoeliger voor een beloning die dichtbij en concreet is. Terwijl je gedrag aanpassen voor een beloning ver weg veel lastiger is.

„Dus de cadeaubonnen zijn niet de voornaamste motivatie, maar een extra motivatie”, benadrukt ze. „Voor deelnemers die krap bij kas zitten is dit bovendien erg fijn. Zo kunnen ze er artikelen voor hun kind mee kopen”.

3 | Waarom is dit initiatief nodig?

Roken brengt voor, tijdens, en na de zwangerschap grote gezondheidsrisico's mee voor baby's. Vrouwen die roken hebben onder

andere een verminderde kans om zwanger te worden, lopen een hoger risico op een miskraam of vroeggeboorte, en de baby heeft een verhoogd risico op bijvoorbeeld een verminderde longfunctie, verschillende soorten kanker en overgewicht.

Vrouwen die tijdens de zwangerschap roken, willen vaak wel stoppen: twee derde van hen doet minstens één stoppoging. Maar, volgens de laatste cijfers van het Trimbos-instituut, roken in Nederland jaarlijks toch meer dan tienduizend zwangere vrouwen. Dat is 6 procent van alle zwangere vrouwen.

Dit is bovendien ongelijk verdeeld. Zo'n 20 procent van de vrouwen met een basis- of vmbo-opleiding rookt tijdens de zwangerschap, tegenover 2,5 procent met een hbo- of wo-opleiding.

4 | Wat zijn de kosten-baten?

„Tot maximaal 400 euro aan cadeaubonnen beschikbaar stellen is heel weinig voor effectieve zorg”, zegt Van der Spek. „Wat het oplevert, is dat kinderen rond de geboorte minder risico's lopen. Bij-

voorbeeld vroeggeboorte, een laag geboortegewicht, astma. Daarna ook nog verder in hun leven hart- en vaatziekten, longkanker. En de kans om zelf te gaan roken. Als je over de hele levensloop al die kosten meeneemt, dan werkt het innemen van cadeaubonnen kostenbesparend.”

Volgens Van der Spek hebben enkele zorgverzekeraars al meegedaan aan de studie en zijn ze er geïnteresseerd in. „Ze zien dat het kosteneffectief is door de gezondheidswinst die er geboekt kan worden. Het is bovendien haalbaar om in te zetten. In Engeland is al aangetoond dat het kostenbesparend werkt. We zijn nu nog bezig om dit in Nederlandse setting te onderzoeken.”

5 | En vaperen?

„Dat is inderdaad een groeiend probleem”, beaamt Van der Spek. „Daar wordt meer onderzoek naar gedaan. We verwachten dat beloningen ook gaan helpen als effectief hulpmiddel, maar daar moeten we nog meer onderzoek naar doen. Nu richten we ons nog op tabak.”

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC

nrcadverteren.nl/familieberichten

BRIEVEN

PSYCHOTHERAPIE

Robuust bewijs

In tegenstelling tot wat Flip Jan van Oenen afgelopen zaterdag in de wetenschapbijlage beweerde, is al decennialang overtuigend aangetoond dat psychotherapie meestal juist wel werkzaam is. Uit honderden vergelijkende studies blijkt dat psychotherapie, mits goed uitgevoerd, substantiële verbeteringen oplevert. Dat is geen mening, maar een van de meest robuuste bevindingen binnen de geestelijke gezondheidszorg. Van Oenen suggereert bovendien dat er talloze therapieën bestaan. Dat is misleidend. De behandelingen waarvan de effectiviteit is aangetoond, zijn vooral varianten van een beperkt aantal modellen, met name de cognitief-gedragsmatige en de psychodynamische benadering. Juist bij complexe problematiek en bij mensen bij wie eerdere interventies onvoldoende hielpen, blijkt psychotherapie zeer effectief. Zo liet het vorige week verschenen proefschrift van Marit Kool zien dat circa twee derde van de patiënten met zowel een ernstige depressie als een persoonlijkheidsstoornis na behandeling niet langer aan de criteria voor beide aandoeningen voldeed. Een jaar later was dat nog steeds zo. Dat zijn geen marginale effecten, maar levens die weer op gang komen. Natuurlijk is psychotherapie niet voor iedereen even werkzaam. We weten nog te weinig over lan-

FOTO GETTY IMAGES/JOHNER RF

Natuurlijk is psychotherapie niet voor iedereen even werkzaam

getermijneffecten, en restklachten kunnen mensen kwetsbaar maken voor terugval. In zulke gevallen kan het, zoals Van Oenen aangeeft, nodig zijn om te leren verdragen. Maar dat zal pas lukken wanneer iemand weet dat hij binnen de mogelijkheden adequaat behandeld is. Wat in elk geval níet werkt, is het aanbieden van zeven gesprekken per twee jaar, zoals in het interview wordt voorgesteld. Voor zo'n interventie bestaat geen evidentie, en gezien de ernst en complexiteit van de problematiek in de ggz is het hoogst

onwaarschijnlijk dat dit zin heeft. Dat dergelijke voorstellen een podium krijgen in de wetenschapsbijlage is op zichzelf reden tot zorg. De ggz kampt met grote knelpunten en wachtlijsten. Vooruitgang komt van innovatie en zorgvuldig onderzoek. Dat is werk dat gelukkig dagelijks op vele plekken in Nederland gebeurt. Losse flodders onder het mom van wetenschap helpen niemand.

Rien Van psychiater bij Arkin en hoofdredacteur *Tijdschrift voor Psychiatrie*

Nel Draijer klinisch psycholoog-psychotherapeut

PSYCHOTHERAPIE

Op maat gemaakt

„Psychotherapie werkt vaker niet dan wel”, zegt Flip Jan van Oenen. Het is een uitspraak die schuurt, en juist daarom serieus genomen moet worden. Wie in de ggz werkt, weet: veel mensen knappen niet spectaculair op. Het therapeutisch optimisme van de afgelopen decennia is inderdaad overschat geweest. Maar uit deze constatering volgt niet vanzelf dat therapie moet worden ingekort.

Meta-analyses van honderden gerandomiseerde studies laten zien dat slechts een deel van de cliënten klinisch betekenisvolle verbetering bereikt. Tegelijkertijd tonen diezelfde studies dat psychotherapie systematisch beter werkt dan geen behandeling of gebruikelijke zorg. Psychotherapie werkt dus niet altijd, maar ook niet zelden.

Van Oenen stelt dat veel mensen ook zonder therapie zouden herstellen. Dat klopt – maar hoeveel precies, weten we minder goed dan zijn cijfers suggereren. Het idee dat we precies kunnen berekenen hoeveel therapie toevoegt, is verleidelijk, maar methodologisch fragiel.

De vergissing is daarom niet dat Van Oenen wijst op de beperkte effectiviteit van psychotherapie, maar dat hij die beperking vertaalt naar één uniforme maatstaf en één uniforme oplossing. Psychotherapie is geen homogene interventie. Bij complexe problematiek, zoals persoonlijkheidsproblematiek, is tijd vaak geen luxe, maar voorwaarde: vertrouwen, relationele patronen en duurzame verandering laten zich niet versnellen zonder dat de verandering oppervlakkig wordt.

De vraag is dus niet of therapie korter moet, maar of we beter willen kijken wanneer en voor wie zij werkt. Niet minder therapie voor iedereen, maar preciezere therapie voor ieder individu.

Ruben Schrameijer Amsterdam

BOYCOT WK

Wanneer is het genoeg?

In zijn column *Een voorbarige petitie* meent Frits Abrahams dat het te vroeg is om een petitie te tekenen die oproept tot het boy-

cotten van het WK voetbal in de VS. De VS zouden niet vergeleken kunnen worden met Argentinië in de jaren 70 waar op grote schaal werd vermoord en gemarteld. Trump is volgens Abrahams „geen Videla en geen Hitler” maar een narcistische idioot die veel „onheil” veroorzaakt maar nog kan worden gecorrigeerd. Ik vraag me af of Abrahams zijn eigen krant weleens leest. Met zijn „onheil” heeft Trump alleen al het afgelopen jaar honderdduizenden doden op zijn geweten. Met het afschaffen van het internationale hulpprogramma USAID ontnam hij van de een op de andere dag miljoenen mensen de toegang tot hiv-remmers, vaccinaties, klamboes, voedselhulp en schoon drinkwater. In een artikel in *NRC* rekenden wetenschappers voor dat dit in vijf jaar tijd aan 14 miljoen mensen het leven zal kosten.

Razzia's en deportaties, het ontvoeren van een staatshoofd uit een ander land (waarbij ook zo'n honderd onschuldige burgers werden gedood), het claimen van een onderdeel van een soeverein land: voor Abrahams gaat het niet ver genoeg.

Inderdaad, Trump is Trump en als zodanig geen Hitler. Maar iedereen met een beetje historisch besef weet dat de grootste fout destijds was Hitler te onderschatten. Trump wegzetten als een „narcistische idioot” is een grove onderschatting van de ravage die hij aanricht. Een petitie tekenen is een mager weerwoord. Maar als onbeduidende Nederlandse burger heb ik weinig waarmee ik mijn afgrijzen kenbaar kan maken. Daarom maak ik daar graag gebruik van. Nu het nog kan.

Sabine Sluijters Leuven (BE)

CORRECTIES/AANVULLINGEN

Psychotherapie

In de intro van *‘Psychotherapie? Wie het krijgt knapt er meestal niet van op’* (24/1, p. W4-7) staat de zin „Er is geen wetenschappelijk bewijs dat psychotherapie werkt, zegt Flip Jan van Oenen.” Dat klopt niet en dat heeft Flip Jan van Oenen ook niet gezegd. Hij zegt dat psychotherapie vaker niet werkt dan wel.

Popconcerten

In *Steeds meer popconcerten, in steeds minder zalen* (16/1, p. 11) stond dat De Jeugd van Tegenwoordig tussen 2021 en 2024 het vaakst heeft opgetreden (369 keer), gevolgd door ChefSpecial (295) en Douwe Bob (291). Dit blijkt onjuist, de onderzoekers hebben een fout gemaakt in de analyse. Ook de grafiek bij het artikel van de top-10 artiesten met de meeste optredens klopt hierdoor niet. De artiesten die het wel meest optraden waren Suzan & Freek (210 optredens), gevolgd door de 3JS (200) en Syb van der Ploeg (194). De Livemuziek Monitor is inmiddels aangepast.

COLUMN
STEPHAN SANDERS

Bedenkingen? Iets voor slappelingen

Echtscheidingen verlopen zelden rimpelloos, zelfs niet als beide exen ordentelijk uit elkaar willen, zonder al te veel bijkomende schade. Vertaal die schade in het Engels en je komt op *collateral damage*: meteen doemen er oorlogsbeelden op en foto's van burger-slachtoffers.

De scheiding, die toch aanstaande lijkt tussen de Verenigde Staten en de andere partners uit de NAVO, heeft allang de trekken aangenomen van een vechtscheiding. Het onderliggende verwijt: president Trump zei op *Fox News*, 22 januari met zoveel woorden dat de Amerikanen in dit defensiehuwelijk alleen maar hebben gegeven, terwijl de andere partners enkel kwamen halen. Trump sprak met name over de Europeanen: „Ze zullen zeggen dat ze een paar militairen naar Afghanistan hebben gestuurd. En dat deden ze ook, maar ze bleven een beetje achter, een beetje weg van de frontlijnen”.

Nu is Trump als president ook de opperbevelhebber van het Amerikaanse leger, en hier werden met terugwerkende kracht de honderden doden van de andere NAVO-bondgenoten die sneuvelden in Afghanistan, zowel soldaten als burgers, even als een vuiltje weggewoven. Die lui zouden er de kantjes er vanaf hebben gelopen. Dat is het ergste wat militaire bondgenoten elkaar kunnen verwijten. Europa reageerde begrijpelijkerwijs woedend, ieder land kwam met getallen: de Britten telden 457 gevallen militairen, de Italianen 53, de Nederlanders 25. En hoe langer die getallenreeks werd, hoe pijnlijker: voor Trump en zijn ‘waarheid’, maar vooral ook voor al die Europeanen die de Amerikaanse baas verzekerden dat ze toch echt, optimaal hun best hadden gedaan. Ineens waren ze de smekelingen geworden – die staan altijd uiterst zwak bij vechtscheidingen van de ze omvang.

Zoals het Trump, de baas aller bazen betaamde, haalde hij één land van het strafbankje: het Verenigd Koninkrijk. Zaterdag 24 januari berichtte hij alsnog over zijn voortschrijdend inzicht: „In Afghanistan kwamen 457 Britse militairen om het leven en velen raakten gewond. Zij hoorden bij de grootste krijgers aller tijden. (...) Het Britse leger, met zijn enorme hart en ziel, is het allerbeste (na de VS).”

Dat venijnige trapje-na behoort

nu eenmaal tot het privilege van de opperbaas. Moeten we nu wachten tot Trump al die afzonderlijke landen eerherstel aanbiedt, of in een goedmoedige bui alsnog een aai over de bol geeft?

De andere NAVO-bondgenoten kunnen hun omgekomen militairen niet zomaar uit de geschiedenis laten schrijven. Europa komt met getallen, ze rekenen de waarheid voor, maar de factcheck is niet aan deze Amerikaans president besteed. De leugen, heeft Trump gemerkt, heeft meer kracht dan de feiten.

De leugen, heeft Trump gemerkt, heeft meer kracht dan de feiten

Ik blader dezer dagen, niet geheel toevallig, in *Autocratie* bv van de Amerikaans-Poolse journalist Anne Applebaum, dat als ondertitel heeft: ‘Over dictators en de redding van de democratie’. Trump leek op het moment van publicatie, 2024, net even van het wereldtoneel verdwenen. Deze zintrof me als scherpzinnig commentaar op de meest recente, Amerikaanse geschiedenis, Minneapolis inclusie: „Soms is het niet de bedoeling om mensen een leugen te laten geloven, maar om ze bang te maken voor de leugenaar”.

De onhoudbare leugen als blijk van overmacht. We zijn nu voorbij de waarheidsvinding en staan midden in het sentimentele en toch zo gewelddadige milieu dat Scorsese tekende in zijn film *Goodfellas* (1990) over de Italiaans-New Yorkse maffia: het draait niet om waar of onwaar, maar om blindelings loyaliteit, om het slikken van leugens als zoete koek, om reputatie en macht. Bedenkingen? Iets voor slappelingen. Niets verbeeldt de onaantastbaarheid van de topman zo sterk als de keiharde leugen, die zo evident onwaar is, dat elk verweer ertegen verandert in een zwaktebod.

Stephan Sanders is essayist

Commentaar

BOEKENMARKT

Scheep auteurs bij luisterboeken niet af met paar cent per stream

Hoe spreek je een cursivering uit? Neem de openingszin van het best verkochte boek – Dan Browns *Het ultieme geheim* – van 2025 als voorbeeld: „Ik ben dood, dacht ze”. Moet dat gecursiveerde zacht, of juist nadrukkelijk uitgesproken? 2025 was een slecht jaar voor de boekenbranche omdat er 2 miljoen minder boeken werden verkocht, maar een goed jaar voor het luisterboek. Die vorm is aan een opmars begonnen die naar verwachting alleen maar zal toenemen. Dat is vooral te danken aan abonnementen op streamingdiensten die toegang geven tot luisterboeken en e-books: de omzet van die diensten groeide met 36 procent. Naast bestaande luisterboekdiensten als Storytel en Bookbeat ging ook Spotify luisterboeken aanbieden.

In haar jaarcijfers schreef de CPNB, een stichting die verantwoordelijk is voor de collectieve propaganda van het Nederlandse boek, dat het onduidelijk is of de komst van het luisterboek gekoppeld moet worden aan de dip in de boekverkoop zelf. Het is inderdaad niet één op één te koppelen. Het is niet onwaarschijnlijk dat een nieuw publiek wordt bereikt dat verhalen tot zich neemt die het anders zou missen, of door publiek dat ondertussen ook iets anders moet doen.

Elk verhaal is een rijkdom, zelfs slechte verhalen, dus elke vorm is welkom

Elk verhaal is een rijkdom, zelfs slechte verhalen, dus elke vorm is welkom

De vrees dat het luisterboek impact heeft op leesgedrag is daarentegen niet denkbeeldig. Of je een verhaal leest of hoort, maakt namelijk uit. Een boek dat puur op de stijl drijft, is minder geschikt als luisterboek. De luisteraar is afhankelijk van de verteller en een plot of clou is oraal makkelijker over te brengen dan geniale zinnen vol neologismen en krachtige opbouw. Zeker omdat de auteur bij een luisterboek door sommige streamingdiensten per afgeluisterde minuut wordt uitbetaald. Dan is het nog meer zaak *plotdriven* te werken, bij voorkeur met cliffhanger en al.

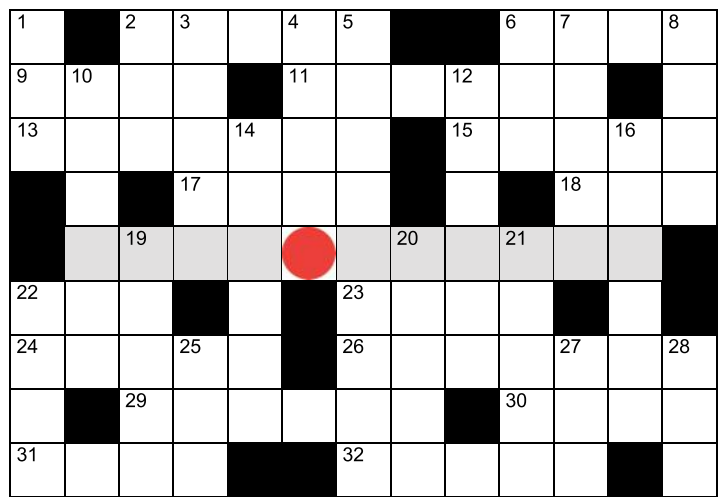
Dat de lezer per afgeluisterde minuut voor een boek betaalt, heeft iets merkwaardigs. Het is alsof een auteur alleen wordt betaald per gelezen bladzijde. Een verkocht boek levert nu een vast deel in royalties op, maar voor luisterboeken is een schrijver dus afhankelijk van hoelang de luisteraar tijd en zin heeft om het boek aan te zetten. Om welke bedragen het gaat is niet duidelijk omdat de platforms die luisterboeken streamen weinig transparant zijn over hun downloadcijfers.

Schrijvers worden voor luisterboeken ondermaats betaald. Voor een papieren boek krijgt een schrijver ongeveer 10 procent van de verkoopprijs (en een bestseller auteur meer). Bij luisterboeken verschilt dat per platform en soms mag een auteur al blij zijn met een paar cent per stream, zoals artiesten bij onder meer Spotify ook vaak worden afgescheept met een fractie van een cent voor een stream. Daarnaast is het wachten op Spotify dat met de eerste experimenten komt van een luisterboek dat door AI is geschreven, zoals bij muziek al gebeurt.

Met het luisterboek in opkomst is het zaak dat de boekenbranche aan de bak gaat om de rechten voor auteurs bij streamingsdiensten goed te regelen. Literatuur kan immers, ongeacht of dat nu in geschreven of vertelde vorm is, niet zonder de vertellers

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 2. Reggaeband ('Don't Turn Around') 6. Vlees noch vis 9. Met ___ liefde 11. Vaak het gezicht van de band 13. Damp verspreiden 15. Past voor stand of vast 17. Een Franse stad op het oog 18. Naar mannetje 22. Vriendelijke streek 23. Voormalige talkshow-host 24. Tatjana __, keert terug als Kees 26. Appelsientje, Andrélon, Autodrop 29. Duurzame grap? 30. Het zij zo 31. Was niet eerlijk over de hoge pH-waarde 32. Oosterse zaken

Verticaal: 1. Murphy's ___ 2. Gore, Pacino en Bundy 3. Herr __, absurdist 4. Uit zijn op kaarten 5. Swingend album 6. Past voor stapel of leer 7. Serieuze surrealist 8. Prikplek 10. Het harde geluid van 1 verticaal en 22 horizontaal 12. Past voor thee of curry 14. 'Bloedbad op voetbalveld in ___' 16. 'Alex Honnold beklimt ongezekerd wolvenkrabber in ___' 19. Het schemergebied onder de lat 20. ___ Vrijdag, Vliegende Panters 21. Onvolledig mensbeeld 22. Techbedrijf, hoort ook bij 26 horizontaal 25. Hoe dan ook een afkorting 27. Grieks eiland 28. Zendt Het Klokhuis uit

Oplossing puzzel 26 januari. Horizontaal: 1. REGINA 6. FEEST 10. AMI 11. INZET 13. VLO 14. BOERKA 15. REVIEW 17. OER 18. AT 19. ALÉN 23. SAAI 25. METS 26. DPI 29. MUGABE 31. ISSUES 32. ARE 33. SNOEI 34. EP'S 35. KANON 36. SPELEN **Verticaal:** 1. RABO 2. EMOE 3. GIERWAGEN 4. NIKAB 5. ANATOMEN 6. FTE 7. EVIL 8. SLEE 9. TOWN 12. ERECTIES 16. VAT 20. KIA 21. YE 22. OSSIP 23. SMAK 24. AURA 26. DUEL 27. PEPE 28. ISSN 30. BSN **In het midden:** WK-BOYCOT

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

ROMEKENNER

Onze zoon van 17 jaar komt enthousiast terug van zijn examenreis naar Rome. De stad is prachtig, de groep megagezellig, het eten lekker en zelfs de leraar geschiedenis krijgt een compliment: „Waar we ook liepen, hij wist overal wat over te vertellen. Hij leek wel een wandelende ...” en hij zoekt naar de juiste omschrijving. „Encyclopedie”, vul ik hem aan. Niet begrijpend kijkt hij me aan: „Nee, Wikipedia bedoel ik.”

Annette van de Wetering

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

FOKKE & SUKKE
HEBBEN WAT TE VIEREN MET DE FRACTIE

DE GROEP-MARKUSZOWER
IS AL EEN WEEK BIJ ELKAAR!

EN NUL
SCHEURTJES, HÈ!

RGVT

COLUMN
MARJOLEINE DE VOS

Laten we ons vooral niet aanstellen

Het is koud op Schiermonnikoog, het water dat rond de veerboot kolk draagt bevroren schuim, er waait een harde oostenwind die het zand over het strand jaagt, in de duinpoeltjes staat ijs. We vinden onszelf best flink dat we hier met prikkende gezichten door de ijskou lopen, onvervaard. Straks weer lekker naar het warme hotel waar bovendien een vuur brandt in de open haard. In Oekraïne is dat wel anders, zeggen we tegen elkaar. Hoe koud word je niet als er nergens warmte is, als je jezelf niet voor je genoeg warm loopt, maar moet zorgen dat je ergens iets te eten vandaan haalt. Wat als hier nu de elektriciteit zou uitvallen? We verdiepen er ons niet al te veel in, want je weet niet wat je zou moeten doen en je denkt dus al gauw: maar de elektriciteit is niet uitgevallen.

Onlangs stuurde mijn broer die in Zuid-Afrika woont een bericht: het land rond de boerderij van zijn zoon stond in brand. Filmpjes van een vlammenzee. De waterleiding die mijn broer er zeer onlangs had aangelegd was meteen verbrand, dus ze moesten zelf water gaan halen op een heuvel. Foto's van auto's met laadbakken waar watertanks in stonden. Foto's van de schoondochter die vuur uitsloeg, van bomen die ze omzaagden zodat het huis gespaard zou blijven.

Ze deden alles zelf. De brandweer had wel wat anders te doen, er moest een dorp geëvacueerd worden.

Zuid-Afrikanen zijn gewend om dingen zelf op te lossen. Net als de Finnen, die daar blijkbaar in getraind worden. Net als de Oekraïners, die nu op zichzelf en elkaar zijn aangewezen. Wij niet. Wij kijken hulpeloos naar de overheid, hoeveel ervaring we ook hebben met het tekortschieten van diezelfde overheid, juist als het om zaken van algemeen belang gaat - openbaar vervoer, huzen, gegevensbeveiliging. Maar als de nood

aan de man komt verwachten we blijkbaar heel wat, want menigeen doet geweldig lacherig over de oproepen die gedaan zijn om te zorgen dat men zich zelf een paar dagen kan redden. Dan zeggen we: drie dagen is niet veel, wat heb je aan een paar liter water enz. We gaan ons niet inleven in zo'n situatie en we gaan ons niet aanstellen met een noodpakket.

Ik denk wel eens aan het boek *De eigen dood*, van Péter Nádas, over zijn hartinfarct. Over hoe beroerd hij zich voelde in een café, maar niet de ober om hulp vroeg, hij probeerde gewoon te doen, ging naar buiten en probeerde daar ook zo normaal mogelijk te doen. Alles om maar geen aanstoot te geven, om zich niet aan te stellen. Alles uit gêne. Ik begreep het volkomen terwijl ik het las en tegelijkertijd vroeg ik me af hoe het toch mogelijk is dat we zó geprogrammeerd zijn dat we bij wijze van spreken liever doodgaan dan iets te doen wat we als schaamtevol of vernederend ervaren.

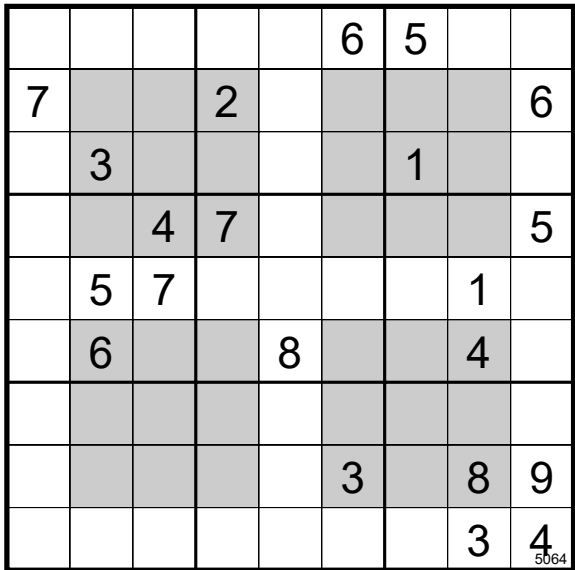
Wat als hier nu de elektriciteit zou uitvallen?

Toen de oorlog in Oekraïne uitbrak en veel mensen hun spullen pakten en weggingen, of zich gingen redden met dekens en schuilkelders en ik me alweer huiverend niet al te veel in de situatie wilde inleven, zei een vrouw met wie ik sprak: als die vrouwen daar dat kunnen, dan kan ik dat ook. Dat leek me nuchter en waar. Nu is het daar nog veel erger, maar bij ons werkt alles gewoon.

Dus kun je het belachelijk blijven vinden om je een beetje voor te bereiden, om je echt in te leven. „Allemaal bangmakerij.” „De overheid schuift haar verantwoordelijkheden af.”

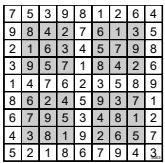
Hm.

SUDOKU

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter Ritmeester PZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

Beest en beeld tegelijk

**THERESIA VAN DER PANT IN
MUSEUM BEELDEN AAN ZEE**
PAGINA C3

Cultuur
CULTUUR & MEDIA

IN HET NIEUWS

ZAP

Mark Rutte bij 'RTL Tonight'. BEELD RTL

Rutte weet: 'Trump doet goede dingen'

Wat is het belangrijkste in het leven?", vroeg een Oostenrijkse man met een alpenhoedje op. Hij speelde op een accordeon en ontving Beau van Erven Dorens en diens gasten bij een bijna dichtgevroren meer in Bad Kleinkirchheim. Het antwoord was: vrijheid. Prompt sprongen de drie gasten en Beau in een wak in het meer, want dat stond voor vrijheid. Gelukkig deden ze geen bommetje. Vertrouwd als altijd deed Van Erven Dorens in Casa di Beau Winterspecial (RTL4) zijn best de gasten er zo sympathiek mogelijk uit te laten komen om in snel-treinvaart een soort vriendschapsband op te bouwen.

Dat probeerde Humberto Tan ook. Hij had in *RTL Tonight* (RTL4) een gesprek met NAVO-secretaris Mark Rutte en diens oud-adviseur Tjardus van Citters in Kasteel Oud-Wassenaar. In twee glimmende leren stoelen zaten de heren tegenover Tan. De twee hadden samen een boek geschreven over veertien jaar premier Rutte. Rutte zelf glom ook een beetje, zo trots was hij op het boek, en op zijn gesprekken met de Amerikaanse president Trump. Hoewel het interview natuurlijk over het boek moest gaan, kon de actualiteit niet onbesproken blijven. Rutte bevestigde dat hij een vriendschap had met Trump. „We kennen elkaar al zo lang, die vriendschap heeft zich in de jaren ontwikkeld”, zei hij. Het leek me wat verdrietig voor Citters naast Rutte, die ook al een vriend van Rutte was. Wat is zo’n vriendschap waard als ook Trump een vriend is?

Wat Rutte onder vriendschap verstaat, werd duidelijker tijdens het gesprek: je gaat mee in het frame van je vriend ook al verkoopt die onzin en je prijst hem ook al is elke beschaafted omgangsvorm aan zo iemand voorbijgegaan. Hij was altijd op zijn gemak bij Trump, verzekerde Rutte. Daarna stak hij de lof-trompet af over de president om wat die voor de NAVO had bereikt. „Hij doet goede dingen. Hij is bezig en doet dat in zijn eigen stijl.” Wat Rutte betreft was Trump iemand die dingen af-dwang „op een goede manier”.

Met zulke vrienden heb je geen vijanden meer nodig. Rutte mocht Trump uitgebreid prijzen voor zijn rol binnen de NAVO, daarbij Trumps onwaarheden over onder meer China en Groenland herhalend, maar Tan vroeg niet door naar bijvoorbeeld ICE en Venezuela. En zo was het toch alsof Mussolini slechts werd neergezet als het meesterbrein achter de dienstregeling van de treinen.

Mussolini was degene aan wie schrijver en historicus Geert Mak vooral moest denken als hij Trump wilde duiden. In *Buitenhof* (NPO2) spraken hij en schrijver Roxane van Iperen over de VS en ICE. Mak hield niet erg van vergelijkingen met nazi’s en fascistten, maar „wat je nu ziet voltrekken in de VS is wat we kennen uit Italië ten tijde van Mussolini en de nazi’s in Duitsland”. De context was anders, maar het proces hetzelfde, legde hij uit.

Van Iperen benadrukte dat we niet te veel naar de frontlinie moesten kijken en ons minder moesten focussen op Trumps idiotie, maar meer naar wat er in een jaar tijd al is waargemaakt van Project 2025, en vooral wat de rol van de techbedrijven hierbij is. De consequenties daarvan hadden veel verstrekkender gevolgen dan Trump die als een theatrale politicus - „zoals Mussolini ook was geweest”, aldus Mak - de wereld schoffeerde en van alles bij elkaar loog. Nu ICE als een terreurorganisatie door de VS raast, durfden beiden er niet meer van uit te gaan dat de midtermverkiezingen straks doorgaan. „Bitterheid was de basis geworden. Ook bij extreem rechts in Europa”, somberde Mak.

Maar gelukkig hebben we Rutte nog, de onvermoeibare optimist. Misschien kunnen hij en Trump in *Casa di Beau* in Bad Kleinkirchheim. Als Trump het er niet bevalt, heeft hij altijd nog dat dreigement van een bom(metje).

Toef Jaeger

‘Het sluwe vosje’ wekt een prachtige dierenwereld tot leven

OPERA *Het sluwe vosje* van Janáček is bij de Nederlandse Reisopera een genot om te zien. En door de aanstekelijke nieuwe vertaling prima te volgen, ook voor kinderen.

Joep Stapel

DEN HAAG

Wat wordt er toch volop gecopuleerd in de natuur! „Lekker smerig,” watertandt het vosje nog voordat ze zelf van de liefde heeft geproefd. Iedereen doet het, seks is de as waar de kringloop van het leven om draait, dat steken ze niet onder stoelen of banken in Leos Janáček's *Het sluwe vosje*. De productie door de Nederlandse Reisopera, speciaal her-taald door Jibbe Willems, ging donderdag in Enschede in première, de tweede uitvoering was zaterdag in Den Haag.

Er is in *Het sluwe vosje* nauwelijks sprake van de gebruikelijke opera-intrige. Het vosje (Laetitia Gerards) wordt gevangengenomen door de boswachter (Jasper Lee-ver), ze ontsnapt, trouwt met vos Goudpels (Polly Leech), krijgt héél veel kleine vosjes en wordt dood-geschoten door een stroper. Waar-na nieuwe generaties vosjes en kikkers en muggen hun moment in de zon beleven. Het is een dieren-verhaal waarin de dieren nu eens geen slechtvermomde mensen zijn, maar dieren, ongebonden door onze ideeën over moraal, ver-raad en permanent smachten.

In de regie van Rennik-Jan Neg-gers, met decor van Sebastian Hannak en kostuums van Sarah Mittenbühler, is de dierenwereld

een lust voor het oog: zeer gesti-leerd en toch speels. Tijdens het voorspel van de eerste akte maken alle dieren even hun opwachting, alsof ze willen laten zien hoe mooi ze zijn, en hoe treffend ze bewe-gen (‘bewegingsregisseur’ Virág Dezső verdient een pluim). Alles heeft z’n eigen tijd, zoemend, schuifelend, springend. Het vosje is het vlaggenschip van de parade: kont naar achter, kopje naar links, naar rechts, en weg is ze.

In de eerste akte blijft de vloer verder leeg, later zakt er een woud van kale stammen omlaag. Het effectieve lichtplan (Alex Brok) zorgt voor de rest: dag en nacht, het ver-glijden van de seizoenen. Het con-trast met de detaillering in de kos-tuums zorgt voor een kraakhelder podiumbeeld.

Toch een écht operaplotje

Extra leuk: in deze uitvergrote die-renwereld wordt Nederlands ge-sproken. Dat maakt de opera ook voor kinderen te volgen, al blijft een incidentele blik op de boventi-tels noodzakelijk. Voor Jibbe Wil-lems geen droge letterlijkheid, hij spreekt een wendbaar Nederlands, dat even origineel als geloofwaar-dig alledaags klinkt. De hond, over zijn sombere aard: „Daarom werd ik kunstenaar.” Of de mug, ste-kend: „Gadverdamme, dat is za-lig!”

Het Vosje spant de kroon, wan-neer ze het kippenkoor aanspoort toch eens op te staan tegen die on-verzadigbare ellendeling van een haan. „*Sisterhood!* Baas in eigen cloaca!” Er wordt wat verdwaasd gekakeld, maar dan knauwt het Vosje de hanenstrot al door. Op haar vlucht bijt ze ook nog wat hennetjes dood. Dit Vosje wil best even spreekbuis zijn voor mense-lijke idealen en akkefietjes, maar daarna vreet ze wel gewoon de

kippen op. Tot woede van de bos-wachter, die een obsessie met haar ontwikkelt.

Janáček's melodieën zijn dicht op de spraak geschreven en veel ruimte om een mooie klank te ma-ken krijgen de zangers niet. Maar voordracht en spel van de om-vangrijke solistencast zijn veelal uitstekend, met Huub Claessens in een glansrol als stroper. Het koor van kleine vosjes (Reisopera Kin-derkoor) is vertederend. Orkest Phion begeleidt verdienstelijk, al verlang je soms naar een wat don-kerdere laag of, zoals bij de korte treurmuziek voor het Vosje, een mystieke gloed.

Stiekem zit er tóch ook een echt operaplotje in het stuk verstopt. De treurige schoolmeester (Mark Omvlee), neurotisch slokjes ne-mend van zijn bier, is hopeloos verliefd op de vrijgevochten Terynka. Net als de totaal geblok-keerde pastoor (Martijn Sanders) trouwens. En de boswachter. Terynka, die we niet te zien krij-gen, is een menselijk vosje, beeld-schoon en ongrijpbaar. De drink-sessies van de mannen in het woud zijn vanuit het perspectief van de dieren lachwekkend. Uit-eindelijk gaat de stroper er met de trofee vandoor: hij schiet het over-moedige Vosje af en geeft de pels aan Terynka, die hem draagt tij-dens hun huwelijk. Ziedaar hoe het de vrijheid vergaat: gedood of in ketens. En de natuur haalt glori-eus haar schouders op.

Recensie Opera

Het sluwe vosjevan Janáček door Nederlandse Reisopera & Phion. Re-gie: Rennik-Jan Neggers. Muzikale leiding: Pieter-Jelle de Boer. Gehoord: 24/1 Amare Den Haag; tournee t/m 14/2. Info: reisopera.nl ●●●●○

Laetitia Gerards als het sluwe vosje. FOTO MARCO BORGGREVE

Theresia van der Pant: **Bizon** (1981, terracotta, 33×46×12 cm).

Fluitspeelster (1951, brons, 431×9,5×15 cm).

Theresia van der Pants diersculpturen zijn beest en beeld tegelijk

TENTOONSTELLING Volgens beeldhouwster Theresia van der Pant zijn veel dieren al beelden op zichzelf. Maar het overzicht van haar gestroomlijnde diersculpturen in Scheveningen is ook echt een tentoonstelling voor autoliefhebbers en industrieel ontwerpers.

Gijsbert van der Wal

SCHEVENINGEN

Op de Amsterdamse Rijksakademie, waar Theresia van der Pant (1924-2013) eind jaren veertig tot beeldhouwer werd ge-schoold, stond de menselijke fi-guur centraal. Stillevens en land-schappen mochten ook, tussen-door, maar de mens was de maat der dingen. Elke dag werd er gete-kend en geboetseerd naar naakt-model. Van der Pant doorliep de opleiding voorbeeldig en won in 1953 zelfs een medaille en een stu-diëreis naar Italië met het ontwerp voor een figuurbeeld, maar als ze later nog wel eens medemensens weergaf beperkte ze zich meestal tot hun hoofden, in portretbustes. „Ik houd veel van mensen, maar ik beeldhouw niet graag naaktfigu-ren”, zei ze in 2002 in een groot in-terview in NRC. „Er is weinig ver-schil tussen het ene naakt of het andere en dan in dat koude Neder-land, nee. Kleding inspireert me al helemaal niet.”

Museum Beelden aan Zee in Scheveningen toont dit voorjaar Van der Pants beelden van mensen en andere dieren, en net als in de niet-gebeeldhouwde wereld zijn de andere dieren op de tentoon-stelling ruimschoots in de meer-derheid. Waar collega’s als Char-lotte van Pallandt en Piet Esser vrijwel altijd met figuren op de proppen kwamen, maakte Van der Pant naam als *animalier*, oftewel dierenbeeldhouwer. Zelfs toen ze de opdracht voor een beeld van koningin Wilhelmina kreeg, maak-te ze daarvan een jonge Wilhelmi-na te paard. Dat ruitersandbeeld uit 1972 op het Rokin in Amster-

Zebao (1969, inkt, 25×35,5 cm). FOTO'S BEELDEN AAN ZEE/PARTICULIERE COLLECTIE

dam is waarschijnlijk haar bekend-ste werk.

„Een zeehond of een dolfin, zo-als die uit het water komen, dat zijn al beelden op zichzelf”, zei Van der Pant in 2002. Aan een bronzen baikalrob uit 1968 lijkt in-derdaad weinig te zijn gestileerd. Als een grote gladde kei met een staart en een vinnetje ligt hij voor pampus op zijn sokkel. Een rams-kop van albast oogt ook al zo na-tuurlijk, alsof er nauwelijks een mensenhand aan te pas is geko-men. Uiteraard is die kop uit steen tevoorschijn gehakt, waarbij de bonkige snuit glad is gepolijst en de beitelsporen daaromheen zijn gaan werken als de vacht en de

jaarringachtige inkepingen in de hoorns. Maar de sculptuur is ook een steen gebleven, of weer een steen geworden - een steen waar-op je je verbeelding kunt loslaten zoals op elke andere toevallig in de natuur gevonden kei, stronk of boomstam. Je kunt er een slang-mens in zien die een boogbrugge-tje vormt, of gewoon een steen, of toch een steen die een ramskop voorstelt. Ondertussen is het een object om u tegen te zeggen.

Bizons als opgegraven vuistbij-len

Van der Pants diersculpturen zijn wel degelijk gestileerd of geabstra-heerd: hoorns en poten worden

soms voelsprietten, vogelklauwen worden vulpenpunten, de recht-hoekige vleugels van een uil lijken op een opengeslagen boek. Zes bi-zons van verschillende materialen en afmetingen staan als opgegra-ven vuistbijlen in een vitrine. Toch lijkt er van vormgeving nauwelijks sprake. Van der Pant wekt de in-druk met haar vereenvoudigingen alleen maar het natuurlijke voor-voorstelt. Ondertussen is het een object om u tegen te zeggen.

dat, vanzelfsprekend stroomlij-nen.

Dit is de betere figuratieve beeldhouwkunst: er is iets aan de zichtbare werkelijkheid ontleend, maar de natuur is niet nagebootst tot op de veren, haren en schub-ben. Het anekdotische, het zuiver mimetische is ondergeschikt ge-maakt aan de sculpturale vorm. Elk dierenbeeld is dier en beeld te-gelijk. „Ik heb me altijd verzet te-gen die scheiding tussen figuratief en abstract”, zei de beeldhouw-ster, „zo kan ik niet kijken, voelen of waarderen.”

Bij de tentoonstelling verscheen een informatief boekje over Van der Pant, het dertiende deel in de onvolprezen reeks monografieën van na-oorlogse Nederlandse beeldhouwers die wordt uitgege-ven door het aan Beelden aan Zee gelieerde Sculptuurinstituut. Het bevat onder meer het lange NRC-interview door Lien Heyting uit 2002, een artistieke biografie door achterneef Floris van der Pant en een geactualiseerde versie van een oeuvrecatalogus uit 1989. In dat overzicht staan nogal wat goede beelden die in Scheveningen ont-breken. Wilhelmina te paard krijg je natuurlijk niet zo makkelijk van haar Amsterdamse sokkel, maar een van de dolfinen was welkom geweest en ik miste ook de indruk-wekkende zwaan uit het Museum Henriette Polak in Zutphen. Geluk-kig zijn die beelden dankzij het boek nu in elk geval gedocumen-teerd en terug te vinden.

Recensie Expositie

Theresia van der Pant. T/m 3 mei in Museum Beelden aan Zee in Scheve-ningen. Info: beeldenaanzee.nl ●●●●○

Concerten
en biënnale

Electronic extravaganza is een samenwerking tussen De Link in Tilburg en Willem Twee Studio's in 's-Hertogenbosch. **27 januari**

met Floris Vanhoof, Fani Konstantinidou & Wouter van Veldhoven in Het Cenakel, Tilburg. **29 januari** met Wouter van Veldhoven, Clôture

Électronique en Ouz Büyükerber in de Willem Twee Studio's in 's-Hertogenbosch. Info: delink.nl en willem-twee.nl

Van 5 feb t/m 29 maart is in Amsterdam de **Sonic Acts Biënnale**, multidisciplinair festival voor elektronische en digitale kunst. Info: sonicacts.com

Fani Konstantinidou. FOTO ARTEKSOUNDS

Fani Konstantinidou

'Ik kan alles doen wat ik maar wil, en niemand houdt me tegen'

Fani Konstantinidou (1980) is een Griekse componist en geluidskunstenaar die sinds 2009 in Nederland woont en werkt. Aanvankelijk studeerde ze in Griekenland klassiek gitaar, maar ze stapte over op muziektechnologie, omdat ze dat „creatiever” vond. Ze behaalde masters in elektronische compositie aan de Ionische Universiteit en aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, doet nu promo-

tieonderzoek aan de Universiteit van Amsterdam en is verbonden aan het Haagse Instituut voor Sonologie en aan Music & Technology bij de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht.

„Elektronische compositie bevrijdde me van het geluid dat ik wilde maken”, zegt Konstantinidou enigszins cryptisch. Bij akoestische instrumenten gaat de klankvoorstelling vooraf aan het spelen - je weet wat je wilt

horen. Bij elektronische muziek is dat, zeker in het begin, niet altijd het geval. „De vrijheid die dat gaf was mijn grootste fascinatie: ik kan alles doen wat ik maar wil, en niemand houdt me tegen!”

Elektronische muziek is lang een door mannen gedomineerde wereld geweest, zegt Konstantinidou: „Ik was in de klas bijna altijd de enige vrouw. Ik stond daar niet bij stil toen ik jonger was, maar het was erg prettig dat ik in

Nederland andere vrouwen trof met wie we onze eigen ruimte creëerden. We reisden samen, organiseerden samen concerten, deden dingen die mannen ook doen.” Ze noemt componisten als Ji Youn Kang (die vorig jaar optrad tijdens het Electronic Extravaganza), Jasna Velikovi en Barbara Ellison en slagwerker Mei-Yi Lee. „Als wij rollmodellen kunnen zijn voor jongere generaties vrouwelijke muziekstudenten zou dat me blij maken.”

Floris Vanhoof

'Conservatorium? We hebben toch geen noten meer nodig?'

Floris Vanhoof (1982) is een Belgisch elektronisch musicus, experimenteel filmmaker en beeldend kunstenaar. „Als artiest heb je het recht om dat allemaal als één ding te zien. Die grenzen tussen disciplines zijn toch bepaald door instituten: een concert vindt plaats in een concertzaal, een tentoonstelling in een museum. Maar soms is het beter om live muziek te maken in een cinema.”

Hij koos voor de opleiding audiovisuele

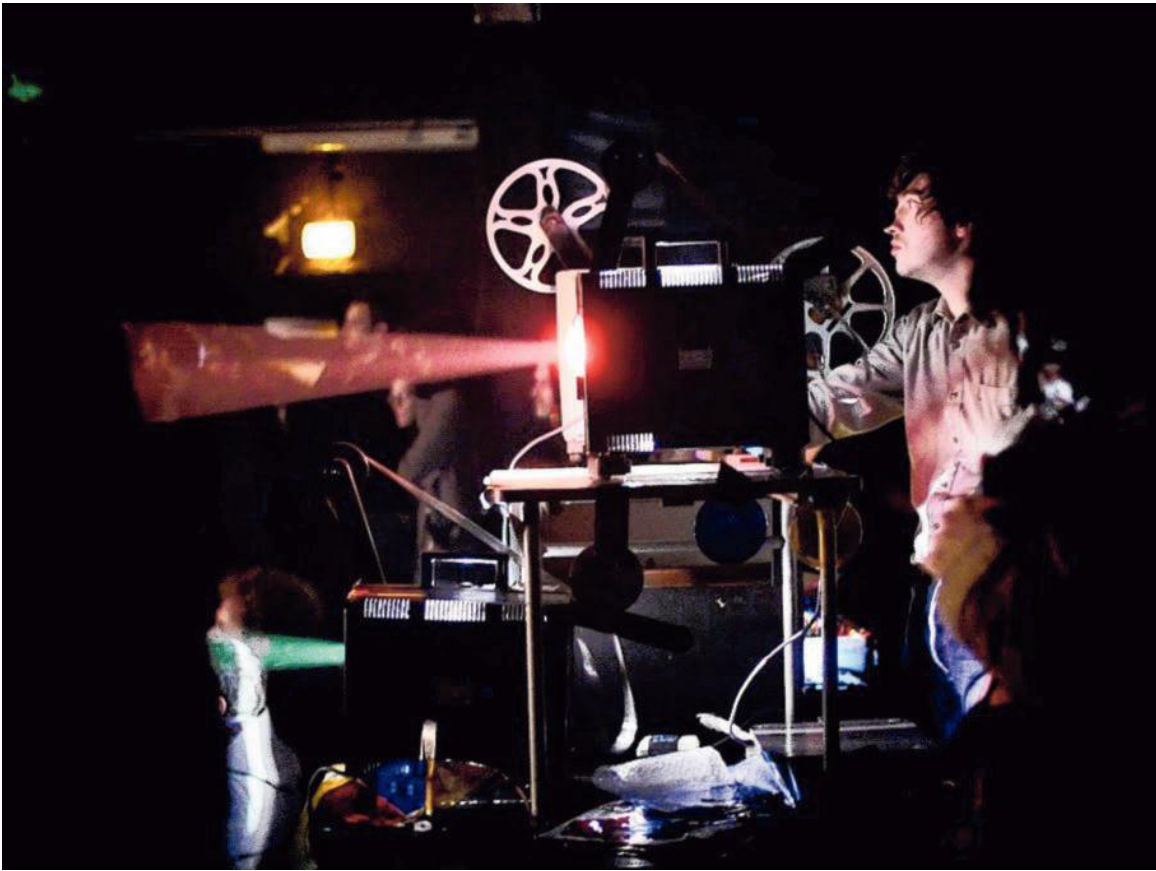
voor moest je eerst de klassieke opleiding doorlopen. Dat stond hem tegen: „We zijn in de muziek nu toch zo ver gekomen dat we die noten niet meer nodig hebben?”

Hij koos voor de opleiding audiovisuele

vorming aan kunsthogeschool Sint-Lukas in Brussel. Film was een andere passie sinds hij Fellini's 8½ had gezien: „Ik had nooit gedacht dat een film zo uit de hand kon lopen. Het narratief was ondergeschikt aan het

ritme en de beelden. Ik herkende erin wat me aantrok in experimentele muziek.” Vanhoof ontwikkelde zijn 16mm-films zelf bij de Filmwerkplaats in Rotterdam, gevestigd in het undergroundkunstcentrum

Worm. Terwijl de films droogden, ontdekte hij in de muziekstudio in hetzelfde gebouw de EMS Synthi, een analoge modulaire synthesizer, waarmee hij zijn eerste opnames maakte.

Floris Vanhoof. FOTO CABLE-NANTES

Jochem van Tol. IBELISSE GUARDIA FERRAGUTTI

Jochem van Tol

'Als ik een geluid hoor, weet ik hoe ik het moet maken'

Kunstenaar en componist Jochem van Tol (1983) is gefascineerd door het idee dat alles geluid maakt. Al sinds zijn studietijd aan de toenmalige Interfaculteit voor Beeld en Geluid (nu ArtScience) aan het conservatorium in Den Haag doet hij onderzoek naar de klankmogelijkheden van papier, wat leidde tot de oprichting van The Paper Ensemble, waarmee

hij al bijna twintig jaar optreedt. Vorig jaar was Van Tol in het Electronic Extravaganza met zijn soloproject T'IJU T'IJU ('tichoe tichoe').

Met o.a. vocalist en multimediakunstenaar Ibelisse Guardia Ferragutti en drummer Frank Rosaly vormt Van Tol het sextet Awichas, een akoestisch-elektronisch project gebaseerd op Bolivianaanse volksmuziek en rituelen. Ook compo-

neerde hij de soundtrack voor de bioscoopfilm Pacifica (2024) van Jan-Willem van Ewijk.

Hoewel hij in Den Haag les had van de legendarische pionier Dick Raaijmakers raakte Van Tol pas na zijn studie echt geïnteresseerd in elektronische muziek. Hij gebruikt graag analoge apparaten, zoals bandrecorders en modulaire synthesizers. Van Tol: „Een synth le-

ren bespelen is simpelweg heel veel studeren, net als bij een akoestisch instrument. In het begin weet je niet wat er gaat gebeuren als je ergens een kabel in prikt. Maar als ik nu een geluid hoor, dan weet ik hoe ik het moet maken. Je kunt het vergelijken met koken, op een gegeven moment ga je smaken herkennen.”

Joep Stapel

AMSTERDAM

Bij elektronische muziek denk je misschien vooral aan dansen in een club, maar het genre heeft 'klassieke' wortels: het ontstond in de jaren rondom de Tweede Wereldoorlog, toen componisten met experimenteerdrift nieuwe geluidstechnologieën omarmden. Die experimenteerdrift is sindsdien nooit gestopt. Dinsdagavond vindt in Het Cenakel in Tilburg het jaarlijkse Electronic Extravaganza plaats, met live-sets van Floris Vanhoof, Fani Konstantinidou en Wouter van Veldhoven.

Wat bedoelen we eigenlijk met 'elektronische muziek'? En hoe belangrijk zijn technologische ontwikkelingen voor het genre? Een telefonische rondgang langs drie elektronische componisten leert: technologie is slechts een middel, net als een akoestisch instrument. „Uiteindelijk gaat het om het verhaal dat je vertelt”, zegt componist en kunstenaar Jochem van Tol, die vorig jaar optrad tijdens het Electronic Extravaganza. „Een pianist

Wat is nog cutting edge elektronische muziek als iedereen die kan maken?

ELEKTRONISCHE MUZIEK Iedereen met een telefoon kan tegenwoordig elektronische muziek maken, maar dat resulteert niet vanzelf in boeiende kunst. Wat gebeurt er in de voorhoede van het genre? NRC sprak drie componisten over hun werk.

is ook niet bezig met het mechaniek van het hamertje dat op een snaar slaat. Als iemand een goed verhaal vertelt, zou je de techniek moeten kunnen vergeten.”

Je kunt op twee manieren elektronische muziek maken: door een akoestisch geluid op te nemen en dat elektronisch te bewerken, zoals in de *musique concrète* uit de jaren 40 van pionier Pierre Schaeffer; of op basis van elektronisch gegenereerde 'pure' tonen zonder beventonen. Beide richtingen hebben veel navolging gekregen, maar de tweedeling lijkt inmiddels achterhaald.

Wie het aanbod van elektronische muziek in Nederland in ogenschouw neemt, ziet vooral mengvormen en diversiteit. Nyokabi Kariuki en Aurélie Nyirabikali Liernan maakten indruk met hun verhalende, documentaireachtige werk. Componist en slagwerker Binkbeats construeerde op het album *Ohm* met 'organische' geluiden een gelaagd en ruimtelijk werk van

over elkaar schuivende ritmes. Mathijs Leeuwis c.s. van het Tilburgse studiocollectief Het Concreet comitteren zich aan de interactie met analoge elektronische instrumenten. Producer Jameszoo omarmde juist digitale techniek door een live ritmesectie te combineren met een algoritmisch aangedreven 'virtuele solist' in computerjazzproject *Blind*.

Verschillen per stad

Opleidingen in Nederland hebben een duidelijke signatuur, constateert Van Tol. Verschillende conservatoria bieden een opleiding elektronische compositie of muziektechnologie aan. In Den Haag, waar Van Tol zelf studeerde, ligt de focus op de „materialiteit” van het geluid en een „radicale” werkwijze. Amsterdam kenmerkt zich door verwevenheid met de sterke improvisatie- en jazzscene. In Rotterdam is juist een heel goede wereldmuziekafdeling en veel avontuurlijke popmuziek. Amsterdam kenmerkt zich door verwevenheid met de sterke improvisatie- en jazzscene. In Rotterdam is juist een heel goede wereldmuziekafdeling en veel avontuurlijke popmuziek.

De Grieks-Nederlandse componist Fani Konstantinidou combineert vrijelijk benaderingen: digitaal en analogo,

'pure' elektronica en akoestische geluidsbronnen. Vorig jaar verscheen haar album *Undertones*, met een gelijknamig vierdelig werk voor idiofonen (zelfklinkende percussie-instrumenten), elektronica en variabele field recordings, die ze voor elke uitvoering ter plekke maakt. *Undertones* voltrekt zich als een reeks stekelige, langzaam evoluerende klankwolken, opgetrokken rond scherpe en concrete tik- en schraapgeluiden van de percussie.

„De vorm van het werk ligt ongeveer vast, maar binnen de structuur is er veel vrijheid. Ik vind het belangrijk dat het iedere keer een beetje anders klinkt, ook om het voor mezelf interessant te houden. Het materiaal neemt me mee”, zegt ze. Omdat ze dinsdag in Het Cenakel solo optreedt, zonder slagwerker, speelt ze alleen fragmenten van *Undertones*, die ze combineert met ander materiaal.

Konstantinidou geeft les aan verschillende instituten. In het algemeen ziet ze dat haar studenten meer dan zijzelf gefascineerd zijn door nieuwe technologieën, van apparatuur en software tot de mogelijkheden van AI. „Muziek ontwikkelt zich in lijn met de

”

De technologie is nu vrijwel onbegrensd, maar muziek gaat erom hoe je dingen samenbrengt

Fani Konstantinidou, componist

samenleving en technologie is daar onderdeel van. Zelf ben ik primair geïnteresseerd in geluid. Geluid is mijn motivatie, de technologie is een medium. De technologische mogelijkheden zijn nu vrijwel onbegrensd, maar muziek gaat erom hoe je dingen samenbrengt, hoe je iets eigens kunt maken.” Konstantinidou en Van Tol hebben beiden een conservatoriumachtergrond, maar in de elektronische muziek zijn, anders dan bij jazz en klassiek, ook veel makers actief zonder formele muziekopleiding. Konstantinidou: „De achtergrond van een kunstenaar is irrelevant, het gaat erom wat iemand maakt. De toegankelijkheid maakt elektronische muziek aantrekkelijk. Ik speel veel op informele plekken en daar gebeuren de leukste dingen.”

Vooroordelen

De Belgische duizendpoot Floris Vanhoof is zo iemand zonder conservatoriumdiploma - hij studeerde experimentele film. Hij kent de vooroordelen die over elektronische muziek bestaan en neemt ze graag weg: „Mensen denken: dat is vast abstract en moeilijk en aca-

demisch. Maar nee! Elektronische componisten voeren hun werk zelf uit, ze willen gehoord worden en iets overbrengen. Het is juist heel direct.”

Vanhoof maakt behalve muziek ook beeldend werk en 16mm-film-projecties, vaak samengebond in een nieuwe vorm. In Het Cenakel presenteert hij onder meer de experimentele film *The Mirror Egg*. Live speelt hij op een analoge synthesizer de elektronische soundtrack: „Een aantal muzikale bewegingen ligt vast, maar in de kleur van de klank ben ik heel vrij. Dat maakt het voor mij leuk om live te spelen, al is het wel werken.”

Voor Vanhoof is het medium vooraf niet altijd duidelijk: „Iets kan een cd worden, of een installatie. Uiteindelijk zijn licht en geluid allemaal golven in een gigantisch elektromagnetisch spectrum.” Voor zijn performance *Soap Bubbles* ontwikkelde hij een speciale microfoon die lichtgolven hoorbaar maakt door ze om te zetten in elektrische stroom. De microfoon 'luistert' naar het schouwspel van een laserstraal die door zeepbellen schijnt, wat klinkt als een swoesjend en plopend klankveld.

Recensie Tentoonstelling

Groepstentoonstelling Crowds. 28 juni in de Nieuwe Honig, Nijmegen met werk van onder anderen Tarrah Krajnak, Michelle Piergoelam en Samaa Emad Abuallaban. T/m

Tarrah Krajnak, 'Crowds' (2025)

Rianne van Dijk

NIJMEGEN

De expositieruimte waar de eerste fototentoonstelling van Lens, een nieuw platform voor hedendaagse fotografie in Nijmegen, te zien is, staat vol met meer dan zestig grote witte vlaggen. Ze staan voor het gevoel van een menigte mensen met vlaggen in de hand waardoor je je een weg baant. Op een aantal vlaggen zijn informatieve teksten en oude foto's van menigtes gedrukt. Ze overheersen de ruimte - een rauwe, industriële hal op het terrein van de voormalige Honig-fabriek in Nijmegen. Dat is de bedoeling, maar de vlaggen zitten de getoonde kunstwerken ook een beetje in de weg: twee van de vijf kunstenaars in deze expositie tonen óók werken met grote, hangende doeken en lange witte stroken papier, die nu niet goed tot hun recht komen.

Dat is jammer, want Lens nodigde voor deze expositie *Crowds* vijf bijzondere makers uit. De Amerikaans-Peruaanse Tarrah Krajnak (1979) onder anderen, die in oktober 2025 de Henri Cartier-Bresson Creation Award in Parijs won en op dit moment een groot retrospectief in Brussel heeft. In Nijmegen toont Krajnak *Crowds* (2025), een imposante installatie die bestaat uit lange witte stroken papier en sokkels van hout waarop foto's zijn geprojecteerd van protesten, marsen en volksbijeenkomsten tegen het regime in Peru, die in Krajnaks geboorteland 1979 werden gepubliceerd in Peruaanse tijdschriften. Met haar interpretatie van dit archiefmateriaal geeft Krajnak aandacht aan de manieren waarop gewelddadige geschiedenissen doorwerken in het heden, de veerkracht van onderdrukte mensen en de mogelijkheid om politieke verandering teweeg te brengen door middel van protest

Michelle Piergoelam, 'Nachtliederen', uit de serie 'Songs in a Strange Land' (2022).

en samenkomst. Toen ze de installatie vorig jaar in het International Center for Photography in New York presenteerde, waren er al overal in de Verenigde Staten protesten tegen ICE aan de gang. In die zin resonanceert dit werk sterk met wat er op dit moment in haar land gebeurt.

De Nederlandse Michelle Piergoelam (1997), eerder NRC's Rijzende Ster fotografie en nu ook met een solotentoonstelling te zien in Naturalis in Leiden, presenteert in Nijmegen foto's uit haar serie *Songs in a Strange Land* (2022), waarin ze de cultuur van haar Suri-naamse voorouders onderzoekt.

Imposante makers, maar samenhang kan sterker bij Lens

FOTOGRAFIE Voor de eerste expositie van Lens, een nieuw platform voor hedendaagse fotografie in Nijmegen, werden vijf bijzondere makers uitgenodigd. Hoewel de losse bijdragen stuk voor stuk de moeite waard zijn, schort er nog wel wat aan de presentatie.

Samaa Emad Abuallaban (2000) Vuur; uit de Genocide Kitchen Serie 4; Palestina 2024 FOTO SAMAA EMAD ABUALLABAN

Op dromerige foto's zien we boten, een rivier, de rug van een man die een peddel vasthoudt. De afbeeldingen worden getoond op metershoge nachtblauwe vlaggedoeken waar de bezoeker doorheen kan wandelen: Piergoelam wil de kijker zo meenemen in de belevingswereld van de tot slaaf gemaakten die op de plantages langs de rivier moesten werken. Ook indrukwekkend is de keuken van de Palestijnen noodgedwongen aan de dag moeten leggen om een dagelijkse maaltijd te kunnen bereiden.

Archief Wereldmuseum

Lens is een initiatief van Wereldlab, de experimentele tak van het Wereldmuseum dat na sluiting van het Afrikamuseum in Berg en Dal in 2023 de plek in het oosten van het land warm houdt en onderzoekt hoe een nieuw museum hier straks vorm kan krijgen. De kun-

stenaars werden uitgenodigd naast hun eigen werk ook een selectie te maken uit het archief dat verband houdt met hun eigen hedendaagse praktijk: het Wereldmuseum, met vestigingen in Amsterdam, Leiden en Rotterdam, heeft circa 700.000 foto's in de collectie.

Piergoelam koos voor een aantal negentiende-eeuwse foto's van rivieren en plantages van onder andere de gezusters Augusta en Anna Curiel. Prachtig historisch beeldmateriaal, daar niet van, maar het lijkt er een beetje bij te hangen. Samaa Emad Abuallaban laat aangrijpende historische foto's over voedselhulp aan Palestijnen in de jaren 50 van de vorige eeuw zien. Omdat ze een Palestijns perspectief wilde laten zien, komen die foto's uit het archief van het Palestinian Museum en niet uit dat van het Wereldmuseum. Dat dat er niet bij staat, is een tikje verwarrend.

De losse elementen uit *Crowds* zijn stuk voor stuk bijzonder en de moeite waard, maar aan de samenhang en presentatie schort nog wel wat.

ELLEN DECKWITZ

Menselijk

Maandenlang dacht ik te leven in een wereld zonder hoop, maar afgelopen zondag viel ik met mijn neus in de boter, notabene tijdens het happy hour in een pannenkoekenhuis. Mijn tante was 78 geworden en had de hele familie mee uit eten genomen. Aan de wassentafel werd er zo gefoeterd op Trump, Netanyahu en Poetin dat ik besloot om maar aan te schuiven bij het minderjarige deel van de clan. Daar werd weliswaar ook gejeremieerd, maar vooral over het feit dat ze hun vapes en mobiel thuis hadden moeten laten en geen Red Bull mochten bestellen. „Je mag tegenwoordig ook helemaal niets meer”, mompde mijn achterneefje van vijftien. Ondertussen hoorden ze de volwassenen zich verder opwinden over de wereld. „Alsof zij het allemaal zo goed doen”, mompelde zijn zus van dertien, „Nou, ik vertrouw geen boomer meer.”

De rest van de tafel knikte driftig mee. Ik was opgelucht dat mijn generatie buiten schot bleef, maar toen we verder spraken bleek dat ze alle mensen die voor 1995 werden geboren een boomer vonden, om precies te zijn iedereen die al volwassen was toen het wereldwijd mis begon te gaan en niet meteen de barricades opstormde. Ze gingen kort door de bocht, zeker, maar toch begreep ik hen ook. Zij waren tijdens corona veroordeeld tot lessen per zoom, terwijl het bedrijfsleven gewoon zijn gang kon gaan. Zij moeten met lede ogen toezien hoe de wereld die zij gaan erven steeds meer instort. Ik dacht even na over boomers, de echte dan. Die in mijn familie waren ooit zo betrokken, zaten bij de vakbonden, gilden mee met de Dolle Mina's en stonden bij elke demonstratie vooraan. Velen hebben op hun manier geprobeerd een steentje bij te dragen. Zij zouden een nieuwe wereld scheppen, eentje waarin types als Hitler het nooit meer voor het zeggen zouden krijgen. En nu lijken we weer terug bij af.

Langzamerhand ontstond er aan de jongerentafel een gesprek over hoe zij, wanneer ze eenmaal

stemrecht hadden en zelf mochten bepalen hoe laat ze thuiskwamen, de boel zouden verbeteren.

‘Alle bullebakken meteen opsluiten!’, zei de achterneef. „Geen zaken meer doen met corrupte landen”, riep zijn zus, „plus meer zonne- en windenergie!” De wat oudere disgenoten voegden eraan toe dat er ook geboortebeperving moest komen en een bovengrens aan de hoeveelheid geld die de enkeling kon bezitten.

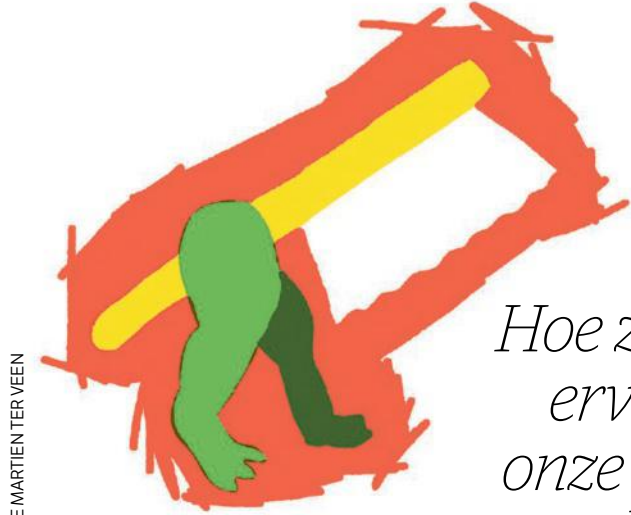
Mijn jarige tante kwam er even bij staan, samen met haar broer. „Zo waren wij vroeger ook”, fluisterde ze tegen hem.

„Naïef?”, grinnikte hij. Even speelde een kleine glimlach speelde om haar lippen. „Menselijk”, zei ze zacht.

Dichter en schrijver **Ellen Deckwitz** schrijft een keer per week een column.

OPGEVOED

Elke week legt Annemiek Leclaire een lezersvraag voor aan deskundigen.

ILLUSTRATIE MARTIEN TER VEEN

Hoe zorgen we ervoor dat onze kinderen meehelpen in het huishouden?

Vader: „Voor onze zoon (9) en dochter (12) hebben wij kleine huishoudelijke taken, zoals de vaatwasser uitruimen, de tafel dekken, stofzuigen, helpen met was sorteren. Daarmee willen we hen zelfstandigheid en verantwoordelijkheidsgevoel bijbrengen. Maar het is elke dag een strijd om hen zover te krijgen. Soms vluchten ze letterlijk weg op het moment dat ze de taak moeten doen. „We proberen soms afspraken te maken voor een tijdstip of moment, maar dan begint het gesteggel opnieuw. Soms levert dat zoveel gedoe op dat het

de sfeer in huis beïnvloedt. Na een lange werkdag hebben mijn vrouw en ik niet altijd de energie om die strijd aan te gaan, waardoor consequent blijven niet altijd lukt. Hoe kunnen we hier op een goede manier mee omgaan?”

Naam en woonplaats zijn bij de redactie bekend. De rubriek Opgevoed is anoniem, omdat moeilijkheden in de opvoeding gevoelig liggen. Wilt u een dilemma in de opvoeding voorleggen? Stuur uw vraag of reacties naar opgevoed@nrc.nl

Leren helpen

Bas Levering: „Dat de kinderen in het gezin huishoudelijke taken verrichten is lange tijd niet vanzelfsprekend geweest. In de periode dat veel Nederlandse vrouwen nog huisvrouw waren, namen zij die taken voor hun rekening. De kinderen werden ervan vrijgesteld, de jongens in ieder geval. Meisjes moesten veelal bij moeder in de leer. In het moderne tweeverdienersgezin wordt van iedereen een bijdrage verwacht.

„Als je wil dat kinderen meehelpen kun je maar het beste vroeg beginnen. Jonge kinderen willen graag helpen, daar kun je gebruik van maken. Maar leren helpen vraagt veel inspanning. Het is lastig om ze te zien aanklooien, zelf heb je het allemaal zo gedaan.

„Het kan niet moeilijk zijn ze ervan te overtuigen dat iedereen in huis een taak heeft. Dat uw kinderen daar geen zin in hebben, is normaal op hun leeftijd. Dat uw dochter en uw zoon elkaar regelmatig in de weg zitten ook. Tafeldekken en stofzuigen is op deze leeftijd helemaal niet leuk. Laat ze zelf kiezen wat ze wél willen doen. Dat lost al veel op.

„Kinderen vinden het vooral vervelend om zulke klussen in hun eentje te moeten doen. Daarom is het nog beter om wekelijks een dagdeel te kiezen om gezamenlijk aan de slag te gaan. Om het werk te onderbreken met aangename pauzes en als het gedaan is een echte beloning in het vooruitzicht te stellen. Maar wegvluchten is er natuurlijk nooit bij.”

Kaders bepalen

Marga Akkerman: „Kinderen vertrouwd maken met huishoudelijke taken draagt

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur: Patricia Veldhuis
Algemeen directeur: Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties? Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**, E: sales@nrc.nl, W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**, E: familieberichten@nrc.nl

NRC Webwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur. W: nrc.nl/service, T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang

persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●● zeer goed
●●●● goed
●●● matig
●●●●● zwak

Tijd voor verdieping

Collegereeksen om je gedachten ruimte te geven

Colleges China

Ontdek 3000 jaar Chinese geschiedenis en cultuur. Van bronzen maskers en het Terracotta Leger tot de Chinese Muur, Tang-dynastie en de Verboden Stad. Schrijf je in en verdiep je in erfgoed, cultuur en geschiedenis.

- › 5 colleges
- › Start vanaf maart 2026
- › Online of op locatie

Van
189,-
164,-

Colleges Iran

Ontdek in deze colleges het fascinerende Iran, van Persepolis tot modern Teheran. Leer over het Perzische rijk, Alexander de Grote en de Arabische invloed op de geschiedenis. Schrijf je in en verdiep je in cultuur, kunst en rijke geschiedenis van Iran.

- › 5 colleges
- › Start vanaf april 2026
- › Online of op locatie

Van
189,-
164,-

Colleges India

Duik in de rijke cultuur en fascinerende geschiedenis van wereldrijken en koloniale overheersing tot onafhankelijkheid. Ontdek hoe deze gebeurtenissen het moderne India vormen en waarom het land zich ontwikkelt tot een opkomende grootmacht.

- › 5 colleges
- › Start vanaf april 2026
- › Online of op locatie

Van
189,-
164,-

Colleges Londen: 2000 jaar stad van vernieuwing

In vier colleges kom je te weten hoe Londen zich al 2000 jaar steeds opnieuw uitvindt, van vorsten en denkers tot Turner en de Young British Artists. De stad verschijnt als een levende galerie vol kunst, geschiedenis en nieuwe ideeën.

- › 4 colleges
- › Start in mei 2026
- › Online of op locatie

Van
140,-
115,-

Colleges Democratie onder druk

Democratie: droom, drama of déjà? In deze colleges onderzoek je hoe democratieën wereldwijd veranderen en waarom het vertrouwen in het systeem onder druk staat. Je krijgt inzicht in de afname van politieke vrijheden en de groeiende invloed van populisme. Ook leer je hoe sociale media, nepnieuws en wantrouwen het politieke speelveld beïnvloeden. Docent Edward van der Tuuk duidt deze ontwikkelingen in een helder historisch en filosofisch perspectief.

- › 10 colleges
- › Start in april 2026
- › Online of op locatie

Van
335,-
305,-

Colleges Islamitische kunst

Ontdek de pracht van islamitische kunst – van kalligrafie tot de Taj Mahal. Ontdek de rijke geschiedenis van islamitische kunst met Aldwin Kroeze over kunst, cultuur en geschiedenis.

- › 6 colleges
- › Start in maart 2026
- › Op locatie of online

Van
210,-
185,-

Colleges Franse Filosofie

Franse filosofen verbinden het alledaagse met diepgaande inzichten over tijd, vrijheid en symbolen. Je leert hoe hedendaagse denkers voortbouwen op deze ideeën en nieuwe perspectieven bieden op thema's als identiteit, liefde en verlies.

- › 5 colleges
- › Start in maart 2026
- › Op locatie of online

Van
189,-
164,-

